



**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**  
**Εθνικόν και Καποδιστριακόν**  
**Πανεπιστήμιον Αθηνών**  
**ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837**

**ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**  
**ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**  
**«Εκκλησία και κοινωνικά αδύνατοι στο έργο**  
**του Ιωάννη Χρυσοστόμου»**

**Επιβλέπων Καθηγητής: Απόστολος Νικολαΐδης.**

**Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Γεωργία Κουκλινού**

**ΑΘΗΝΑ**

**2019**

*Αφιερωμένη η εκπόνηση τούτη,  
στους γονείς μου, Ευθύβουλο και Φωτεινή.*

# ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως κοινωνικός αναλυτής και ποιμένας .....	7
1. Η προσωπικότητα του Ιωάννη Χρυσοστόμου. ....	7
2. Η Κοινωνική διάσταση της διδασκαλίας του Ιωάννη του Χρυσοστόμου .....	9
3. Η ποιμαντική θεολογία του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου .....	22
1 <sup>ο</sup> ΚΕΦΑΛΑΙΟ .....	29
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ .....	29
1.1. Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του Χρυσοστόμου. ....	29
1.2. Η κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής του Χρυσοστόμου .....	34
1.3. Η κοινωνική κριτική του Χρυσοστόμου .....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 <sup>ο</sup> .....	48
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΑΔΥΝΑΤΟΙ .....	48
2.1 Χρυσόστομος και κοινωνική αδικία .....	48
2.2 Ο παραμυθητικός – παρηγορητικός λόγος της Εκκλησίας .....	56
2.3 Η παραμυθία των φτωχών.....	63
2.4 Η παραμυθία των φυλακισμένων και των εξόριστων.....	69
2.5 Η παραμυθία των δούλων .....	75
2.6 Η παραμυθία των χηρών και των ορφανών .....	84
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ .....	91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....	99

## **ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ**

**ΘΗΕ:** Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια

**PG:** Patrologie cursus completum, Series Graeca

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η άσκηση του φιλανθρωπικού έργου είναι παράλληλη με την πορεία της Εκκλησίας και έχει ως βάση τη γνήσια αγάπη και την αντίληψη ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι. Ο παραμυθητικός προσανατολισμός του έργου της Εκκλησίας αφορούσε, σε όλη την ιστορία της, την παροχή βοήθειας προς τον συνάνθρωπο, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, θρησκευματος, εθνικότητας και ανεξάρτητα με το είδος του προβλήματος που αντιμετώπιζε. Επιπλέον, με τα λόγια καλοσύνης και παραμυθίας γαληνεύει η ανθρώπινη ψυχή και αποτρέπεται η δημιουργία αθυμίας και αρνητικών συναισθημάτων. Το κοινωνικό έργο το οποίο προσφέρει η Εκκλησία, αναδεικνύεται και μέσα από το θεάρεστο έργο της κοινωνικής και διακονικής προσφοράς του Χρυσοστόμου.

Ο λόγος του Χρυσοστόμου δεν περιορίστηκε μόνο σε αφυπνιστικά χριστοκεντρικά κηρύγματα, τα οποία προέβαλαν την χριστιανική αλληλεγγύη και διακονία, αλλά ήταν ένας λόγος ο οποίος σκόρπιζε αγαλλίαση και ημέρευε τις ψυχές των πιστών. Ο Πατέρας εργάστηκε και για την συστηματική οργάνωση της φιλανθρωπικής δράσεως της Εκκλησίας, αναπτύσσοντας ένα θαυμαστό ποιμαντικό έργο, το οποίο προκάλεσε μελλοντικά το ενδιαφέρον πολλών μελετητών. Η κοινωνική του δράση ήταν πολυποίκιλη και πολυδιάστατη ενώ περιελάμβανε πολλούς τομείς όπως την παραμυθία πλουσίων, φτωχών, εξόριστων, δούλων, χήρων και ορφανών.

Ακόμη και σήμερα, όπου η οικονομική κρίση εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες και δημιουργεί ποικίλα προβλήματα, ο λόγος του Χρυσοστόμου αποτελεί στήριγμα για τους χριστιανούς, οι οποίοι χρειάζονται τον παρηγορητικό του λόγο. Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι η παρουσίαση, η ερμηνεία και αξιολόγηση του παρηγορητικού - παραμυθητικού ρόλου της Εκκλησίας έναντι των κοινωνικά αδυνάτων, μέσω της παρουσίας του έργου του Ιωάννου Χρυσοστόμου, και δια της αξιοποίησεως ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας. Η σημαντικότητα του επιλεγθέντος θέματος έγκειται στο ρόλο που διαδραματίζει διαχρονικά η Εκκλησία ως θεσμός στη διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, στο σύγχρονο ανθρώπινο κοινωνικό βίο, στον τρόπο ενατένισης του κόσμου, στη σχέση των θρησκευτικών με τους πολιτικούς θεσμούς, ως προς το

θεσμοθετημένο τρόπο λειτουργίας και οργάνωσής τους, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει κάθε φορά τους κοινωνικά αποκλεισμένους και περιθωριοποιημένους ανθρώπους.

Επιπρόσθετα, η εργασία αυτή παρουσιάζει τον σύγχρονο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η Εκκλησία, υλοποιώντας τον κοινωνικό της ρόλο, αναφορικά με την προστασία των αδυνάτων. Η επιλογή του υπό διαπραγμάτευση θέματος είναι απόρροια των πνευματικών αναζητήσεων της γράφουσας, τόσο στο πεδίο της Κοινωνικής Θεολογίας, όσο και στο πεδίο της Κοινωνιολογίας της Θρησκείας και του Χριστιανισμού.

Για το σκοπό αυτό η ερευνητική αυτή μελέτη καλείται να απαντήσει στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα, όπως αυτά αναδεικνύονται από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση:

- 1) Ποια είναι η κοινωνική σύνθεση των κοινωνικά αδυνάτων και γιατί θεωρούνται κοινωνικά αδύνατοι;
- 2) Ποιος είναι ο παραμυθητικός ρόλος της Εκκλησίας έναντι των κοινωνικά αδυνάτων;
- 3) Πώς εκφράζεται η φροντίδα και η παραμυθία του ιερού Χρυσοστόμου για τους κοινωνικά αδυνάτους;

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

### Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως κοινωνικός αναλυτής και ποιμένας

#### 1. Η προσωπικότητα του Ιωάννη Χρυσοστόμου.

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος <sup>1</sup>, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και οικουμενικός διδάσκαλος, θεωρείται ο σημαντικότερος εκκλησιαστικός ρήτορας και σπουδαιότερος οργανωτής του εκκλησιαστικού και κοινωνικού έργου<sup>2</sup>. Πρόκειται για έναν από τους γνωστότερους εκκλησιαστικούς συγγραφείς δεδομένου ότι η παρουσία και η δράση του στο χώρο της Εκκλησίας κυριάρχησε διαχρονικά στη συνείδηση του χριστιανικού - και όχι μόνο - κόσμου με την επωνυμία «Χρυσόστομος»<sup>3</sup>. Γι' αυτόν η ρητορεία δεν ήταν τέχνη αλλά πνοή, καθώς θεωρούσε την - μέσω των λόγων του - επαφή από άμβωνος το σπουδαιότερο και προσφορότερο μέσο καθοδήγησης για το ποίμνιό του <sup>4</sup>.

Άνδρας ταλαντούχος, πληθωρικός και κάτοχος ευρύτατης παιδείας, διαμόρφωσε τη θεολογική του αντίληψη στην Αντιόχεια, ενώ η πολυσήμαντη δράση του κορυφώθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Έζησε στην Αντιόχεια, τη συριακή πρωτεύουσα του ελληνορωμαϊκού κόσμου και σε αυτήν την χοάνη των ερμηνευτικό-θεολογικών και κοινωνικό-φυλετικών αντιθέσεων κατόρθωσε να αντιμετωπίσει τις ακρότητες όλων των μερών και να υλοποιήσει το κοινωνικό του έργο. Έγινε ο κατεξοχήν οικουμενικός διδάσκαλος με μεγάλη σε έκταση φήμη περί αρετής, παιδείσεως και ρητορικής δεινότητας, την οποία κανείς ποτέ δεν έθεσε εν αμφιβόλω.

---

<sup>1</sup> Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος γεννήθηκε στην Αντιόχεια το 350 μ.Χ.. Ο πατέρας του ήταν ο Σεκκούνδος, διοικητής του στρατού της Ανατολής και μητέρα του η Ανθούσα, η οποία διακρινόταν για την αρετή της. Βλ. Χρήστου Κ. Παναγιώτη, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, Τόμος Α', Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 209.

<sup>2</sup> Χρήστου Κ. Παναγιώτη, *Ελληνική Πατρολογία*, Τόμος Δ', Περίοδος θεολογικής ακμής Δ' και Ε' αιώνες, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 237-259.

<sup>3</sup> Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος διακρίθηκε για την απaráμιλλη ευγλωττία του. Όταν εξεφώνησε τους περίφημους «*Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*» λόγους του το 387 μ.Χ., παρά σύμπαντος του λαού και του κλήρου της Αντιόχειας ονομάστηκε «Χρυσόστομος». Βλ. Ελευθεριάδη Α. Ευθυμίου, «Η θεομητορολογία του ιερού Χρυσοστόμου», *Πρακτικά ΙΣΤ' Θεολογικού Συνεδρίου με θέμα «Ο ιερός Χρυσόστομος*», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 133.

<sup>4</sup> Χρήστου Κ. Παναγιώτη, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, σελ. 213.

Στα έργα του συμπεριλαμβάνονται πραγματείες, λόγοι, ομιλίες και επιστολές ποικίλου περιεχομένου (εξηγητικές, πανηγυρικές, εγκωμιαστικές, ηθικές, δογματικές και επίκαιρες) καθώς και η ονομαζόμενη - σήμερα - Λειτουργία του Χρυσόστομου<sup>5</sup>. Τα συγγράμματά του ξεχωρίζουν για την ποιότητα ύφους και περιεχομένου τους. Πληροφορίες σημαντικές για την προσωπικότητά, την κοινωνική δράση και τον βίο του, αντλούμε από τα δικά του έργα, αλλά και από έργα εκκλησιαστικών συγγραφέων και μεταγενέστερων ιστορικών<sup>6</sup>.

Ο Χρυσόστομος ανήκει στον κύκλο των μεγάλων εκείνων Πατέρων της Εκκλησίας που επηρέασαν τη διαμόρφωση του ήθους των ανθρώπων όχι μόνο της εποχής του, αλλά και διαχρονικά. Υπερασπιστής των φτωχών και των αδυνάτων, βαθύτατα εμποτισμένος με το χριστιανικό πνεύμα, συνέβαλε στην εμπέδωση του χριστιανικού ιδεώδους στην κοινωνία και κυρίως στην κατανόηση ότι κάτι τέτοιο δεν αποτελεί όνειρο ή ουτοπία, αλλά γεγονός και βίωμα που προκύπτει μέσα από την εφαρμογή των εντολών του Θεού<sup>7</sup>.

Η δημιουργική αγάπη, η δύναμη και η πίστη αποτελούν βασικά πυρηνικά στοιχεία του έργου του και ήταν και οι λόγοι που τον οδήγησαν να υπηρετήσει την Εκκλησία ως ιερωμένος διδάσκαλος. Έζησε για πέντε έτη στην έρημο κατά τα

---

<sup>5</sup> Βλ. Ελευθεριάδη Α. Ευθυμίου, «Η θεομητορολογία του ιερού Χρυσόστομου», *Πρακτικά ΙΣΤ΄ Θεολογικού Συνεδρίου με θέμα «Ο ιερός Χρυσόστομος»*, Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 133. Παπαδόπουλου Στυλιανού, *Πατρολογία Γ΄*, Γρηγόρης, Αθήνα 2010, σελ. 62.

<sup>6</sup> Παλλαδίου Ελενοπόλεως, *Διάλογος ιστορικός περί βίου και πολιτείας Ιωάννου τοῦ Χρυσόστομου*, PG 47, 5-82 (γράφτηκε το 408 και είναι πηγή όλων των μεταγενέστερων). Σωκράτη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ΣΤ΄ 2-22 και Ζ΄ 25 και 35, PG 67, 661-729, 793. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Η΄ 2-28 (J. Bidez, (1960), *Sosomenus Kirchengeschichte*, Berlin, σσ. 349-388). Θεοδώρητου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Ε΄ 27-36 (L. Parmentier, (1911) *Theodoret Kirchengeschichte*, Leipzig, σελ. 328-339). Ζωσίμου, *Ιστορία νέα*, ΣΤ΄ (Paschoud, F. Zosime, (1971) *Histoire nouvelle*, Paris). Ψευδο-Μαρτυρίου Αντιοχείας, *Ἐκ τοῦ ἐγκωμίου εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον*, PG 47, XLIII-LII). Τριμυθούντος Θεοδώρου, *Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐξορίας Ἰωάννου Χρυσόστομου*, PG 47, LI-LXXXVIII). Ψευδο-Μαρτυρίου Αντιοχείας, *Βίος Ἰωάννου Χρυσόστομου*, [ἀνέκδοτος]. Βλ. ὅμως περίληψη ἀπὸ Van Ommeslaeg, *he Fl.* εἰς AB 97 (1979) σελ. 131-151 καὶ σελ. 99 (1981) σελ. 329-339, Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, Τόμος Α΄, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1999, σελ. 21-91. Του ἰδίου, *Πατρολογία Γ΄*, σελ. 116-134, Αθήνα 2010. Φειδά Βλάση, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Τόμος Α΄, Ἰδιωτική Ἐκδοση, Αθήνα 1998, σελ. 542-552.

<sup>7</sup> Καστανά Θεόδωρου, *Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ αἱ κοινωνικαὶ τάξεις*, Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1931, σελ. 172-173.



νεανικά του χρόνια, αναζητώντας την τελείωση. Επέστρεψε στον κόσμο για να μπορέσει να κηρύξει την δύναμη του Ευαγγελίου, ως ένας ιεραπόστολος, επιδιώκοντας τη μεταμόρφωση των ανθρώπων των πόλεων. Χειροτονήθηκε διάκονος το 381 μ.Χ., σε ηλικία 34 ετών, και κατά την Ιερατική του Διακονία ανέπτυξε το οξύ πνεύμα του και τον πύρινο λόγο του.

Επεδίωξε να πραγματοποιήσει το ουτοπικό όνειρο, αυτό της κοινοκτημοσύνης, χωρίς όμως να το επιτύχει. Είχε μια σκληρή ζωή, γεμάτη από καρτερία, ενώ αποδοκιμάστηκε πολλές φορές, μιας και υπήρξε δριμύς κατακριτής των παράνομων και των ανήθικων, ενώ δεν δίστασε να στραφεί ακόμη και εναντίον της αυτοκράτειρας Ευδοξίας. Η στάση του αυτή είχε ως αποτέλεσμα την απόφασή της για την εξορία του.

Ο άγιος στο τέλος της ζωής του έζησε στην εξορία, όπου και πέθανε στα Κόμανα του Πόντου, το 407 μ.Χ.<sup>8</sup>. Όλα τα δεινά τα αποδέχτηκε με χαρά, πρεσβεύοντας ότι τα παθήματα έχουν λυτρωτικό χαρακτήρα, ενώ οι θλίψεις αυξάνουν τους στεφάνους<sup>9</sup>. Αργότερα, η Εκκλησία αναγνώρισε το έργο του και τον ανακήρυξε Οικουμενικό δάσκαλο, τιμώντας την μνήμη του στις 13 Νοεμβρίου κάθε έτους.

## **2. Η Κοινωνική διάσταση της διδασκαλίας του Ιωάννη του Χρυσοστόμου**

Οι κοινωνικές προεκτάσεις του κηρύγματος του ιερού Χρυσοστόμου αποτελούν βασική παράμετρο της συνολικής διδασκαλίας του, ως πατέρας και ποιμενάρχης της Εκκλησίας του Χριστού και απαιτούν τη συστηματική μελέτη και αξιολόγησή τους. Οι σημαντικότερες διδασκαλίες του, οι οποίες αποδεικνύουν την έντονη επιρροή και ευαισθησία του, αναφέρονται στον πλούτο, τη φτώχεια, την πολυτέλεια, τον τοκισμό, τη δουλεία και την εργασία.

Ο Πατέρας σχετικά με τον πλούτο υποστήριζε ότι η κάθε υπερεκτίμηση της αξίας των χρημάτων εμποδίζει την απελευθέρωση του πνεύματος και αντιτίθεται στον αγνό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος. Ο ιερός Χρυσόστομος διαφοροποιεί τις έννοιες μεταξύ της τάσης απόκτησης χρημάτων και του πάθους του πλουτισμού, και ταυτοχρόνως, με ιδιαίτερα αυστηρό αλλά και παθιασμένο τρόπο, κηρύσσει τις

---

<sup>8</sup> Φλωρόφσκυ Γεωργίου, *Θέματα Εκκλησιαστικής ιστορίας*, Π. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 1989, σελ. 93  
103.

<sup>9</sup> Χρήστου Κ. Παναγιώτη, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, σελ. 219.

βασικές αρχές του χριστιανικού ιδεώδους. Όταν διατείνεται ενάντια του πλούτου, προσπαθεί να αγγίξει τις καρδιές των πλούσιων που έχουν σκληρύνει, ν' αφυπνίσει τη συνείδησή τους, ώστε να βοηθήσουν τους φτωχούς, ακόμη και να μοιράσουν σε αυτούς τις περιουσίες τους. Από την άλλη πλευρά, υπογραμμίζει, ότι και οι φτωχοί δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζουν με μίσος και αρνητικά συναισθήματα τους πλουσίους<sup>10</sup>.

Ο Χρυσόστομος διακηρύσσει στους πιστούς, ότι στην περίπτωση που κάποιος γίνει οικονομικά εύρωστος χωρίς να το αξίζει, δεν θα πρέπει να τον ζηλεύουν, ούτε και να θεωρούν ότι έγινε τυχαία. Φρόνιμο θα ήταν να φέρουν στη μνήμη τους την παραβολή του πλουσίου και του φτωχού Λαζάρου, κατά την οποία: ο μεν πρώτος διαβιούσε μέσα στις απολαύσεις και κατείχε περισσότερα απ' ότι χρειαζόταν, έχοντας περιέλθει σε κατάσταση απανθρωπιάς, μη δίνοντας στους φτωχούς ούτε τα ψίχουλα από το τραπέζι του, ο δε δεύτερος διεξήγαγε ένα αμείλικτο πόλεμο εναντίον των κακοπαθειών που τον βασάνιζαν - αρρώστια, πείνα, φτώχεια - έχοντας μόνο τα σκυλιά να τον φροντίζουν, χωρίς όμως να παραπονεθεί ποτέ για την θεία πρόνοια: *«Όταν ἴδης πλουτοῦντά τινά παρ' ἀξίαν, μὴ μακαρίσης, μὴ ζηλωτὸν νομίσης, μὴ καταγῶς τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, μὴ μάτην φέρεσθαι καὶ εἰκῆ τὰ παρόντα νόμιζε· ἀναμνήσθητι τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου, πῶς ὁ μὲν πρὸς ἄκρον ἐλλήλακει εὐπορίας καὶ τρυφῆς, ὠμὸς ὢν καὶ ἀπηγῆς καὶ ἀπάνθρωπος καὶ κυνῶν ἀγριώτερος ἀπάντων· καίτοι οἱ μὲν τὸν πένητα ἠλέουν καὶ ἐθεράπευον, οὐκ ὀκνοῦντες τῇ γλώττῃ ἄπτεσθαι τῶν ἐλκῶν τῶν κατὰ παντὸς τοῦ σώματος· ὁ δὲ οὐδὲ ψυχίων αὐτῷ μετεδίδου. Ὁ δὲ πένης ἐκεῖνος, ὁ ὄντως πλούσιος, ὁ ὄντως εὐπορος, εἰς αὐτὸ τὸ τῆς πενίας ἔσχατον κατέπεσε, καὶ αὐτῆς τῆς ἀναγκαΐας ἠπόρει τροφῆς, καὶ νόσῳ λιμῶ καὶ διηνεκεῖ προσεπάλαιε. Καὶ ὁ μὲν πλείω τῆς χρείας εἶχεν· ὁ δὲ οὐδὲ τῆς συμμετρίας ἀπέλαυεν· ἀλλ' ὁμως οὐκ ἐδυσχέρανεν, οὐ κατηγόρησε τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐμέμψατο τὴν Πρόνοιαν»*<sup>11</sup>.

Στη διδασκαλία του ο πλούτος και η φτώχεια παρομοιάζονται με κουστούμι θεάτρου με το οποίο οι ηθοποιοί ντύνονται στρατηγοί, βασιλιάδες, γιατροί ή ό,τι άλλο ο ρόλος απαιτεί, χωρίς όμως να είναι τέτοιοι στην πραγματική τους ζωή: *«Καθάπερ γὰρ ἐν σκηνῇ προσωπεῖα βασιλέων καὶ στρατηγῶν καὶ ἰατρῶν καὶ ῥητόρων καὶ*

<sup>10</sup> Φούγια Γ. Μεθόδιου, *Το κοινωνικόν μήνυμα των Ομιλιών του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Θεολογικά και Ιστορικά μελέται*, Συλλογή δημοσιευμάτων, Τόμος 6<sup>ος</sup>, Αθήνα 1984, σελ. 99-100.

<sup>11</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ πλοῦτου καὶ πενίας*, ΙΑ', PG 63, 637.

σοφιστῶν καὶ στρατιωτῶν λαμβάνοντες εἰσέρχονται τινές οὐδὲν τούτων ὄντες αὐτοί. Ὡς δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου καὶ πενία καὶ πλοῦτος προσωπεῖα μόνον εἰσίν»<sup>12</sup>.

Για τον Χρυσόστομο ο πλούτος, η φτώχεια, η τιμή ή η ατιμία δεν έχουν κανένα ουσιαστικό νόημα, καθώς αυτό το οποίο διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην κοινωνία είναι οι σχέσεις των ανθρώπων αλλά και ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται ο καθένας τα αγαθά προς όφελος του κοινού καλού. Επομένως, οι έννοιες αυτές διακρίνονται μόνο από τα ονόματά τους: «Ὅτι οὐδὲν πλοῦτος, οὐδὲν πενία, οὐδὲν ἀτιμία, οὐδὲν τιμή, ἀλλ' ἐν χρόνῳ βραχεῖ καὶ ῥήμασι διεστήκασι μόνον ἀλλήλων»<sup>13</sup>. Η αξία του πλούτου καθορίζεται από τον άνθρωπο και από τον τρόπο που θα τον χρησιμοποιήσει για το κοινό καλό ή όχι, ενώ η διάθεσή του αλλά και οι επιλογές και δράσεις του καθορίζουν τον πλούτο και την φτώχεια ως καλό ή ως κακό.

Για το Θεό, σημασία δεν έχει η ποσότητα εκείνων που δίδει κάποιος, αλλά η καλή διάθεσή του,<sup>14</sup> «ἔνεστι καὶ ἐν πενία ὄντα, καὶ ὀλίγα δόντα, τό πᾶν ἀπενέγκασθαι. Τά γάρ κατὰ δύναμιν ὁ Θεός ἀπαιτεῖ· οὔτε πλοῦτος προξενεῖ τόν οὐρανόν, οὔτε πενία τήν γέενναν, ἀλλ' ἐκάτερα προαίρεσις ἀγαθή καὶ μοχθηρά»<sup>15</sup>. Μολονότι για το Χρυσόστομο η φιλανθρωπία αποτελεί θεμέλιο του κοινωνικού βίου και ρίζα όλων των αγαθών, η διάθεση κάποιου να προσφέρει υπερνικά τη δυνατότητα που μπορεί να έχει. Συνάγεται επομένως το συμπέρασμα, ότι, εάν κάποιος είναι πλούσιος και δύναται να προβεί σε μεγάλες φιλανθρωπίες αυτό δεν σημαίνει ότι θα εξασφαλίσει μια θέση στον ουρανό. Ούτε εάν είναι φτωχός και αναξιοπαθώντας και δεν έχει τη δυνατότητα να προσφέρει υλικά αγαθά στους συνανθρώπους του είναι καταδικασμένος. Αντιθέτως, αυτό που τονίζεται είναι η προαίρεση του καθενός να βοηθήσει τον πλησίον ασχέτως υλικών αγαθών.

Ο Χρυσόστομος αναφέρει επίσης, ότι ο πλούτος βασίζεται σε δύο αρνητικές ιδιότητες: την μέριμνα η οποία συσκοτίζει το νου και δημιουργεί εντάσεις και την καλοπέραση η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στη μαλθακότητα: «Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ὁ αἰὼν, ἀλλ', Ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος· οὐδὲ, Ὁ πλοῦτος, ἀλλ', Ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου. Μὴ τοίνυν τὰ πράγματα αἰτιώμεθα, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν διεφθαρμένην. Ἔστι γὰρ καὶ πλουτεῖν, καὶ μὴ ἀπατᾶσθαι· καὶ ἐν τῷ αἰῶνι εἶναι τούτω, καὶ μὴ ἀποπνίγεσθαι ταῖς

<sup>12</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, Β', γ', PG 48, 986.

<sup>13</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπιτομή τῆς πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολῆς*, ΛΗ', ζ', PG 61, 332.

<sup>14</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία Ἰω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Β', Β - Ευαγγέλιο, Ελευθέριου Μερετᾶκη *Το Βυζάντιον*, Αθήνα 1994, σελ. 616.

<sup>15</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, Γ', δ', PG 62, 261.

φροντίσι. Καὶ γὰρ δύο ἐλαττώματα ὁ πλοῦτος ἔχει ἐναντία· τὸ μὲν, κατατεῖνον καὶ ἐπισκοτοῦν, τὴν μέριμναν· τὸ δὲ, μαλακωτέρους ποιοῦν, τὴν τρυφήν. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ πλούτου ἀπάτη· ὀνόματα γὰρ μόνον ἐστίν, οὐκ ἐπὶ πραγμάτων κείμενα. Καὶ γὰρ ἡ ἡδονή, καὶ ἡ δόξα, καὶ ὁ καλλωπισμὸς, καὶ πάντα ταῦτα, φαντασία τίς ἐστίν, οὐ πραγμάτων ἀλήθεια.»<sup>16</sup>.

Επιπλέον, ὁ πλοῦτος ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ ανταλλάσσει κυρίους με εὐκόλο τρόπο καθὼς εἶναι «ἀγνώμων δραπέτης», ἐνῶ παρουσιάζεται καὶ ὡς «ἀνθρωποκτόνος»: «Οὐκ ἔλεγόν σοί συνεχῶς, ὅτι δραπέτης ὁ πλοῦτός ἐστι; Σὺ δὲ ἡμῶν οὐκ ἠνείχου. Οὐκ ἔλεγον ὅτι ἀγνώμων ἐστὶν οἰκέτης; Σὺ δὲ οὐκ ἐβούλου πείθεσθαι. Ἴδου ἐκ τῶν πραγμάτων ἔδειξεν ἡ πείρα, ὅτι οὐ δραπέτης μόνον, οὐδὲ ἀγνώμων, ἀλλὰ καὶ ἀνδροφόνος»<sup>17</sup>. Τούτων δοθέντων, ἡ ἀλήθεια σχετικὰ με τὸν πλοῦτο ἐντοπίζεται στὴν πνευματικὴ φτώχεια, ἐφόσον ὅσο αὐξάνεται ὁ πλοῦτος τόσο ὁ πλούσιος γίνεται φτωχότερος πνευματικά: «Πένης γὰρ ἐστὶν ὁ πλούσιος, καὶ ὅσῳ πλουτεῖ, τοσοῦτῳ πένης γίνεται τὴν ὄντως πενίαν. Πηλὸς ἐστὶν ὁ χρυσὸς, ἐν αὐτῇ ἐρρίμμενος, οὐκ ἐν τῇ οἰκίᾳ σου κείμενος· ἡ γὰρ οἰκία σου ὁ οὐρανός ἐστιν.»<sup>18</sup>. Ἀντίθετα, ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος ἐγκεῖται στὸ γεγονὸς κάποιος νὰ μὴ θέλει νὰ πλουτίζει καὶ νὰ ἀποφεύγει τὶς δράσεις, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ τὸν οδηγήσουν στὸν πλουτισμό: «Οὐ γὰρ τὸ πλουτεῖν, ἀλλὰ τὸ μὴ βούλεσθαι πλουτεῖν, τοῦτό ἐστι πλοῦτος. Ἄρα συνήκατε τὸ λεχθὲν πλοῦτος πρὸς ὑμᾶς; Ὁ βουλόμενος πλουτεῖν, χρεῖαν ἔχει κτημάτων καὶ χρημάτων· ὁ δὲ μὴ βουλόμενος πλουτεῖν, αἰεὶ ἐστὶν ἐν εὐπορίᾳ»<sup>19</sup>. Ἡ ἀπόρριψη τοῦ πλούτου ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κύριος, ἐπιθυμεῖ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀποτελεῖ δικό Του δημιούργημα, νὰ πλουτίζει ἀπὸ τὴ δική Του χάρι καὶ ὄχι με τὴ δική του προσπάθεια<sup>20</sup>.

Σύμφωνα με τὸν Χρυσόστομο, ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀποκτήσει τὸν πλοῦτο με τὴν πλεονεξία, με τὴν κληρονομία, με τὸν τοκισμὸ ἢ με τὴν ἀρπαγή, δηλαδὴ με τὴ βία: «Πόθεν οὖν, φησὶν, οἱ πλούσιοι, οἱ ὑγιαίνοντες, οἱ εὐδοκιμοῦντες, οἱ μὲν ἀπὸ πλεονεξίας, οἱ δὲ ἀπὸ κληρονομίας, οἱ δὲ ἀπὸ βίας;»<sup>21</sup>. Ὡς πρὸς τὸν τρόπο χρήσης, ὁ

<sup>16</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, ΜΔ', δ', PG 57, 469.

<sup>17</sup> Τοῦ ἰδίου, Εἰς Εὐτρόπιον ἐνοῦχον, πατρίκιον καὶ ὕπατον, α', PG 52, 392.

<sup>18</sup> Τοῦ ἰδίου, Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους, ΚΕ', β', 2, PG 63, 175.

<sup>19</sup> Τοῦ ἰδίου, Εἰς τὸν ΜΗ' Ψαλμόν, Α', γ', PG 55, 503.

<sup>20</sup> Χαράνη Δ. Βασιλείου, Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία Ἰω. Χρυσοστόμου, Τόμος Δ', Πλεονεξία - Ψυχολογία, Μερετάκης Ἐλευθέριος Το Βυζάντιον, Αθήνα 1996, σελ. 77-81.

<sup>21</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον, Α' γ', PG 62, 508.

πλούτος δεν είναι κακός, ωστόσο αντιμετωπίζονται με αρνητικό τρόπο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τον συνοδεύουν, όπως η ασωτία, η αλαζονεία και η αναληγσία, ενώ η αμαρτία σχετίζεται με τη χρήση και όχι με τη φύση του πλούτου: «*Οὐ γὰρ ὁ πλοῦτος κακὸν, ἐὰν εἰς δέον βουλώμεθα αὐτῷ χρῆσασθαι, ἀλλ' ἡ ἀπόνοια, καὶ ἡ ἀλαζονεία. Εἰ κακὸν ἦν ὁ πλοῦτος, οὐκ ἂν πάντες ἠϋζάμεθα εἰς κόλπους Ἀβραὰμ ἀπελθεῖν τοῦ ἔχοντος τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ οἰκέτας οἰκογενεῖς. Οὐ τοίνυν ὁ πλοῦτος κακὸν, ἀλλ' ἡ παράνομος αὐτοῦ χρῆσις κακόν*»<sup>22</sup>. Ο πλούτος μπορεί να αντιμετωπισθεῖ θετικά, μόνο αν αξιοποιεῖται με στόχο τη «σύμμετρη απόλαυση» και σε καμία περίπτωση επιδιώκοντας τις ηδονές και τη μέθη<sup>23</sup>.

Ο Ιωάννης αναφέρεται και σε ακόμη ένα είδος πλουτισμού, αυτόν του τοκισμού, τονίζοντας τον αρπακτικό και απάνθρωπο χαρακτήρα του, ονομάζει δε τους τοκιστές εμπόρους και εκμεταλλευτές των δυστυχησμένων συνανθρώπων τους. Οι τοκιστές χρησιμοποιούν ως πρόσχημα την φιλανθρωπία και παγιδεύουν τους φτωχούς με υποτιθέμενη βοήθεια, ενώ παράλληλα τους οδηγούν στον όλεθρο: «*Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν τῶν ἐνταῦθα τόκων αἰσχρότερον, οὐδὲν ὠμότερον. Τὰς γὰρ ἄλλοτρίας ὁ τοιοῦτος πραγματεύεται συμφορὰ πρόσοδον τὴν ἑτέρου δυσημερίαν ποιεῖται, καὶ μισθὸν ἀπαιτεῖ φιλανθρωπίας, καθάπερ δεδοικὸς μὴ ἐλεήμων φανῆ, καὶ προσχήματι φιλανθρωπίας βαθύτερον ὀρύσσει τὸ βάραθρον, ἐν τῷ βοηθεῖν ἐπιτρίβων τὴν πενίαν, καὶ ἐν τῷ χεῖρα ὀρέγειν ὠθῶν, καὶ δεχόμενος μὲν ὡς εἰς λιμένα, ναυαγίῳ δὲ περιβάλλον, ὡς ἐν σκοπέλῳ καὶ ὑφάλῳ καὶ σπιλάδι τοῦτον*»<sup>24</sup>.

Το να καπηλεύεται κάποιος την φιλανθρωπία είναι απαράδεκτο, τονίζει ο Χρυσόστομος, συμπληρώνοντας ότι οφείλει να μιλήσει, παρ' ὅλη την δυσφορία ορισμένων διότι, εάν σιγήσει, το κακό θα επιτείνεται διαρκώς. Θεωρεῖ δε τον τοκισμό ως το νόσημα το οποίο πλήττει την Εκκλησία, υπό την έννοια ότι ούτε οι ίδιοι οι Χριστιανοί πρέπει να πλουτίζουν ακόμη και με τους δίκαιους κόπους τους, πολλῶ δε μάλλον να πλουτίζουν από την φτώχεια κάποιων. Οι Χριστιανοί δεν πρέπει να καλύπτονται πίσω από τους κοσμικούς νόμους και να επιτρέπουν τον τοκισμό, διότι τα χρήματα υπάρχουν όχι προς αύξηση της φτώχειας, αλλά προς εξάλειψή της: «*Μὴ γὰρ μοί λέγε τοὺς ἔξω νόμους· ἐπεὶ καὶ ὁ τελώνης νόμον πληροῖ τὸν ἔξωθεν, ἀλλ'*

<sup>22</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας*, β', PG 51, 69.

<sup>23</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, *Από την Οικονομία στην Ειδωλολατρία*, Θεολογία, τόμ. 83, τεύχ. 4, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2012, σελ. 62-63.

<sup>24</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἄγιον Ματθαῖον*, Ε', ε', PG 57, 61-62· πρβλ. Μαντζαρίδη Ι.Γεωργίου, *Ο τόκος κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, Σύναξη, τεύχος 129, Αθήνα 2014, σελ. 35.

ὁμως κολάζεται. Ὁ καὶ ἡμεῖς πεισόμεθα, ἐὰν μὴ ἀποστῶμεν τοὺς πένητας ἐπιτρίβοντες, καὶ τῇ χρεΐα καὶ τῇ ἀνάγκῃ ἀφορμῇ εἰς καπηλείαν ἀναίσχυντον ἀποχρώμενοι. Διὰ γὰρ τοῦτο χρήματα ἔχεις, ἵνα λύσης πενίαν, οὐχ ἵνα πραγματεύσῃ πενίαν· σὺ δὲ ἐν προσχήματι παραμυθίας μείζονα ἐργάζῃ τὴν συμφορὰν, καὶ πωλεῖς φιλανθρωπίαν χρημάτων»<sup>25</sup>. Κατὰ τον Χρυσόστομο πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι προσέρχονται στην ἐκκλησία, ὡστόσο, προσεύχονται μηχανικὰ ἐπαναλαμβάνοντας τοὺς ψαλμοὺς, δίχως νὰ τοὺς κατανοοῦν. Δύνανται με τὰ χεῖλη τοὺς νὰ τοὺς ἐκφέρουν, ἐντούτοις, τὰ αὐτιά τοὺς δὲν τοὺς ἀκούνε. Κατ' ἐπέκταση, γεννάται τὸ ἐρώτημα, πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ἀκούσει τὴν προσευχὴ σου ὁ Θεός, ὅταν ἐσύ ὁ ἴδιος δὲν τὴν ἀκούς; Ὄταν τὸ σῶμα εἶναι μέσα στον νᾶό, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ βρίσκεται ἐκτός; Τὸ στόμα τοῦ τοκιστῆ μπορεῖ νὰ ψελλίζει τὴν προσευχὴ, ἀλλὰ τὸ μυαλό τοῦ μετράει συναλλαγές, τόκους, συμβόλαια, κτήματα καὶ χωράφια: «Ὡς ὅγε φιλοχρήματος οὐ σφόδρα τούτῳ ἐνδιατρίβειν δύναται· διὰ παντὸς γὰρ τόκους μεριμνᾷ, συναλλάγματα, συγγραφὰς, ὄνια, διαθήκας, τιμὰς ἀγρῶν, τιμὰς οἴκων, κέρδη, καπηλείας, καὶ διηγούμενος καὶ φροντίζων οὐ παύεται. Ὅπου δὲ ὁ θησαυρὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδιά αὐτοῦ. Ταῦτα φθέγγεται, ταῦτα μεριμνᾷ.»<sup>26</sup>.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω διαπιστώνεται ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν ἀποτελεῖ μεγάλο ἀγαθό, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ φόβος Θεοῦ καὶ ἡ εὐσέβεια<sup>27</sup>. Ἀληθινὰ πλούσιος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἶναι φίλος τοῦ Θεοῦ: «Βούλει πλουτεῖν; ἔχε φίλον τὸν Θεόν, καὶ πάντων εὐπορότερος ἔσῃ»<sup>28</sup>, ἐνὸς παράλληλα, ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ πλούτου εἶναι νὰ υπηρετεῖ τὴ φτώχεια, καθὼς πλούσιος δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει πολλὰ, ἀλλὰ αὐτός ποὺ δίνει πολλὰ καὶ αὐτός ποὺ δὲν χρειάζεται πολλὰ: «Ἡ οἰκία μου παντὶ ἐλθόντι ἀνέωκτο. Τοῦτο πλούτου διακονία, πλούτου οὐκ ὄνοματι, ἀλλὰ πράγματι. Ἔστι πλούσιος τὰ πάντων ἀρπάζων, καὶ ἔστι πλούσιος τὰ ἑαυτοῦ τοῖς πένησι παρέχων. Ὁ μὲν ἐν τῷ συνάγειν, ὁ δὲ ἐν τῷ ἀναλίσκειν πλουτῶν· καὶ ὁ μὲν σπεῖρει τὴν γῆν, ὁ δὲ γεωργεῖ τὸν οὐρανόν.»<sup>29</sup>. Ὅποιος περιφρονεῖ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλούτου καὶ

<sup>25</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, ΝΣΤ', ε', PG 58, 556· Μαντζαρίδη Ι. Γεώργιου, *Ὁ τόκος κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Σύναξι*, τεύχος 129, 2014, σελ. 35.

<sup>26</sup> Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὸν Θ' Ψαλμόν*, α', PG 55, 122.

<sup>27</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Ἡ κυριαρχία τῆς αγοράς καὶ ἡ εὐθύνη τῆς Θεολογίας», *Επιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς*, Τόμος ΜΣΤ', Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2011, σελ. 224.

<sup>28</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, Β', στ', PG 49, 42.

<sup>29</sup> Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὸν ΜΗ' Ψαλμόν*, γ', PG 55, 503-504· *Ιώβ* 31,32.

θεωρεί ότι τα αγαθά του κόσμου δεν έχουν καμία αξία, αυτός είναι εκείνος που πλουτίζει αληθινά<sup>30</sup>.

Η αξία του πλούτου δε βρίσκεται στα πολυτελή ενδύματα, αλλά στο σύνολο των καλών πράξεων του ανθρώπου. Εξάλλου, ο πλούτος αποτελεί πηγή πολλών κακών, γίνεται εμπόδιο στην ευσέβεια καθώς και στη βασιλεία των ουρανών, μιας και είναι τέτοια η φύση του που δεν μετατίθεται σε αυτούς που τον έχουν «ούτε αποδημεί μαζί με τους κατόχους του», αλλά συνοδεύεται από πειρασμούς, συγκρούσεις και κινδύνους, λόγω της προσωρινότητάς του. Ο πλούτος, λοιπόν, δεν είναι αυτός καθαυτός κακός, αλλά η προαίρεση του ανθρώπου και η χρήση του οδηγούν στην αρνητική λειτουργία του<sup>31</sup>. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα και οι πλούσιοι να μπορούν να σωθούν, όπως για παράδειγμα ο Αβραάμ<sup>32</sup>.

Ο πλούτος του πιστού έχει εσχατολογικό περιεχόμενο και η πλήρης φανέρωση αυτού θα λάβει χώρα κατά τον μέλλοντα αιώνα. Είναι γεγονός ότι ο πραγματικός πλούτος του μέλους της χριστιανικής κοινωνίας βρίσκεται κρυμμένος και καλλιεργείται εντός της υλικής φτώχειας. Ο χριστιανός μπορεί να είναι φτωχός, είναι όμως πλούσιος σε πνευματικό επίπεδο. Παρότι δεν κατέχει τίποτα υλικό, στην πραγματικότητα έχει τα πάντα. Αυτός που νομίζει ότι είναι πλούσιος και αυτάρκης, χρειάζεται τη βοήθεια και τη χάρη του Θεού, διότι τα υλικά αγαθά που έχει στην κατοχή του ο πλούσιος είναι μηδαμινά ενώπιον των αγαθών που προσφέρει ο Κύριος προς πάντες τους ανθρώπους<sup>33</sup>. Εν κατακλείδι, κατά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, ο χριστιανός αν δεν διάγει βίο σύμφωνα με τις εντολές της πίστης του δεν μπορεί να κερδίσει τίποτα για τη σωτηρία του: «*Οὐ γὰρ ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῆς καθαρότητος ἡμῖν φυλακὴν, τὸ βαπτισθῆναι καὶ πιστεῦσαι μόνον· ἀλλὰ δεῖ, εἰ μέλλοιμεν ταύτης διαπαντὸς ἀπολαύσασθαι τῆς φαιδρότητος, ἄξιον αὐτῆς παρέχεσθαι βίον.*»<sup>34</sup>.

Και συμπληρώνει ο Χρυσόστομος, ότι όταν χάνονται χρήματα ή περιουσίες και γίνουμε φτωχοί, δεν υπάρχει κανένας λόγος για να ταραχθούμε, αλλά να επιδείξουμε πίστη ότι θα γίνουμε μέτοχοι σε έναν πλούτο πολύ μεγαλύτερο. Η πίστη

---

<sup>30</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Δ', σελ. 81-84.

<sup>31</sup> Νικολαΐδη Αποστόλου, *Από την Οικονομία στην Ειδωλολατρία*, σελ. 62.

<sup>32</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *ό.π.*, σελ. 86-95.

<sup>33</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, «Η Χριστιανική Κοινωνία και ο Κόσμος», *Επιστημονική Επετηρίς εκδιδόμενη υπό της Θεολογικής Σχολής*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τόμ. 12<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη, 1967 σελ. 62-63.

<sup>34</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τόν Άγιον Ιωάννην*, Γ', γ', PG 59, 76.

αυτή έχει μεγαλύτερη αξία ακόμη και από τις αγαθοεργείς πράξεις μας. Όποιος μπορέσει, ενώ δοκιμάζεται από συμφορά, να πει όπως ο Ιωβ, «*Ο Κύριος μου έδωσε όσα είχα, ο Κύριος μου τα πήρε*»<sup>35</sup>, θα ανακηρυχθεί ένδοξος: «*Μεγάλαις ἡμᾶς ἀμείβεται ταῖς δωρεαῖς, μόνον ἔάν εἰλικρινῆ τὴν πίστην ἐπιδειξώμεθα..... Ἐντεῦθεν γάρ καί οὗτος εὐδοκίμησεν*»<sup>36</sup>.

Για τη φτώχεια, ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι υπάρχει εκούσια και ακούσια. Η εκούσια είναι χαρακτηριστικό του μοναχού και του ασκητή. Ο ιερός Πατέρας έζησε τόσο στην έρημο, όσο και μέσα σε δύο μεγάλες πόλεις, την Αντιόχεια και την Κωνσταντινούπολη, ωστόσο, τίποτε δεν τον εμπόδισε να συνεχίσει να ζει φτωχικά. Παρ' όλα αυτά δεν κήρυττε στο εκκλησίασμά του ότι αυτός ήταν ο μοναδικός και ο καλύτερος τρόπος ζωής. Όπως συμβαίνει με τον πλούτο, έτσι και με τη φτώχεια, η αξία της εξαρτάται από τον τρόπο χρήσης της κάθε φορά<sup>37</sup>.

Ειδικότερα, η φτώχεια, κατά τον ιερό Χρυσόστομο, είναι ένας τύπος απαραβίαστος, με ασφάλεια παντοτινή, μια απόλαυση, απαλλαγμένη από κινδύνους, ένας βίος ατάραχος, μια ζωή χωρίς κύματα, ένα λιμάνι γαλήνιο. Η φτώχεια δίνει μια άνεση ακαταμάχητη, αποτελεί την μητέρα της φιλοσοφίας, λειτουργεί ως χαλινάρι της υπερηφάνειας, είναι η ρίζα της ταπεινοφροσύνης, απαλλάσσει από την αιώνια τιμωρία, είναι ένας θησαυρός ασύλητος και μια περιουσία ακατηγόρητη<sup>38</sup>. Η φτώχεια είναι η μητέρα της φιλοσοφίας. Γνωρίζετε, λέει ο ιερός Χρυσόστομος, ότι ο πλούτος είναι υπηρέτης της κακίας για εκείνους που δεν προσέχουν, ενώ η φτώχεια είναι μητέρα της φιλοσοφημένης ζωής και αυτό αποδεικνύεται από την καθημερινότητα. Πόσοι από τους φτωχούς δεν είναι πιο συνετοί και πιο φιλοσοφημένοι από τους πλουσίους και δεν έχουν ακόμα και πιο γερά σώματα, επειδή ακριβώς η φτώχεια διορθώνει και το σώμα και τη ψυχή τους: «*Ἴστε γαρ, ἴστε σαφῶς, ὅτι ὁ μὲν πλοῦτος τοῖς μὴ προσέχουσι πονηρίας ἐστὶν ὑπηρετῆς ἢ δὲ πενία φιλοσοφίας ἐστὶ μήτηρ καὶ ταῦτα δείκνυσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πράγματα. Πόσοι τῶν πενήτων, τῶν πλουτούντων εἰσὶ συνετώτεροί τε καὶ φιλοσοφώτεροι, πενίας αὐτοῖς κατὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν διορθουμένης;*»<sup>39</sup>.

<sup>35</sup> *Ιωβ* 1:21

<sup>36</sup> *Ιωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γένεσιν, ΛΖ', δ', PG 53, 347.*

<sup>37</sup> Φούγια Γ. Μεθοδίου, *Το κοινωνικόν μήνυμα των Ομιλιών του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Θεολογικά και Ιστορικά μελέται, Συλλογή δημοσιευμάτων, Τόμος 6<sup>ος</sup>, Αθήνα 1984, σελ. 100 -101.*

<sup>38</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *ό.π.*, σελ. 80-85.

<sup>39</sup> *Ιωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὸν Δ' ψαλμόν, ια', PG 55, 57.*



Στην ερώτηση ποιός είναι, λοιπόν, πραγματικά φτωχός ο Χρυσόστομος απαντά χωρίς περιστροφές, ότι πραγματικά φτωχός δεν είναι αυτός που δεν έχει τίποτα, αλλά αυτός που επιθυμεί τα πολλά. Στον αντίποδα, πραγματικά πλούσιος δεν είναι αυτός που έχει στην κατοχή του πολλά υλικά αγαθά, αλλά αυτός που δεν επιθυμεί τίποτα. Αυτό που πραγματικά έχει σημασία είναι η προαίρεση του καθενός και όχι τα χρήματα: *«Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι πένης ὁ μηδὲν ἔχων, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἐπιθυμιῶν· οὐκ ἔστι πλούσιος ὁ πολλά κεκτημένος, ἀλλ' ὁ μηδενός δεόμενος. Τί γάρ ὄφελος πᾶσαν μὲν κεκτηῖσθαι τὴν οἰκουμένην, τοῦ δὲ μηδὲν ἔχοντος μᾶλλον ἐν ἀθυμίᾳ διάγειν; Αἱ προαιρέσεις καὶ τοὺς πλουτοῦντας καὶ τοὺς πενομένους ἐργάζονται, οὐχ ἡ τῶν χρημάτων περιουσία οὐδὲ ἡ ἔνδεια. Βούλει γενέσθαι πλούσιος σὺ ὁ πένης; Ἐξεστὶ σὺ βουλομένῳ, καὶ ὁ κωλύων οὐδεὶς· καταφρόνησον τῶν τοῦ κόσμου χρημάτων· νόμισον εἶναι μηδὲν, ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἐστίν; ἔκβαλε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλοῦτου, καὶ ἐπλούτησας. Οὗτός ἐστιν ὁ πλουτῶν, ὁ μὴ θέλων πλουτεῖν· ὁ μὴ θέλων πενέσθαι, οὗτός ἐστιν ὁ πενόμενος»*<sup>40</sup>.

Στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, όπως και σε όλους τους Πατέρες της Εκκλησίας, έχουμε αντιστροφή της σημασίας των λέξεων «φτωχός» και «πλούσιος». «Φτωχός» δεν είναι εκείνος που δεν έχει τίποτα, αλλά εκείνος που επιθυμεί πολλά. «Πλούσιος» δεν είναι εκείνος που έχει πολλά, αλλά εκείνος που δεν επιθυμεί τίποτα, καθώς οι άνθρωποι νιώθουν φρίκη και φόβο όταν έρχονται αντιμέτωποι με την φτώχεια: *«Οὐ γὰρ ὁ μηδὲν ἔχων, πένης, ἀλλ' ὁ πενίαν φρίττων»*<sup>41</sup>. Ο ιερός Πατέρας διαπιστώνει μέσα από περιστατικά της καθημερινότητας ότι ούτε ο πλούτος ούτε η φτώχεια αποτελούν αρνητικά στοιχεία, αλλά ότι και τα δύο είναι αδιάφορα πράγματα: *«Εἶδες διὰ τῶν πραγμάτων, ὡς οὐδὲν ὁ πλοῦτος ἀγαθόν, οὐδὲν ἡ πενία κακόν, ἀλλ' ἀδιάφορά ἐστι πράγματα»*<sup>42</sup>.

Αναμφισβήτητα, η φτώχεια δεν παύει να είναι μια δοκιμασία ακόμα και για τους γενναίους, ένα μεγάλο δεινό, μια οδυνηρή κατάσταση. Όλα αυτά τα γνωρίζουν όσοι έχουν δοκιμαστεί από αυτή. Κανένας λόγος δεν θα μπορέσει να εκφράσει την οδύνη που δοκιμάζουν όσοι ζουν μέσα στη φτώχεια και δεν γνωρίζουν πως να αντιμετωπίσουν την κατάσταση με χριστιανική εγκαρτέρηση και με ώριμη, φιλοσοφημένη σκέψη: *«Δεινὸν μὲν γὰρ ὄντως καὶ ἡ πενία, καὶ ἴσασιν ὅσοι πείραν ταύτης εἰλήφασιν*

<sup>40</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, Β', ε', PG 62, 196.

<sup>41</sup> Του ίδιου, *Υπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολής*, Λ', ε', PG 61, 256.

<sup>42</sup> Του ίδιου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Β', δ', PG 62, 479.

λόγος γάρ οὐδείς παράσῃσαι δυνήσεται τὴν ὀδύνην, ὅσῃν ὑπομένουσιν οἱ πτωχεῖα συζώντες καὶ φιλοσοφεῖν οὐκ εἰδότες»<sup>43</sup>.

Ὅμως, παρ' ὅλη τη δεινῇ κατάστασιν, τα πλεονεκτήματα τῆς φτώχειας εἶναι πολλὰ. Πιο συγκεκριμένα, ἡ φτώχεια δίνει τὴν παρρησίαν, ὥστε ὁ φτωχὸς νὰ εἶναι πολὺ δυνατὸς καὶ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀδικηθῆ ἢ νὰ κακοποιηθῆ, σε ἀντίθεσιν με τὸν πλούσιον ὁποῖος εἶναι δούλος, ἀφοῦ εἶναι ἐκτεθειμένος ἀπέναντι στὸν καθένα που θὰ ἤθελε νὰ τοῦ κάνει κακὸ: «Ὅρᾳς, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ποιεῖ τὴν παρρησίαν, ἢ πενία; Ὁ μὲν γὰρ πλούσιος δοῦλός ἐστίν, ὑπεύθυνος ὧν ζημίαι καὶ παρέχων παντὶ τῷ βουλούμενῳ κακῶς αὐτὸν ποιεῖν· ὁ δὲ μὴ ἔχων δήμευσιν οὐ δέδοικεν οὐδὲ καταδίκην..... Σφοδρὰ γὰρ ἰσχυρὸς ὁ πένης ἐστὶ καὶ οὐκ ἔχει ὅθεν ἀδικηθῆ ἢ πάθη κακῶς»<sup>44</sup>. Καὶ σε ἄλλῃ ομιλίᾳ τοῦ υποστηρίζει ὅτι ἡ φτώχεια μας κάνει δυνατούς: «Ὡστε, εἴ τις βούλοιο πολλὴν κεκτηῖσθαι δύναμιν, ἀσπασάσθω πενίαν, καταφρονεῖτω τῆς παρούσης ζωῆς, μηδὲν εἶναι νομιζέτω θάνατον». Ἀν θέλει κανεὶς νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν, ἀς ἐπιζητήσῃ τὴ φτώχεια, ἀς περιφρονήσῃ τὴν παρούσα ζωὴ καὶ ἀς μὴ θεωρεῖ ὅτι ὁ θάνατος εἶναι κάτι το σπουδαῖο<sup>45</sup>.

Για τὸν Χρυσόστομο, ἡ ἐπιλογή τῆς φτώχειας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, θεωρεῖται σημεῖο ἀνωτερότητος καὶ τελειότητος. Ἀς μὴν κατηγορεῖ κανεὶς τὴ φτώχεια, λέγει, ὅτι δῆθεν εἶναι αἰτία ἀπειρῶν κακῶν οὔτε νὰ ἀμφισβητεῖ τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ που υποστηρίζει ὅτι εἶναι σημεῖο τελειότητος γιὰ ἐκεῖνον που ἀσκεῖ τὴν ἀρετὴν. Ἀκόμα καὶ ἀν κάποιος θεωροῦν τὴν φτώχεια κακὸ σημάδι, ὁ χριστιανὸς δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔχει αὐτὴ τὴν ἀντίληψιν στὴ ψυχὴ τοῦ. Κανεὶς δὲν εἶναι πλουσιότερος ἀπὸ ἐκεῖνον που ἐπιλέγει με προθυμίαν τὴν φτώχεια: «Μηδεὶς τοίνυν αἰτιάσθω τὴν πενίαν, ὡς μυρίων οὔσαν κακῶν αἰτίαν, μηδὲ ἀντιφθεγγέσθω τῷ Χριστῷ, ὃς τελειότητα ταύτην ἔφησεν εἶναι τῆς ἀρετῆς, εἰπὼν· “Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι”· τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῶν λόγων αὐτὸς εἶπε καὶ διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε καὶ διὰ τῶν μαθητῶν ἐδίδαξε. Διώξωμεν οὖν τὴν πενίαν· μέγιστον γὰρ ἐστὶν ἀγαθὸν αὕτη τοῖς νήφουσι. Τάχα τινὲς καὶ οἰωνίζονται τῶν ἀκουόντων....Πόρρω ταῦτα τῆς τοῦ Χριστιανοῦ ψυχῆς· οὐδὲν γὰρ πλουσιότερον τοῦ πενίαν αἰρουμένου ἐκόντι καὶ μετὰ προθυμίας»<sup>46</sup>.

<sup>43</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, Α', θ', PG 48, 975.

<sup>44</sup> Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, ΙΕ', β', PG 63, 137.

<sup>45</sup> Τοῦ ἰδίου, *Εἰς Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν*, Β', δ', PG 51, 203.

<sup>46</sup> Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, ΙΕ', γ', PG 63,137-138.

Ο ίδιος ο Χρυσόστομος, σαφώς επιλέγει τη φτώχεια από τον πλούτο, και τούτο διότι η φτώχεια εξασφαλίζει μια ήσυχη ζωή χωρίς κινδύνους. Παρά ταύτα, δεν εξαναγκάζει κανέναν από τους πιστούς να ζει φτωχικά: «Ὅρᾷ ὅτι οὐχ ἡ πενία, οὐδὲ ὁ πλοῦτος ἀγαθόν, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα προαίρεσις; Οὐκοῦν ταύτην ῥυθμίζωμεν, ταύτην παιδεύωμεν φιλοσοφεῖν. Ἄν αὐτὴ καλῶς ἢ διακειμένη, οὔτε πλοῦτος ἡμᾶς ἐκβαλεῖν τῆς βασιλείας δυνήσεται, οὔτε πενίαν ποιήσει ἔλαττον ἔχειν ἀλλὰ πρῶως τὴν πενίαν οἴσομεν οὐδὲ εἰς τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν παραβλαπτόμενοι, οὐδὲ ἐνταῦθα.»<sup>47</sup>.

Και ενώ δεν κατηγορεῖ ὅσους ἐπιλέγουν να ζουν μέσα στον πλούτο, ο Χρυσόστομος ἀσκεῖ ἐντονὴ, συνεχὴ και συστηματικὴ κριτικὴ στους ἀσπλαχνους πλούσιους, οἱ ὁποῖοι εὐθύνονται για τὴν τραγικὴ κατάσταση στην ὁποία ἔχουν περιέλθει οἱ φτωχοί. Παρόλο που οἱ πλούσιοι δείχνουν τὴν δυσαρέσκειά τους, ο πατέρας τους ἐπισημαίνει, ὅτι ὅσο αυτοὶ δεν χορταίνου με τίποτα να τρώνε τις σάρκες των φτωχῶν συνεχῶς, ἔτσι κι ἐκεῖνος δεν θα σταματήσει ποτέ να τους επικρίνει, σε μια προσπάθειά του να τους συνετίσει: «Ἐγὼ δὲ κεκόλλημαι τοῖς πλουσίοις· οὐ τοῖς πλουσίοις δὲ, ἀλλὰ τοῖς κακῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένοις... Ἄν τοίνυν κεκόλλησαι τῷ πένητι, κατηγορῶ σου.»<sup>48</sup>. Δίνει ὁμως τις ἀπαραίτητες ἐξηγήσεις τονίζοντας ὅτι δεν καταφέρεται ἐναντίον των πλουσίων, ἀλλὰ ἐνάντια στους ἄρπαγες, καθὼς ὑπάρχει διαφορά σε αὐτές τις δύο ἐννοιες, διότι ἄλλο σημαίνει εὐπορος και ἄλλο σημαίνει πλεονέκτης. Εξάλλου, ὅπως υπογραμμίζει, και οἱ φτωχοὶ και οἱ πλούσιοι εἶναι παιδιὰ του: «Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ἐπὶ μὲν τοῦ ἄρπαγος και πλεονέκτου, οὐ μόνον οἱ ἡδίκημένοι, ἀλλὰ και οἱ μηδὲν παθόντες κακὸν μισοῦσιν ἐκεῖνον, συναλγοῦντες τοῖς κακῶς πεπονθόσιν»<sup>49</sup>.

Ἐκ των ἀνωτέρω καθίσταται προφανές, ὅτι ἡ φτώχεια εἶναι ἡ πραγματικὴ ευημερία ἀποτελεῖ τὴ ρίζα τῆς ταπεινοφροσύνης. Ἐπιπλέον, συνιστᾶ πραγματικὰ θησαυρό που ὅσο ἀποθηκεύεται οὔτε χάνεται οὔτε φθείρεται, καθὼς ἡ ἐπιλογή μιας λιτῆς ζωῆς συνοδεύεται ἀπὸ υγεία και φιλοσοφία. Στα πλεονεκτήματα τῆς φτώχειας περιλαμβάνονται ἡ χριστιανικὴ ἐγκαρτέρηση, ἡ δύναμη - εφόσον ο πτωχὸς δεν μπορεῖ ἀπὸ πουθενά να ἀδικηθεῖ ἢ να κακοποιηθεῖ - ἡ μεγαλοψυχία, ἡ καλοσύνη, ἡ

<sup>47</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλιπησίους ἐπιστολήν*, Β', ε', PG 62, 198.

<sup>48</sup> Του ἰδίου, *Εἰς τὸ «Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὐρεθεῖς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη»*, γ', PG 52, 399.

<sup>49</sup> Του ἰδίου, *Εἰς τὸν ΜΗ' ψαλμόν*, γ', PG 55, 504.

τιμιότητα, η εγκράτεια, η σωφροσύνη, η επιείκεια και η αρετή. Η φτώχεια ανοίγει το δρόμο για τη βασιλεία των ουρανών και καταστρέφει το κακό<sup>50</sup>.

Συνακόλουθα, ο Χρυσόστομος αναφερόμενος στην πολυτέλεια, δεν απορρίπτει τις απαραίτητες ανέσεις που αφορούν το ανθρώπινο σώμα, καθώς και ο ίδιος μεριμνούσε για τις σωματικές του ανάγκες. Συμβούλευε μάλιστα και τους φίλους του να φροντίζουν για τα απαραίτητα. Παρ' όλα αυτά, στα χρόνια του Πατέρα, η πολυτέλεια σταδιακά είχε αρχίσει να οδηγεί σε μείωση του αυτοσεβασμού των ανθρώπων. Εντοπίζοντας αυτή την κατάσταση και πόσο επικίνδυνα εξελισσόταν για τη ζωή των χριστιανών και όχι μόνο, εξεγέρθηκε εναντίον της πολυτέλειας. Επιτίθεται και ψέγει όχι μόνο την πολυτέλεια μέσα στην οποία ζούσαν οι γυναίκες και οι άνδρες της εποχής του, αλλά και την παράλογη συνήθειά τους να στολίζουν υπερβολικά τα ζώα τους: *«Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων καὶ ἀνοήτους ποιεῖ τὸ πλουτεῖν. Τῆς γὰρ αὐτῆς τιμῆς τὰς τε γυναῖκας ἀξιοῦσι καὶ τοὺς ἵππους, καὶ εἰς ὁ καλλωπισμὸς ἀμφοτέρων· καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν βούλονται φαίνεσθαι λαμπρότεροι, ἀφ' ὧν καὶ τὰ ζεύγη, ἀφ' ὧν καὶ τὰ δέρματα τῶν παραπετασμάτων ἔνθα φέρονται. Εἶπέ, τί τὸ κέρδος, ἡμίονον ἢ ἵππον τῷ χρυσῷ κατακοσμεῖσθαι.»*<sup>51</sup>.

Όλη αυτή η κατάσταση κατά τον Χρυσόστομο αντιτίθεται στη δημιουργία του Θεού, από την στιγμή που τα χρήματα αυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να ανακουφίσουν τους φτωχούς. Επιπλέον, ενημερώνει, ότι εκεί που βρίσκεται ο Χριστός δεν είναι δυνατόν να βρίσκεται και ο θεός του πλούτου: *«Ὅταν σύ μὲν χρυσοφορῆς, ἕτερος δὲ ἀπόλλυται· ὅταν σύ μὲν ἵνα δόξης τύχης τῆς κενῆς, τοσοῦτον λαμβάνης χρυσίον, ἕτερος δὲ μηδὲν φαγεῖν ἔχη, οὐδέ τας ἀμαρτίας ἐπέσφιγξας; Περίθου τὸν Χριστόν, καὶ μὴ τὸν χρυσόν· ἔνθα μαμμωνᾶς, ἐκεῖ Χριστός οὐκ ἔστιν· ἔνθα Χριστός, ἐκεῖ μαμμωνᾶς οὐκ ἔστιν»*<sup>52</sup>.

Ο Χρυσόστομος εντοπίζει τις διαφορές ανάμεσα στο θεό της πίστης και στον θεό της φιλαργυρίας, δηλαδή τον μαμωνά. Τονίζει ιδιαίτερα τα λόγια του Θεού «φρόντισε τους φτωχούς», σε αντίθεση με τον μαμωνά ο οποίος αναφέρει «πάρε αυτό που δεν έχεις» *«Ὁ Χριστὸς λέγει, Φείδου τῶν πενομένων· ὁ μαμμωνᾶς λέγει, Λάβε καὶ ἄπερ ἔχουσιν»*<sup>53</sup>. Ο μαμωνάς ζητάει την πλήρη αφοσίωση του ανθρώπου, έτσι ώστε να υποκατασταθεί ο πραγματικός Θεός από αυτόν, επιδιώκοντας την υποδούλωση και

<sup>50</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Δ', σελ. 656-663.

<sup>51</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, Γ', γ', PG 62, 3, 259.

<sup>52</sup> Του ίδιου, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν*, Γ', ε', PG 62, 372.

<sup>53</sup> Του ίδιου, στο Αντωνίου μοναχού, *Περὶ πλουσίων*, ΛΒ', PG 136, 888<sup>D</sup>.

την προσκύνησή του από τον άνθρωπο: «Οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ τοῦ μὴ προσκυνῆσαι τὸν μαμωνᾶν πενίαν ἐλόμενοι, καὶ ἐνταῦθα καὶ τότε ἔσονται λαμπρότεροι· οἱ δὲ πλουτοῦντες ἐνταῦθα ἀδίκως, τότε τὴν ἐσχάτην δώσουσι δίκην»<sup>54</sup>. Για τον λόγο αυτό, σύμφωνα με τον μέγα Ιεράρχη, ο πλούσιος σε χρήματα είναι πτωχός σε Θεό, επειδή αιχμαλωτίζεται στα άψυχα χρήματα: «ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς δουλείας ὑμᾶς ἐκβάλλει τοῦ Θεοῦ, αἰχμαλώτους τῶν ἀψύχων χρημάτων ποιῶν, καὶ ἐκατέρωθεν βλάπτων, καὶ τῶ δούλους ποιεῖν ὧν κρατεῖν ἔδει, καὶ τῶ τῆς δουλείας ἐκβάλλειν τοῦ Θεοῦ, ᾧ μάλιστα πάντων δουλεύειν ἀναγκαῖον ὑμῖν.»<sup>55</sup> Μεταβάλλεται από δούλος του Θεού σε δούλο του πλούτου: «Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς· ἐδουλώθην ἅπαξ, ἐτυραννήθην ὑπὸ τῶν χρημάτων· δείκνυσιν ὅτι δυνατὸν μεταθέσθαι, καὶ ὥσπερ ἐκεῖθεν ἐπὶ τοῦτο, οὕτω καὶ ἐντεῦθεν ἐπ' ἐκεῖνο ἐλθεῖν.»<sup>56</sup>.

Η σπατάλη χρημάτων για εξεζητημένα και ακριβά ρούχα ταιριάζει μόνο σε ανθρώπους του θεάματος, όπως οι ηθοποιοί, οι μίμοι, οι τραγουδιστές και οι πολεμιστές που μάχονται εναντίον των άγριων θηρίων: «Ἡ γὰρ πολυτέλεια τῆς σκηνῆς ἀρμόζει τοῖς τραγωδοῖς, τοῖς ὑποκριταῖς, τοῖς μίμοις, τοῖς ὀρχησταῖς, τοῖς πρὸς τὰ θηρία μαχομένοις.»<sup>57</sup>. Υπό αυτό το πρίσμα, ο ιερός Χρυσόστομος αντιμετωπίζει την πολυτέλεια ως ένα πάθος το οποίο μολύνει την ψυχή και το σώμα που είναι ο ναός του Αγίου Πνεύματος.

Όσον αφορά στον τρυφηλό βίο, ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι η καλοπέραση κάνει τον άνθρωπο ελεεινό, εφόσον τα χαρακτηριστικά της είναι η σωματική αδυναμία, η αρρώστια, η έλλειψη ελευθερίας και η σπατάλη. Επιπλέον, η πολυτελής ζωή συνοδεύεται από αρνητικά χαρακτηριστικά, τη θρασύτητα, την πλεονεξία, τις αρπαγές και την πονηριά<sup>58</sup>. Η υπεραφθονία βλάπτει τον άνθρωπο, τον οδηγεί σε ασθένειες τόσο ψυχικές όσο και σωματικές, ενώ παράλληλα τον απομακρύνει από την πνευματική ζωή: «Πλουσίους μὲν γὰρ πολλοὺς ἐστὶν ἰδεῖν ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀρρωστίας τῆς διὰ τὴν τρυφήν ἐγγινομένης αὐτοῖς τὰ πολλὰ ὑδροποσίας ἀπεχομένους, ὁ

<sup>54</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, Δ', ια', PG 57, 53.

<sup>55</sup> Του ἰδίου, Εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν, Ι', γ'-δ', PG 62, 259-260 ἢ Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, ΚΑ', α', PG 57, 295.

<sup>56</sup> Του ἰδίου, ΚΑ', α', PG 57, 295.

<sup>57</sup> Bury B. John, *History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian* (A.D. 395 to A.D. 565), Macmillan, London 1923, σσ. 69, 139, 140· Κορδάτου Ἰωάννη, *Η άνοδος και η πτώση του Βυζαντίου*, Αθήνα 1955, σελ. 17.

<sup>58</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Δ', σελ. 487-492.

δὲ πένης διὰ τοῦ βίου παντὸς ἀδεῶς ἀπολεύει τῶν ναμάτων τούτων, ὡς ἐπὶ πηγὰς μέλιτος, οὕτως ἐπὶ τὰς τῶν ὑδάτων τρέχων πηγὰς καὶ εἰλικρινῆ καὶ καθαρὰν ἐκεῖθεν καρπούμενος τὴν ἡδονήν»<sup>59</sup>.

Εἶναι φανερό, επομένως, ὅτι ὁ Ἱερός Πατέρας ἐπιλέγει νὰ στηρίζει καὶ νὰ προάγει τὴν ταπεινότητα ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς ἐνάρετους ἀνθρώπους, ἐνῶ καταδικάζει τὴν τρυφηλὴ ζωὴ καὶ τὴ σπατάλη μέσα στὴν ὁποία ζεῖ ἡ ἐλίτ τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἀπλότητα τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς προσωπικότητάς του εἶναι αὐτὰ ποὺ τον ὠθούν νὰ υπερασπιστεῖ ὅλους αὐτοὺς ποὺ πάσχουν καὶ βασανίζονται μέσα σὲ αὐτὴ τὴν κοινωνία ἀνισότητος, γεγονός ποὺ θὰ ἀναπτύξουμε λεπτομερέστερα στὴ συνέχεια.

### **3. Ἡ ποιμαντικὴ θεολογία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου**

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἦταν ἓνας δυναμικὸς ἱεροκήρυκας. Ἀγάπησε τὸ κήρυγμα καὶ τὸ θεώρησε ὡς καθήκον τοῦ χριστιανοῦ ἱερωμένου, καθὼς γνῶριζε ὅτι ἀποτελεῖ μέρος τῆς λατρείας, ὅπως καὶ ὁ χώρος μέσα στὸν ὁποῖο γίνεται ἡ λειτουργικὴ κοινωνία. Εξάλλου τὸ κήρυγμα τοῦ ἰδίου τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ μέσω αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας, ἡ χάρις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προσφέρεται στοὺς ἀνθρώπους ὡς δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ ἔχει σαν ἀποτέλεσμα ὁ πιστὸς νὰ γίνεται μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας ποὺ θεοῦται. Τὸ κήρυγμα ἔχει χαρισματικὸ χαρακτήρα, καὶ θέτοντας σὲ ἐνέργεια τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου, ἐνοποιεῖ τὰ μέλη τῆς λειτουργικῆς κοινωνίας βάσει τῆς δομῆς τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας<sup>60</sup>, καλλιεργεῖ καὶ ἐπαναφέρει στὴν ἐπικαιρότητα τὴν Θεότητα, ὠθεῖ τὸν πιστὸ νὰ ἐμβαθύνει στὸ μυστήριον, προετοιμάζοντας τὸ δρόμον πρὸς τὴν αἰωνιότητα, ἐνῶ ἀποτελεῖ καὶ τὸν συνδετικὸ κρίκο τοῦ οὐρανοῦ με τὴ γῆ<sup>61</sup>.

Ὡς γνήσιος ποιμένας, ὁ μέγας Ἱεράρχης ἤξερε νὰ σέβεται καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὴ λογικὴ τοῦ ἀκροατηρίου πρὸς τὸ ὁποῖο ἀπευθυνόταν. Οὔτε τὸ υποτιμοῦσε οὔτε τὸ

---

<sup>59</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ Ἄννης*, Ε', δ', PG 54, 673-674.

<sup>60</sup> Βεργωτὴ Γεωργίου, «Ἡ κοινωνιολογία τοῦ κηρύγματος», *Επιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 29<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1986-1989, σελ. 293-294.

<sup>61</sup> Τοῦ ἰδίου, σελ. 302.

υπερτιμούσε. Το κήρυγμά του διακρινόταν από λογική σκέψη και δομή και αυτό διότι στο ακροατήριό του υπήρχαν άτομα με διαφορετική πνευματική και θρησκευτική καλλιέργεια, διαφορετική θεολογική και ανθρωπολογική κατάρτιση και διαφορετική αφομοιωτική και αντιληπτική ικανότητα. Γνώριζε επίσης, ότι ως λειτουργός είναι κοινωνός και διάκονος Χριστού και ότι η λειτουργικότητά του οφείλει να καθορίζεται μόνο από το Ευαγγέλιο και τις ανάγκες των πιστών προς τους οποίους απευθυνόταν<sup>62</sup>.

Ο τρόπος που ο άγιος Πατέρας χειρίζεται το κήρυγμά του, θα λέγαμε ότι επηρεάζει ολόκληρη τη θεολογία, η οποία συνιστά μια θεολογία επικοινωνίας που διαπνέεται από ευγένεια, από ελευθερία και ανιδιοτέλεια. Μέσω του τρόπου μεταχείρισης του Θεού στα λεγόμενά του, αλλά και του τρόπου διαχείρισης και μετάδοσης των θείων μηνυμάτων, ο Χρυσόστομος μεταλαμπαδεύει στην κοινωνία τον λόγο του Θεού, ο οποίος οδηγεί στην πραγματοποίηση της αναγέννησης του ανθρώπου και την προσαγωγή του στην αφετηρία του, που δεν είναι άλλος παρά ο ίδιος ο Θεός. Γι' αυτό ο λόγος του είναι αποτελεσματικός, ακριβώς επειδή απογυμνώνει το θεολογείν από μεθόδους επιβολής και καταναγκασμού δια του εξαγιασμού των μέσων χάρι των δήθεν θεάρεστων σκοπών. Η θεολογία του αποτελεί διάλογο και προ(σ)καλεί σε διάλογο, ενδυναμώνοντας την ποιότητα και τη δραστηριότητα του λόγου του Θεού<sup>63</sup>.

Ακολουθώντας αυτή την πρακτική, ο Χρυσόστομος προσπάθησε να θεσμοποιήσει το κήρυγμα του Χριστού, να το φέρει δηλαδή, σε διάλογο με την κοσμική πραγματικότητα. Αποσκοπούσε όχι μόνο στη συνάντηση ουρανού και γης και την αναγέννηση του κοσμικού, αλλά και στη δυνατότητα αντιμετώπισης ζητημάτων της καθημερινότητας στο πλαίσιο της διακονίας των πιστών και της ικανοποίησης των αναγκών του ποιμνιού του. Ως εκκλησιαστικός λειτουργός προέβαλε το κοινό καλό και όχι το ατομικό συμφέρον. Εργαζόταν ανιδιοτελώς και ακούραστα για το έργο σωτηρίας των ανθρώπων, έχοντας ως πρότυπο τον Χριστό που ήρθε να διακονήσει και να ανακαινίσει τον άνθρωπο<sup>64</sup>: «Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν»<sup>65</sup>.

---

<sup>62</sup> Του ίδιου, σελ. 307, 310.

<sup>63</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Η θεολογία της ευγένειας και η ευγένεια της θεολογίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΛΔ', Αθήνα 1999, σελ. 291-292.

<sup>64</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Ιερός κλήρος και συνδικαλισμός», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΜΕ', Αθήνα 2010, σελ. 204-206 και Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, «Η φύση της κοινωνικής διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια της Ορθοδοξίας», *Επιστημονική*

Στα κηρύγματά του εντοπίζουμε μια διεισδυτική ανάλυση της κοινωνικής κατάστασης και μια επισήμανση ότι το υλικό πνεύμα αναπαράγει την ανισότητα και επομένως την αδικία, η οποία συνυπάρχει με τη ψυχρότητα, την αδιαφορία αλλά και το βάσανο της θλίψης στην κοινωνία των ημερών του. Εκ παραλλήλου, αντιλαμβάνεται επαρκώς μέχρι ποιο σημείο συνδέεται με τον υλικό χαρακτήρα της σύγχρονης κοινωνίας και με το υλικό πνεύμα της ζωής. Το κήρυγμά του κοινωνικοποιείται και γίνεται το μέσο πάνω στο οποίο οικοδομείται η πραγματικότητα της χριστιανικής βιώσεως των θείων αληθειών μέσα στην κοινωνία. Μέσα σε αυτή την πραγματικότητα ο άνθρωπος βρίσκει την ταυτότητά του, δηλαδή ποιος είναι, τι κάνει, προς τα πού πορεύεται και ποιος είναι ο προορισμός του πάνω στη γη. Έτσι, κήρυκας και λειτουργική κοινωνία ενεργούν ως άτομα εντεταγμένα μέσα στην κοινωνική διάσταση Θεού και ανθρώπων, Εκκλησίας και λατρείας, λειτουργικής ζωής και χριστιανικής βιώσεως της θείας Αποκάλυψης<sup>66</sup>.

Ο ιερός Πατέρας ποτέ δεν διαχώρισε το θεωρητικό από το πρακτικό έργο του. Σκοπός της ζωής του ήταν η ηθική εξύψωση των χριστιανών και η καθοδήγησή τους στις περιοχές του πνεύματος. Η σημαντική του δράση τον ανέδειξε σε θεολόγο του ήθους και της αναβάθμισης της καθημερινής ζωής των πιστών, ενώ απεδείχθη μέγας αποστολικός ποιμένας. Εγκωμιάζε επίσης, τον μοναστικό βίο και πάντοτε νοσταλγούσε τις εμπειρίες του, μιας και για έξι χρόνια έζησε ως αναχωρητής<sup>67</sup>. Οι εμπειρίες αυτής της περιόδου τον βοήθησαν να κυριαρχήσει στο σώμα και να κατακτήσει την πλήρη πνευματική ελευθερία<sup>68</sup>. Συναισθάνθηκε, όμως, την ανάγκη να αναλάβει κοινωνική δράση και τελικά έκρινε ότι ήταν θέλημα Θεού να διακονήσει την Εκκλησία ως ποιμένας<sup>69</sup>.

---

*Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 22<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 26.

<sup>65</sup> *Μάρκ.* 10, 45.

<sup>66</sup> Βεργωτή Γεωργίου, «Η κοινωνιολογία του κηρύγματος», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 29<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1986-1989, σελ. 313.

<sup>67</sup> Ελευθεριάδη Α. Ευθυμίου, «Η θεομητορολογία του ιερού Χρυσοστόμου», *Πρακτικά ΙΣΤ' Θεολογικού Συνεδρίου με θέμα «Ο ιερός Χρυσόστομος»*, Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 132,139.

<sup>68</sup> Ιωαννίδη Βασιλείου, «Οί θεϊοί παράγοντες ἐν τῇ ἀγίᾳ ζωῇ τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου», *Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν*, Αθήνα 1957 σελ. 186.

<sup>69</sup> Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Πατρολογία Γ'*, σελ. 63.



Η είσοδος του στην ιεροσύνη οφείλεται στην εσωτερική πεποίθηση ότι κεφαλή και κυβερνήτης της Εκκλησίας αυτής είναι ο Χριστός, ενώ οι ηγέτες της Εκκλησίας είναι οι λειτουργοί και τα όργανα Του επί της γης. Γι' αυτή την αποστολή του κληρικού μάς παρέχει μια θαυμάσια εικόνα ο ιερός Πατέρας στο κλασικό έργο του «Περί Ιεροσύνης»: *«Τίς ἂν γένοιτο ταύτης ἐξουσία μείζων; Πᾶσαν τὴν κρίσιν ἔδωκεν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ ὁρῶ δὲ πᾶσαν αὐτὴν τούτους ἐχχειρισθέντας ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ. Ὡσπερ γὰρ εἰς οὐρανοὺς ἤδη μετατεθέντες, καὶ τὴν ἀνθρωπεῖαν ὑπερβάντες φύσιν, καὶ τῶν ἡμετέρων ἀπαλλαγέντες παθῶν, οὕτως εἰς ταύτην ἤχθησαν τὴν ἀρ-χὴν.»*<sup>70</sup>.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί, η σημασία της Θεανθρώπινης συνεργίας στη θεραπεία της ψυχῆς. Ο Χρυσόστομος ονομάζει τη συνεργία «μέγα δόγμα» υπό την έννοια, ότι το χαρακτηριστικό γνώρισμα του Θείου είναι το συναίσθημα της θεανθρώπινης συνεργίας, αφού κάθε θρησκευτική εμπειρία συνίσταται στη συνάντηση του ανθρώπου με το Θείο. Ωστόσο, η συνεργία αυτή λαμβάνει υπόσταση εφόσον ο άνθρωπος δεν παραμένει ανενεργός, αλλά αντίθετα αυτενεργεί και παίρνει πρωτοβουλίες. Σε αντίθετη περίπτωση, αν τα περίμενε δηλαδή όλα από τη Θεία Χάρη, θα παρέμενε ένα άβουλο και αδρανές όν. Αν πάλι κατόρθωνε τα πάντα, θα γινόταν αλαζόνας. Με άλλα λόγια, η συνεργία προέρχεται από την αμοιβαία αγάπη: του Θεού προς τον άνθρωπο και του ανθρώπου προς τον Θεό. Ως εκ τούτων, συνεπάγεται ότι η «ἄνωθεν εὐνοια» έχει ως αφετηρία τη θεία ἔλξη παράλληλα με την ενδυνάμωση της θέλησής μας, η οποία ἐγκείται αποκλειστικά σε εμάς (προθυμία)<sup>71</sup>. Κατ'αυτόν τον τρόπο, η ψυχή βρίσκει τον γιατρό της που δεν είναι άλλος από τον Ιησού Χριστό. Αλλά και οι Απόστολοι όταν ἔλαβαν την πνευματική δύναμη, στάλθηκαν στην οικουμένη σαν ἰατροὶ ὅλης τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Το ἴδιο συνέβη και με τον Απόστολο Παῦλο, ο οποίος διακηρύσσεται ως ο «ὄντως ἰατρός»<sup>72</sup>, ενώ ἰατροὶ τῶν ψυχῶν θεωροῦνται ἐπίσης οἱ μάρτυρες, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἱερεῖς, οἱ μοναχοὶ και ὅλοι οἱ Ἅγιοι. Το νοσοκομεῖο τῶν ψυχῶν δίκαια ἐπομένως θεωρεῖται ἡ ἐκκλησία. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Ι. Χρυσόστομος : *«Ἱατρῆιον θαυμαστόν τῆς Ἐκκλησίας τό διδασκαλεῖον ἐστίν· ἰατρῆιον, οὐχί σωμάτων, ἀλλά ψυχῶν»* το οποίο

<sup>70</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περί Ιεροσύνης*, Γ', ε', PG 48, 645.

<sup>71</sup> Τσιτσιγκου Κ. Σπυρίδωνος, *Η ψυχή του ανθρώπου, Πατερική θεώρηση*, εκδ. Tremendous, Αθήνα 2014, σελ. 215-231.

<sup>72</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ΙΣΤ', δ, PG 60, 134, *Περί μετανοίας*, Α', β, PG 49, 279.

«πνευματικό γάρ ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τραύματα σαρκός, ἀλλὰ ἁμαρτήματα διανοίας διορθοῦται.»<sup>73</sup>.

Ο Ἰωάννης, σαν γνήσιος ποιμένας, δείχνει μεγάλη σπουδή για τη διατήρηση της ενότητας της Εκκλησίας και της αγάπης μεταξύ των πιστών. Οι Χριστιανοὶ απαγορευόταν να εφαρμόσουν τη βία ἀκόμη και για τους καλοὺς στόχους. Η δύναμη του Χριστιανισμοῦ για τον Χρυσόστομο βρισκόταν στην ταπεινότητα και την ανεκτικότητα, ὄχι στη δύναμη. Κάποιος ἔπρεπε να εἶναι αυστηρὸς σε κάποιους και πράος ἀπέναντι σε ἄλλους. Ἀς μην ξεχνάμε ὅτι ο ἱερός Χρυσόστομος ἔζησε σε μία ε-ποχή στην οποία η εκκλησία δέχτηκε ξαφνικά μία εισβολή ἀπὸ τα πλήθη των νεοφώτιστων. Παρακολουθοῦσε την ἔλλειψη φιλανθρωπίας και την ἀδικία και τους ἔβλεπε σχεδόν σε μια ἀποκαλυπτική προοπτική. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει και ο Εὐάγγελος Θεοδώρου, «η σχετική κηρυκτική και ποιμαντικοκοινωνική του Χρυσοστόμου ἀποτελεῖ συνέχεια του κηρύγματος και του κοινωνικοῦ - διακονικοῦ ἔργου της Αρχαίας Εκκλησίας η οποία ἦταν ἀπαράμιλλη κοινωνία αγάπης και ἐλέους, την οποία θαύμαζαν και αυτοὶ οἱ ἐθνικοὶ»<sup>74</sup>.

Απὸ ἀποψη ἰδιοσυγκρασίας, ο Χρυσόστομος ἠθέλε την μεγαλύτερη δυνατή ἀπόδοση σε πράξη. Επεδίωκε το μέγιστο. Σκοπὸς του ἦταν η ψυχική προαγωγή του ἀνθρώπου, η ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τις ἀτέλειες, τις διαστροφές και τα πάθη, η διόρθωση των σφαλμάτων και η καλλιέργεια και ἀνάδειξη των χαρισμάτων της ψυχῆς κάθε ἀνθρώπου: «Οὐ γάρ διὰ τοῦτο σέ ἐπέστησεν ὁ Θεὸς αὐτοῖς, ἵνα σύ πλείονος ἀπολαύης θεραπείας, ἀλλ' ἵνα τὰ μὲν σὰ ἀμελῆται, πάντα δέ τὰ ἐκείνων οἰκοδομῆται»<sup>75</sup>. Σύμφωνα με τον Χρυσόστομο, ὅ,τι εἶναι το φάρμακο για την πληγή εἶναι και ο ἔλεγχος για τα ἁμαρτήματα· και ο ἔλεγχος των ψυχῶν εἶναι κατεξοχὴν λειτουργήματα του ποιμένα που, ὁμως, ἀπαιτεῖ τον χειρισμὸ τους με λεπτότητα και διακριτικὸ τρόπο. Γι' αὐτὸ και πρέπει να ἐνεργεῖται μόνον ἀπὸ τους «πνευματικούς» της Εκκλησίας. Ο ἱερέας οφείλει να μιμνεῖται τον γιατρὸ ο οποίος ὅταν χειρουργεῖ τον ἀσθενή δεν ἀποσπάται οὔτε λιγότερο οὔτε περισσότερο ἀπ' ὅσο χρειάζεται, ὥστε και στις δύο περιπτώσεις να μην

<sup>73</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ τοῦ μὴ δημοσιεύειν τὰ ἁμαρτήματα*, α', PG 51, 353-354, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, Β', ε', PG 59, 36.

<sup>74</sup> Θεοδώρου Εὐάγγελου, *Ο ἱερός Χρυσόστομος ὡς σκαπανεὺς της εκκλησιαστικῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης και διακονίας*, Εκκλησία, τεύχ. 8, ἐτ. ΠΔ', Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2002, σελ. 797.

<sup>75</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, Η', PG 62, 55.

προξενήσει βλάβη<sup>76</sup>. Όσες φορές ελέγχει, το κάνει με αγάπη προς τον ελεγχόμενο και προσβλέπει στην πνευματική ανύψωσή του. Δεν μισεί ποτέ το πρόσωπο, αλλά τις κακές του πράξεις, και μάλιστα όχι από περιφρόνηση ή ασέβεια, αλλά από βαθειά συναίσθηση της πνευματικής του ευθύνης προς το ποίμνιό του<sup>77</sup>.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, και προσπαθώντας να αναδείξει το ψυχικό σθένος του κάθε ανθρώπου, ο Χρυσόστομος, τονίζει στο κήρυγμά του τον ακρογωνιαίο λίθο της ύπαρξης του ανθρώπου. Αυτός δεν είναι άλλος από την ελευθερία, η οποία αποτελεί συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης τόσο στην αφετηρία όσο και στην κατάληξη της ανθρώπινης ύπαρξης. Στην Παλαιά Διαθήκη, ελεύθερος είναι μόνο ο Θεός που ενεργεί ως απελευθερωτής κάθε φορά που ο λαός βρίσκεται σε δουλεία. Τον ίδιο ρόλο επαναλαμβάνει και στην Καινή Διαθήκη, όταν κάνει λόγο για την απελευθέρωση του ανθρώπου από την αμαρτία μέσω του Χριστού. Ο Θεός είναι απόλυτα ελεύθερος, επειδή βρίσκεται πάνω από κάθε εσωτερική και εξωτερική αναγκαιότητα και σκοπιμότητα<sup>78</sup>.

Με την πτώση, ο άνθρωπος εγκαταλείπει την ελευθερία του *εμείς* και υποτάσσεται στη δουλεία και τυραννία του *εγώ*. Η ελευθερία του *εμείς* είναι καρπός της αλληλεξάρτησης και της αλληλοπεριχώρησης. Ο κατά Χριστόν ελεύθερος είναι ο κατά κόσμον ανελεύθερος. Ο άνθρωπος του Χριστού, ο εν Χριστώ ελεύθερος είναι κύριος όλων των πραγμάτων και όλων των παθών. Εξουσιάζει, δεν εξουσιάζεται. Μολονότι έχει την ελευθερία επιλογής, εκείνος επιλέγει τι τον συμφέρει. Με άλλα λόγια, ο βαθμός ελευθερίας του είναι ανάλογος προς τον βαθμό εκκοπής του ίδιου θελήματος. Η άρνηση του εαυτού του ανοίγει το δρόμο κατάφασης στην κοινωνία με τον Θεό και το συνάνθρωπο<sup>79</sup>.

Απ' όσα προηγήθηκαν, βλέπουμε ότι ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ανήκει στην κατηγορία εκείνων, οι οποίοι επέδρασαν και συνεχώς επιδρούν με τον λόγο και τη δράση τους στα άτομα, τις κοινωνίες αλλά και σε ολόκληρη την ανθρωπότητα και ο

---

<sup>76</sup> Σιώτη Μάρκου, «Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως πνευματικός ηγέτης», *Τιμητικός τόμος επί τῷ Ιωβηλαίῳ τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων-Νεαπόλεως-Θάσου Χρυσοστόμου*, Καβάλα 1960, σελ. 22.

<sup>77</sup> Ιωαννίδη Βασιλείου, «Οἱ θεῖοι παράγοντες ἐν τῇ ἀγίᾳ ζωῇ τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου», *Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν*, Αθήνα 1957, σελ. 195.

<sup>78</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Ελευθερία και ανελευθερία», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Τόμος ΜΓ', Αθήνα 2008, σελ. 345-348.

<sup>79</sup> Στο ίδιο, σελ. 356.

ρόλος τους είναι διαχρονικός. Όπως όλοι οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας, με τον ίδιο τρόπο και ο Χρυσόστομος επηρέασε την ιστορία της εποχής του, με την προσωπικότητα και το κύρος του. Για τον λόγο αυτό θεωρείται ότι με το κύρος και την πνευματική ακτινοβολία ανθρώπων, όπως ο Χρυσόστομος, ο Χριστιανισμός πάντοτε θα αποτελεί την κινητήρια δύναμη της παγκόσμιας ιστορίας και του ανθρώπινου πολιτισμού, διαμορφώνοντας συνειδήσεις και προστατεύοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα<sup>80</sup>.

---

<sup>80</sup> Σιώτη Μάρκου, «Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως πνευματικός ηγέτης», *Τιμητικός Τόμος επί τῷ Ιωβηλαίῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων-Νεαπόλεως-Θάσου Χρυσοστόμου*, Καβάλα 1960, σελ. 22.

# 1<sup>ο</sup> ΚΕΦΑΛΑΙΟ

## Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

### 1.1. Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του Χρυσοστόμου.

Η σωστή παρουσίαση και αξιολόγηση της σχέσης του Χρυσοστόμου με τους κοινωνικά αδυνάτους της εποχής του, μπορεί να αναδειχτεί μέσω της διερεύνησης των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών της εποχής του. Η μελέτη αυτών των συνθηκών διευκολύνει την κατανόηση και την αξιολόγηση του έργου και της συνολικής προσφοράς του.

Ας ξεκινήσουμε, όμως, από μια ιστορική αναδρομή, η οποία θα μας βοηθήσει να τοποθετήσουμε το έργο του μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι της εποχής. Μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων το 313 μ.Χ. και την κατοχύρωση του δικαιώματος του ελευθέρως θρησκευέσθαι, ο Χριστιανισμός αρχίζει να δραστηριοποιείται και να αντιμετωπίζεται με διαφορετικό τρόπο. Η εξουσία συναρτάται με την εκκλησία, «*Οὐκ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ τεταγμένη*», γράφει ο Μέγας Βασίλειος, και αλλού αναφέρει «*Κύριος καθιστά Βασιλεῖς*»<sup>81</sup>. Παρόλα αυτά την περίοδο αυτή όχι μόνο στην Αντιόχεια αλλά και σε όλη την επικράτεια έντονοι ήταν οι διωγμοί κατά των Χριστιανών. Οι Ιουλιανός, Κωνστάντιος και Ουάλης προχώρησαν σε ποικίλες δράσεις κατά του Χριστιανισμού, προκαλώντας το κοινό αίσθημα. Παράλληλα, οι Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας έδειξαν ενδιαφέρον για την πολιτική ζωή και κατ' επέκταση για την πολιτική εξουσία και τον τρόπο δραστηριοποίησής της, παρόλο που το πολίτευμα της συγκεκριμένης εποχής ήταν μοναρχικό. Εντούτοις, αρκετοί και εκλεκτοί Πατέρες ανέπτυξαν την «πολιτική τους θεολογία»<sup>82</sup>.

Στο σημείο αυτό, θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε κάποιους από τους μεγαλύτερους Πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι με το κοινωνικό τους έργο ανέπτυξαν μια πολιτική θεολογία, η οποία αντιτίθεται στις κοινωνικές αδικίες της εποχής, ακολουθώντας τα χριστιανικά ιδεώδη του κηρύγματος του Χριστού. Έτσι, ο Ευσέβιος Και-

---

<sup>81</sup> Περσυνάκη Εμμανουήλ, *Οι τρεις Ιεράρχες για την εξουσία*, Περιοδικό Ερώ, τεύχος 9<sup>ο</sup>, Ιαν.-Μαρτ. 2012, Κέντρο Ενότητας και Μελέτης Προβολής Των Αξιών Μας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 36.

<sup>82</sup> Μπουγάτσου Νικόλαου, *Η πολιτική ζωή και η σκέψη των Ελλήνων Πατέρων*, Μήνυμα, Αθήνα 1986, σελ. 19-20.

σαρείας (339 μ.Χ.) «διαμόρφωσε τη σκέψη του μέλλοντος, στη φιλοσοφία της ιστο-ρίας και στο ρόλο του χριστιανού αυτοκράτορα». Σχετικά έργα του είναι τα «Εἰς τόν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου βασιλέως», «Βασιλέως Κωνσταντίνου, Λόγος» και «Εἰς Κωνσταντῖνον τόν Βασιλέα τριακονταετηρικός»<sup>83</sup>. Παράλληλα, ο Μ. Βασίλειος το 379 μ.Χ. παρουσιάζεται όχι μόνο να αναπτύσσει μια «πολιτική θεολογία», αλλά ακόμη και πολιτική δράση, η οποία αποτελεί μορφή πνευματικής και ηθικής αντίστασης<sup>84</sup>. Δείγματα «Πολιτικής θεολογίας», όμως, εντοπίζονται και στο έργο του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού ή Θεολόγου, 389 μ.Χ. και συγκεκριμένα στην κριτική του για τους πολιτικούς νόμους και στο λόγο του «Πρός τούς πολιτευομένους Ναζιανζού»<sup>85</sup>.

Είναι γνωστό πως στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία πριν την έλευση του Χριστιανισμού, ο αυτοκράτορας λατρευόταν σαν Θεός, συνήθεια που είχε αποκτηθεί από την επαφή των Ρωμαίων με τους λαούς των ανατολικών επαρχιών. Ταυτόχρονα, ο Ρωμαίος αυτοκράτορας ήταν και «Μέγας Αρχιερέας» (Pontifex Maximus). Η επίδραση του χριστιανισμού, όμως, ήταν έντονη, με αποτέλεσμα να διαφοροποιηθούν οι αντιλήψεις αυτές. Ο Μέγας Κωνσταντίνος<sup>86</sup> για παράδειγμα, διατήρησε μόνο τον τίτλο του «Μεγάλου Αρχιερέα», χωρίς όμως να χρησιμοποιήσει την ιδιότητά του αυτή. Ο Όσιος Κορδούης γράφει προς τον Κωνσταντίνο το γιό του Μεγάλου Κωνσταντίνου: «Σοί βασιλείαν ὁ Θεός ἐνεχείρισεν, ἡμῖν τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσε»<sup>87</sup>, όπου τον καλεί να ασχοληθεί με τα θέματα της βασιλείας του και όχι με θέματα που αφορούν τη θρησκεία, αφήνοντας τα εκκλησιαστικά ζητήματα και τον τρόπο διαχείρισής τους στους Πατέρες. Επιπλέον, επισημαίνει ότι, όπως όποιος επιθυμεί την αυτοκρατορική εξουσία εναντιώνεται στο Θεό, έτσι και ο ο ίδιος ο αυτοκράτορας, εάν επιθυμεί τα της εκκλησίας, θα είναι υπεύθυνος για μεγάλη αμαρτία: «Καί ὡσπερ ὁ τήν σὴν ἀρχὴν ὑποκλέπτων ἀντιλέγει τῷ διαταξαμένῳ Θεῷ, οὕτω φοβήθητι, μή καί σύ, τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἑαυτὸν ἔλκων, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γένη»<sup>88</sup>.

<sup>83</sup> Runciman Steven, «Ο Ευσέβειος Καισαρείας και η χριστιανική Αυτοκρατορία», στο «Κέντρο Φιλοσοφικών Ερευνών, Δευκαλίων, 14 (Ιουν. 1975), σελ. 114 -128.

<sup>84</sup> Καλλίνικου Κωνσταντίνου, «Ο Μ. Βασίλειος ως εκκλησιαστικός πολιτικός» στο *Εκκλησία και Θεολογία*, Τόμος 4, Λονδίνο 1982, σελ. 119 -301.

<sup>85</sup> Μπουγάτσου Νικολάου, ό.π., σελ. 20.

<sup>86</sup> Στεφανίδη Βασίλειου, *Ο Μ. Κωνσταντίνος και η λατρεία των αυτοκρατόρων*, ΕΕΒΣ 1931, 8, σελ.214.

<sup>87</sup> Μπουγάτσου Νικολάου, ό.π., σελ. 23.

<sup>88</sup> Η επιστολή του Οσίου Κορδούης προς τον Κωνσταντίνο είναι γραμμένη στα λατινικά, καθώς ο Όσιος

Αργότερα ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος έγραφε ότι ο αυτοκράτορας: «*εϊκών εϊ τοῦ Θεοῦ*», είναι όμοιος δηλαδή με τον Θεό και ότι εξουσιάζει και συνδιοικεί μαζί με τον Χριστό: «*Χριστῶ συνάρχεις, Χριστῶ συνδιοικεῖς*», μιας και πριν από τους άγιους Πατέρες, με την εκκλησιαστική εξουσία και τη σχέση της με την πολιτική, ασχολήθηκε και ο ίδιος ο Κύριος<sup>89</sup>.

Ο Χριστός έχει εξηγήσει με απόλυτη σαφήνεια τη θέση της πολιτικής εξουσίας. Όταν στη δίκη του Χριστού ο Πιλάτος τον ρώτησε εάν γνωρίζει ότι έχει την εξουσία είτε να τον σταυρώσει είτε να τον αφήσει ελεύθερο λέγοντας : «*έμοι οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῶσαί σε;*», Εκείνος, του απάντησε ότι δεν έχει καμία εξουσία πάνω του και ότι αυτός που παρέδωσε τον Ιησού στον Πιλάτο θα φέρει μεγάλη αμαρτία: «*οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν· διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει*».<sup>90</sup> Είναι σαφές, λοιπόν, ότι η πολιτική εξουσία δεν δρα αυτόνομα αλλά πηγάζει από το Θεό<sup>91</sup>.

Ο ίδιος ο Κύριος, αναγνώριζε ότι οι πολίτες όφειλαν να τηρούν τις υποχρεώσεις τους προς το κράτος, όμως παράλληλα όφειλαν να είναι συνεπείς και προς τις υποχρεώσεις τους προς την Εκκλησία, οι οποίες διέφεραν από τις υποχρεώσεις προς το κράτος. Είναι γνωστός ο διάλογός Του με τους Σαδουκαίους, οι οποίοι επιχείρησαν να τον παγιδεύσουν, ρωτώντας τον αν πρέπει να δίνουν φόρους στον Καίσαρα ή όχι. Εκείνος που βέβαια γνώριζε την πρόθεσή τους, τους ρώτησε για ποιον λόγο προσπαθούν να τον κοροϊδέψουν και τους ζήτησε ένα νόμισμα. Όταν αυτοί του το έδειξαν τότε ο Κύριος τους ρώτησε να του πούνε την επιγραφή και ποιανού εικόνα έχει χαραγμένη πάνω στο νόμισμα. Εκείνοι αποκρίθηκαν ότι είναι χαραγμένη «του Καίσαρα». Τότε ο Χριστός τους είπε την περίφημη φράση «*ἀπόδοτε οὖν τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*»<sup>92</sup>.

---

δεν γνώριζε την ελληνική γλώσσα. Τη διασώζει στα ελληνικά ο Μέγας Αθανάσιος στο έργο του «*Περὶ τῶν γεγενημένων παρ' Ἀρειανῶν, 44*», βλ. Βλασίου Ι.Φειδά (1974), *Η Α' Οικουμενική Σύνοδος, Προβλήματα περὶ τὴν σύγκλησιν, τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Συνόδου*, σελ. 161, υποσ. 67.

<sup>89</sup> Μπουγάτσου Νικολάου, ό.π., σελ. 25.

<sup>90</sup> *Ιωάν.* 19, 10 -11.

<sup>91</sup> Μπουγάτσου Νικολάου, ό.π., σελ. 7 - 8.

<sup>92</sup> *Ματθ.* 22, 16 - 22.

Η απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί μία ακόμη υποχρέωση του άρχοντα, προκαλώντας το ενδιαφέρον των Αγίων Πατέρων, οι οποίοι επισημαίνουν ότι μπορούν να την προασπίσουν μόνο ενάρετοι άνθρωποι, με αναπτυγμένο το αίσθημα της δικαιοσύνης. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Μ. Βασίλειος, η παρουσία του δίκαιου άρχοντα εμποδίζει τους άδικους να δράσουν και βοηθάει στην υπεράσπιση του αδικημένου. Εκτός όμως από το αίσθημα της δικαιοσύνης, ο άρχοντας πρέπει να διαθέτει και τεχνικά προσόντα, με κυριότερο τη διοικητική ικανότητα: «*Τέχνη τὸ ἄρχειν ἐστίν, καὶ τέχνη τεχνῶν ἀπασῶν ἀνωτέρα*», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χρυσόστομος. Ένα άλλο τεχνικό προσόν που πρέπει να διαθέτει ο άρχοντας είναι ότι πρέπει να δουλεύει σκληρά για την υλοποίηση του κοινού συμφέροντος. Υπάρχουν επίσης και τα ηθικά προσόντα τα οποία πρέπει να διαθέτει με σημαντικότερα την αίσθηση της υποτέλειας «*ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσὶν οἱ νόμοι*», την αυτοπειθαρχία «*εἰσὶ δὲ ἄρχοντες ἑαυτῶν ἄρχοντες*» και τη γενναιότητα «*Σφόδρα νεανικῆς δεῖ ψυχῆς*». Παράλληλα, ο άμεμπτος βίος και η σεμνότητα του άρχοντα αποτελούν παραδείγματα μίμησης για τους υπηκόους, γιατί «*μητε ἀρχῆς ὄγκον, μητε ἄλλο τι τοιοῦτον μακαριστὸν νομίζομεν ἀλλὰ ἀρετὴν μόνην*»<sup>93</sup>.

Πιο συγκεκριμένα, την ιστορική εποχή του ιερού Χρυσοστόμου, όταν ο Θεοδόσιος ο Μέγας πέθανε, η Ανατολική Αυτοκρατορία περιήλθε στα χέρια του μεγαλύτερου γιου του, του Αρκαδίου. Έτσι, ο Αρκάδιος έγινε ο πρώτος των αυτοκρατόρων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και οι δύο γιοι του ανέλαβαν μετά το θάνατό του την υποχρέωση να διατηρήσουν την Ορθόδοξη Εκκλησία. Αντιμετώπισαν, όμως, αρκετές δυσκολίες, καθώς κυριαρχούσε η τάση αναζήτησης της υλικής και άνετης ζωής και του πλουτισμού, με αποτέλεσμα να διαταράσσεται η λειτουργία της Εκκλησίας και να προσβάλλονται βασικές αρχές της, αλλοιώνοντας με τον τρόπο αυτό το πρότυπο του Χριστιανού. Οι άνθρωποι της Αυλής, μέλη της άρχουσας τάξης αλλά και της Εκκλησίας, συγκρούονταν με τους κανόνες της Εκκλησίας, προκαλώντας το κοινό αίσθημα<sup>94</sup>.

Επιπλέον, στο ανατολικό μισό της Αυτοκρατορίας κυριαρχούσαν ξένες επιδράσεις. Ο Αρκάδιος προερχόταν από την Ισπανία και η αυτοκράτειρα Ευδοξία ήταν η κόρη ενός Φράγκου στρατηγού. Πολλοί ανώτεροι αξιωματούχοι του θρόνου

<sup>93</sup> Μπουγάτσου Νικολάου, ό.π., σελ. 30-34.

<sup>94</sup> Φούγια Γ. Μεθοδίου, *Το κοινωνικόν μήνυμα των Ομιλιών του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αθήναι 1968, σελ. 42.



ήταν Γότθοι. Ο πρωθυπουργός, ο Ευτρόπιος, φαίνεται πως ήταν από την Αρμενία ή την Ασσυρία, ενώ η πλειοψηφία των υπουργών και των αξιωματούχων του κράτους ήταν Ρωμαίοι<sup>95</sup>. Ο Αρκάδιος ήταν ένας ανάξιος αυτοκράτορας, ενώ η σύζυγός του, Ευδοξία, όταν ανέλαβε την εξουσία, έγινε ένα όργανο στα χέρια των διεφθαρμένων κύκλων της Αυλής. Την εποχή εκείνη, το μεγαλύτερο ξένο στοιχείο ήταν το Γοτθικό. Μολονότι η κύρια γοτθική επίδραση ασκήθηκε στους αγροτικούς πληθυσμούς της Θράκης, ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος, που ονομάστηκε «φίλος των Γότθων», τους χρησιμοποίησε σε αρκετές περιπτώσεις για να πλήξει στρατιωτικούς στόχους<sup>96</sup>. Πεθαίνοντας ο Θεοδόσιος, άφησε άλυτο το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στην Αυτοκρατορία και τους Γότθους, όπως και εκείνο της ενότητας της Εκκλησίας<sup>97</sup>.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Αρκάδιου σχηματίστηκαν τρία πολιτικά κόμματα. Ο Κορδάτος και ο Levchenko θεωρούσαν ότι ο Αυρηλιανός ήταν ο αρχηγός της αντιγερμανικής παράταξης<sup>98</sup>, ενώ ο Bury γράφει πως ο Γάινας ήταν ο αρχηγός του Γερμανικού κόμματος και ο Ευτρόπιος ήταν ο ηγέτης των οπαδών του, οι οποίοι προστάτευαν τα δικά τους συμφέροντα<sup>99</sup>. Η κοσμοπολίτικη και πολυφυλετική Αντιόχεια εκείνη την εποχή γνώριζε μία μεγάλη πολιτισμική και οικονομική ανάπτυξη, αποτελώντας σταυροδρόμι πολιτισμών, θρησκειών και γλωσσών. Αποτελούσε, επίσης, ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα, παρόλο που στην ενδοχώρα δεν υπήρχε ανάλογο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της παιδείας. Το γεγονός αυτό όχι μόνο δεν εμπόδιζε, αλλά αντιθέτως ευνοούσε την έκλυση των ηθών, με τρόπο επικίνδυνο για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των νεαρών, κυρίως, χριστιανών. Επιπλέον, κύρια χαρακτηριστικά της Αντιόχειας, αυτής της περιόδου, θεωρούνται η ύπαρξη μεγάλων φιλοσοφικών σχολών, ο αυστηρός

---

<sup>95</sup> Στο ίδιο, σελ. 43.

<sup>96</sup> Vasiliev Alexander Alexandrovich, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1954, σελ. 114-Φούγια ό.π., σελ. 43.

<sup>97</sup> Στο ίδιο, σελ. 117.

<sup>98</sup> Κορδάτου Ιωάννου, *Η άνοδος και η πτώση του Βυζαντίου*, Αθήνα 1955, σελ. 58.

<sup>99</sup> Bury B. John, *History of the later Roman Empire from Arcadius to Irene (395 A.D. to 800 A.D.)*, Vol. I, New York 1889, σελ. 84-85.

μοναχισμός, η εκδήλωση πολιτικών ταραχών και η παρουσία διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και θρησκειών<sup>100</sup>.

Αυτή η κατάσταση προβλημάτισε ιδιαίτερος το Χρυσόστομο ο οποίος υποστήριζε πως τα ορθά δόγματα, η ορθή πίστη, δε σώζουν εκείνον που έχει διεφθαρμένη ζωή. Η Εκκλησία δημιούργησε μια νέα κοινωνία που δεν γνώριζε διακρίσεις Ελλήνων και βαρβάρων, πλουσίων και πτωχών, δούλων και ελεύθερων, αλλά αποτελούσε το μυστικό σώμα του Χριστού, στο οποίο το ένα μέλος ερχόταν αρωγός στο άλλο και έτοιμο να θυσιαστεί υπέρ αυτού σε αντίθεση προς τους εθνικούς<sup>101</sup>.

Την εποχή εκείνη, λοιπόν, δρούσαν και πολλοί Χριστιανοί, οι οποίοι παραβίαζαν βασικούς κανόνες και συγχρωτίζονταν με άλλους Αντιοχείς συμμετέχοντας στην κοινωνική ζωή. Αυτή η συμμετοχή δεν επιβαλλόταν μόνο από προσωπικούς και κοινωνικούς λόγους, αλλά και από την κρατούσα νομοθεσία, η οποία σχετιζόταν με το γάμο, την εκπαίδευση, τα δικαστήρια και τις οικονομικές σχέσεις<sup>102</sup>. Αυτοί οι θεσμοί και οι αξίες αποτέλεσαν για χρόνια οδοδείκτες και στάθηκαν καταλυτικοί για την ανάπτυξη του κοινωνικού αυτού οικοδομήματος, η κατάλυση των οποίων αποτελούσε ακόμη μεγαλύτερη πρόκληση για τον Ιερό Χρυσόστομο.

## 1.2. Η κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής του Χρυσοστόμου

Όπως προαναφέρθηκε, η Αντιόχεια, όπου γεννήθηκε ο άγιος Ιωάννης, υπήρξε σταυροδρόμι λαών, πολιτισμών, γλωσσών και θρησκειών, γεγονός που είχε ως

---

<sup>100</sup> Παύλου Yazigi, Μητροπολίτη Χαλεπίου, Βεροίας και Αλεξανδρέττας, «Ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος και η Αντιόχεια», *Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριον επί τη 1600 επετείων Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Κωνσταντινούπολη*, 13-18 Σεπτεμβρίου 2007.

<sup>101</sup> Θεοδώρου Ευαγγέλου, *Ο ιερός Χρυσόστομος ως σκαπανεύς της εκκλησιαστικής κοινωνικής αλληλεγγύης και διακονίας*, Εκκλησία, τεύχ. 8, έτ. ΠΔ', Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2007, σελ. 798.

<sup>102</sup> Η νομοθεσία του εθνικού και του ιουδαϊκού κόσμου είχε δομές και προϋποθέσεις που μερικές φορές έρχονταν σε αντίθεση με την διδασκαλία της Εκκλησίας. Παρόλα αυτά, όμως, υπήρχαν και χαρακτηριστικά της εποχής που επιβεβαίωναν την ανάγκη σεβασμού των αρχών της Εκκλησίας, όπως ήταν η οσιακή ζωή των μοναχών, η αυταπάρνηση των μαρτύρων της πίστεως και γενικά η ανταγωνιστικότητα των πολύ προηγμένων μελών της Εκκλησίας. Βλ. Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Γάμος και Παρθενία στον Ιερό Χρυσόστομο*, Αρμός, Αθήνα 1996, σελ-14.

απότοκο την άνθιση του συγκρητισμού στην περιοχή<sup>103</sup>. Η συστηματική μελέτη του έργου του Χρυσοστόμου επιβεβαιώνει τόσο την παρουσία διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων όσο και διαφόρων ομάδων. Και από κοινωνιολογική πλευρά, παρατηρήθηκε ότι η θρησκευτική διδασκαλία οδηγεί στη διαφοροποίηση ή ακόμα και στην απομόνωση ομάδων ή ατόμων μέσα στην ευρύτερη θρησκευτική κοινότητα, ενώ αντίθετα η λατρεία συνδέει και ενοποιεί τη θρησκευτική κοινότητα, περιορίζοντας τις κάθε είδους διακρίσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ουσιαστικότερες αλλαγές που προωθήθηκαν όχι μόνο από την Ορθοδοξία, αλλά γενικότερα από το Χριστιανισμό κατά τη διάρκεια της ιστορίας του, δεν πραγματοποιήθηκαν με την άμεση αντιμετώπιση συγκεκριμένων κοινωνικών καταστάσεων, αλλά με την προσπάθεια ερμηνείας και διαχείρισης τους κάτω από το φως της πίστης<sup>104</sup>.

Ειδικότερα, μέσα από τις ομιλίες του Χρυσοστόμου είναι εμφανές ότι οι ακροατές του δεν προέρχονταν μόνο από τις ανώτερες τάξεις αλλά και από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αφού αρκετοί από αυτούς ήταν δούλοι, κάπηλοι, ναύτες και γεωργοί. Επίσης, σε αρκετές περιπτώσεις το ακροατήριο του αποτελούσαν γονείς και στρατιώτες: *«Ἐκαστος γάρ ὑμῶν γυναικα ἔχει, καί παίδων ἀντέχεται, καί τῶν περὶ τῶν οἰκῶν φροντίζει πάντων· οἱ μὲν καί ἐν στρατείαις ἀσχολοῦνται, ἄλλοι δε χειροτέχναι εἰσὶ»*<sup>105</sup>. Για τον λόγο αυτό τους αντιμετώπιζε όλους με τον ίδιο τρόπο και προσπαθεί να χρησιμοποιεί απλοποιημένο λόγο, ώστε να γίνεται αντιληπτός από όλους τους ακροατές του, ανεξάρτητα από το μορφωτικό τους επίπεδο: *«Διὰ τοῦτο οὐδέ καλλωπίζων ῥήμασί τε καί ὀνόμασι τήν ἐρμηνείαν, ἀλλ' αὐτά τιθεὶς τὰ ὀνόματα οὕτως, ὡς καί οἰκέτη, καί θεραπαινίδι, καί χήρᾳ γυναικί, καί καπήλῳ, καί ναύτῃ, καί γηπόνῳ ῥάδια εἶναι καί εὐληπτα, πανταχοῦ πειράσομαι συστεῖλαι τό μῆκος, ὡς ἂν ἐγχωρῆ, καί δι' ὀλίγων τήν διδασκαλίαν ποιῆσαι»*<sup>106</sup>.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην κατηγορία των πλουσίων, οι οποίοι είχαν έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής και θεώρησης του Χριστιανισμού από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες της εποχής. Όπως διαφαίνεται από τη μελέτη του έργου του Χρυσόστομου, οι πλούσιοι συνήθιζαν να εκκλησιάζονται κατά τις πανηγύρεις και

<sup>103</sup> Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Τόμος Α', Αθήνα 1999, σελ. 13.

<sup>104</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεώργιου, «Η φύση της κοινωνικής διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια της Ορθοδοξίας», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 22<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 25.

<sup>105</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί ἐλεημοσύνης καί εἰς τὰς δέκα παρθένους*, Γ', α', PG 49, 291.

<sup>106</sup> Του ίδιου, *Πρός τε Ἰουδαίους καί Ἑλληνας ἀπόδειξις*, α', PG 48, 813.

τις εύσημες ήμερες, ενώ τις υπόλοιπες περιόδους οι συνάξεις ήταν ολιγάριθμες και αποτελούνταν «έκ πενήτων», «Τὶ τοῦτο; ὅσον προΐασιν ἡμῖν αἱ ἑορταί, τοσοῦτον καὶ αἱ συνάξεις ἐλάττους γίνονται. Ἀλλὰ μὴ ῥαθυμῶμεν ἡμεῖς οἱ παρόντες· ἐλάττους μὲν γίνονται τῷ πλήθει, οὐκ ἐλάττους δὲ τῇ προθυμίᾳ ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἐλάττους δὲ τῷ πόθῳ. Ἐλάττους γίνονται, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γέγονται ἐν ὑμῖν καὶ μάθωμεν, τινὲς μὲν συνηθεία, τινὲς δὲ ἐπιθυμία θεῶν λογίων παραγίνονται δι' ἐνιαυσίου ἑορτῆς, τινὲς ἐπιθυμία ἀκροάσεως πνευματικῆς»<sup>107</sup>.

Σύμφωνα με τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, η διαφοροποίηση πλουσίων και φτωχών εντοπίζεται στον τρόπο θεώρησης του Χριστιανισμού, καθώς οι φτωχοὶ εἶναι αυτοὶ που ἐπιθυμοῦν ἀληθινὰ να παρακολουθοῦν τις ομιλίες του: «Εἴ τις τὴν σύναξιν ταύτην τὴν ὀλιγάνθρωπον καὶ τὸ πλεόν ἐκ πενήτων συνεστηκυῖαν, κακείνην τὴν σύναξιν τὴν πολυάνθρωπον καὶ τὸ πλεῖον ἀπὸ πλουσίων συγκεκριμένην, εἴ τις ἀμφοτέρας τὰς συνάξεις ταύτας ὡσπερ ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ θελήσει σταθμῆσαι, εὖρη ἂν ταύτην καθέλκουσαν. Εἰ γὰρ ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ ἀλλὰ τιμιώτεροί ἔστε τῇ ἐπιθυμίᾳ»<sup>108</sup>.

Συνακόλουθα, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των φτωχών θεωρεῖται ἡ ἐντονη ευσέβειά τους, ἀφοῦ πολλές φορές ο φτωχὸς προηγείται του πλουσίου ως προς τὴν ευσέβεια: «πολλάκις ὁ πένης τὸν πλούσιον πρωτεύει ἐν τῇ εὐσεβείᾳ»<sup>109</sup>. Αυτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος που ὁ Πατέρας υπογραμμίζει τὴν ἰσότητα που πρέπει να ὑπάρχει μεταξύ πλούσιων καὶ φτωχῶν κατὰ τις συνάξεις, καθώς δεν μποροῦν να ὑπάρχουν διακρίσεις ἀνάμεσά τους. Τοῦτο συμβαίνει διότι εἴαν καὶ ὁ φτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος προσέρχονται καὶ μετέχουν ὡς ἴσοι στις συνάξεις καὶ ἀντιμετωπίζονται με τὸν ἴδιο τρόπο ἀπέναντι στην κοινωμία καὶ τὴ συμμετοχὴ στα μυστήρια τῆς ἐκκλησίας, συνεπάγεται ὅτι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο θα πρέπει να ἀντιμετωπίζονται καὶ ὡς προς τα υλικά ἀγαθὰ, χωρὶς κάποιος να προηγείται καὶ ὁ ἄλλος να ἔπεται: «Περὶ ἀρίστου διαλέγη κοινῷ, καὶ μυστηρίων φρικτῶν μέμνησαι; Ναί, φησίν. Εἰ γὰρ τὰ πνευματικά ἐκεῖνα, εἰ γὰρ ἡ τράπεζα ἢ φρικώδης κοινῇ πᾶσι πρόκειται, καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ οὐχὶ δαυμιλέστερον ἀπολαύει ταύτης ὁ πλούσιος, οὐδέ ἔλαττον ὁ πένης, ἀλλὰ μία τιμή, καὶ πρόσδοδος μία· καὶ ἕως ἂν πάντες μετάσχῃσι καὶ κοινωνήσωσι τῆς πνευματικῆς καὶ ἱερᾶς ταύτης τραπέζης, οὐ συστέλλεται τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἐστήκασιν οἱ ἱερεῖς ἅπαντες, καὶ τὸν πάντων πενέστερον καὶ εὐτελέστερον ἀναμένοντες· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς

<sup>107</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας, α', PG 51, 67.

<sup>108</sup> Στο ἴδιο, α', PG 51, 66.

<sup>109</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Κατὰ μεθυόντων, καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν, γ', PG 50, 437.

αίσθητῆς τοῦτο χρῆ ποιεῖν»<sup>110</sup>. Ἄλλωστε, και σύμφωνα με τον Γ. Μαντζαρίδη<sup>111</sup>, το κέντρο του χριστιανισμού, κι επομένως το σημείο αναφοράς των χριστιανών, δεν είναι ούτε ο πλούτος ούτε η προβολή, παρά ο ίδιος ο Χριστός και το παράδειγμα που έδωσε, θυσιάζοντας τον εαυτό του για χάρη όλου του κόσμου ανεξαιρέτως: «*ὑπὲρ τῆς του κόσμου ζωῆς*»<sup>112</sup>.

Αναφοράς χρήζει και ο τομέας της παιδείας ως διαμορφωτικός παράγοντας της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της εποχής του Χρυσοστόμου. Ειδικότερα, η παιδεία ήταν τόσο αναπτυγμένη στην Αντιόχεια, ώστε η γενέτειρα του να θεωρείται η Αθήνα της Ανατολής και κέντρο της ασιατικής ρητορείας. Παρά την άνθιση, όμως, των γραμμάτων, η πλειονότητα των πολιτών παρέμενε αγράμματη. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος ο Χρυσόστομος θεωρεί αρνητική την αδιαφορία για την εκπαίδευση των παιδιών και το ενδιαφέρον των περισσοτέρων μόνο για την φροντίδα των ζώων<sup>113</sup>. Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι η παιδεία θα πρέπει να αποτελεί απόλαυση για τον άνθρωπο, αφού η παιδεία της γλώσσας αποτελεί μια από τις σπουδαιότερες τέχνες, και σε καμία περίπτωση καταναγκαστική εργασία η οποία επιβάλλεται για την απόκτηση πλούτου. Από το χωρίο που ακολουθεί μπορεί κανείς να εξάγει το συμπέρασμα ότι ήταν τόσο χαμηλό το μορφωτικό επίπεδο των περισσοτέρων και τόσο η επιθυμία τους για απόκτηση πλούτου, ώστε η μέριμνα για τα παιδιά τους υστερούσε σε σχέση με αυτήν προς τα ζώα. Εάν είχαν γαϊδούρια και άλογα, φρόντιζαν να βρουν τον καλύτερο αναβάτη να τα οδηγεί, ωστόσο, για τα παιδιά τους δεν φρόντιζαν να βρουν τον καλύτερο παιδαγωγό για να τα εκπαιδεύσει. Κύρια επιδίωξη τους ήταν η καλλιέργεια της γλώσσας, προσβλέποντας στην απόκτηση περισσότερων χρημάτων: «*Τοῖς μὲν γάρ δούλοις, εἰ καὶ μὴ δι' αὐτούς, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς αὐτούς ἐπιτιμῶμεν· οἱ δὲ ἐλεύθεροι οὐδέ ταύτης ἀπολαύουσι τῆς προνοίας...Καὶ τί λέγω τῶν δούλων; Καὶ γάρ βοσκημάτων οἱ παῖδες ἀτιμότεροι, καὶ ὄνων καὶ ἵππων μᾶλλον ἐπιμελούμεθα, ἢ παιδῶν. Κᾶν μὲν ἡμίονόν τις ἔχη, πολλή ἢ φροντίς ὥστε ὀνηλάτην εὐρεῖν ἄριστον και μήτε ἀγνώμονα μή κλέπτην, μή μέθυσον, μή τῆς τέχνης*

---

<sup>110</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό «Δεῖ δὲ και αἱρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν»*, δ', PG 51, 259.

<sup>111</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, «Η φύση της κοινωνικής διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια της Ορθοδοξίας», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 22<sup>ος</sup>, σελ. 25.

<sup>112</sup> *Ιωάν.* 6, 51.

<sup>113</sup> Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, σελ.13.

*ἄπειρον· ἂν δέ ψυχῇ παιδός ἐπιστήσαι δέη παιδαγωγόν, ἀπλῶς καί ὡς ἔτυχε τόν ἐπελθόντα αἰρούμεθα. Καίτοιγε τῆς τέχνης ταύτης οὐκ ἔστιν ἄλλη μείζων... Ἄλλ' ἡμεῖς οὐδένα τούτου ποιούμεθα λόγον, ἀλλ' ἔν ὀρῶμεν μόνον, ὅπως παιδευθῇ τήν γλῶτταν. Καί τοῦτο δέ διά χρήματα πάλιν ἐσπουδάκαμεν. Οὐ γάρ ἵνα δύνηται λέγειν, ἀλλ' ἵνα χρηματίζεται, μανθάνει τό λέγειν... Εἶδες πόση τῶν χρημάτων ἡ τυραννίς;»<sup>114</sup>.*

Μέσα σε αυτό το συγκρητιστικό πλαίσιο, οι χριστιανοί της Αντιόχειας παρά το γεγονός ότι ήταν πλουσιότεροι από τους άλλους κατοίκους και είχαν δυνατότητα πρόσβασης στην παιδεία, εντούτοις, επηρεάζονταν σφόδρα από το περιβάλλον και τις συνήθειες των εθνικών. Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος ήταν η ἔλλειψη αποκλειστικότητας της εκκλησίας και της αλήθειάς της, καθώς δεν κατανοούσαν ότι το χριστιανικό ἦθος ήταν καθόλα διαφορετικό από την ηθική των Ιουδαίων και των λοιπῶν εθνικῶν<sup>115</sup>. Τούτο οδήγησε, ὥστε ο εκκλησιασμός να φτάνει στο σημείο να καταντά πάρεργο και να πραγματοποιείται ἀπό συνήθεια και ὄχι ἀπό εὐλάβεια ψυχῆς: «Ἦμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τούτων εἰδέναι δυνήσεσθε μέρος, ἅπαξ ἐνταῦθα καὶ τοῦτο παρέργως συναγόμενοι, καὶ διὰ συνήθειαν ἐορτῆς, οὐ δι' εὐλάβειαν ψυχῆς»<sup>116</sup>.

### **1.3. Η κοινωνική κριτική του Χρυσόστομου**

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς σπάνιους ἀνθρώπους ποὺ συνδύαζαν μεγαλοπρέπεια καὶ καλοσύνη, μεγαλοφυΐα καὶ εὐσέβεια καὶ συνέχιζαν μέσα ἀπὸ τα συγγράμματα καὶ τὸ παράδειγμά τους νὰ επηρεάζουν θετικὰ τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ διαδίδουν τὸν Χριστιανισμό. Λάτρης τοῦ λόγου, ἀγνός Χριστιανός καὶ σύγχρονος Ἅγιος, ὁ Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος παραμένει ἀκόμη καὶ σήμερα σύγχρονος. Ἐμεινε στὴν ἱστορία γνωστός ὡς *Χρυσόστομος*, ἀφοῦ ἡ ρητορεία γι' αὐτὸν δὲν ἦταν τέχνη, ἀλλὰ πνοή. Ἡ ἀμεσότητα καὶ ἡ ζωντάνια τοῦ λόγου τοῦ ἦταν σύγχρονη καὶ παραδειγματική καὶ σε αὐτὸ οφείλεται ἡ διαχρονικότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ. Ἡ διαχρονικότητα τῶν ἀπόψεῶν τοῦ ἐπιβεβαιώνεται, ἐπίσης, ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γιὰ θέματα τα ὁποῖα ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἐποχῶν, ὅλων τῶν περιοχῶν ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν

<sup>114</sup> Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον*, ΝΘ', ζ', PG 58, 584.

<sup>115</sup> Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Ἅγιος Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος*, σελ. 14.

<sup>116</sup> Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Πρὸς τοὺς ἀπολυμπανομένους τῶν θείων συνάξεων*, α', PG 49, 364-365.

θηρσκειών. Τα σημαντικότερα από τα θέματα στα οποία αναφέρθηκε είναι η ανισότητα, η αδικία, η διαφθορά και η υποκρισία. Χαρακτηριστικό δε, των ομιλιών του είναι ότι αυτές αναπτύσσουν πάντα δύο θέματα: οποιοδήποτε και να είναι το κυρίως θέμα, δογματικό, ερμηνευτικό κ.λπ., κατά το δεύτερο μέρος της ομιλίας του, ακολουθεί ηθικό ή πρακτικό θέμα<sup>117</sup>.

Ο λόγος του χαρακτηριζόταν από σκληρότητα και στηλίτευε όχι μόνο τους πλουσίους, αλλά και τους ιερείς και μοναχούς οι οποίοι δεν τηρούσαν την διδασκαλία του Κυρίου. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να στρέψει εναντίον του πανίσχυρους εχθρούς. Η διδασκαλία του επικεντρώθηκε, κυρίως, στους πλουσίους και για τον λόγο αυτό προκαλεί έντονο ενδιαφέρον η κριτική στάση που διατήρησε απέναντι στους κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ισχυρούς. Στο πλαίσιο αυτό προτεραιότητα της διδασκαλίας του ήταν η προβολή του τρόπου με τον οποίο πρέπει να κυβερνούν οι άρχοντες και να ενεργούν οι πλούσιοι αλλά και η προώθηση των αρχών της ισότητας και της δικαιοσύνης: «*Πῶς οὐκ ἄτοπον τοὺς ἐν τοσοῦτοις κοινωνοῦντας ἀλλήλοις, καὶ φύσει, καὶ χάριτι, καὶ ἐπαγγελίαις, καὶ νομοθεσίαις, τούτους ἐν τοῖς χρήμασιν οὕτως εἶναι πλεονέκτας, καὶ τὴν αὐτὴν μὴ διατηρεῖν ἰσονομίαν*»<sup>118</sup>.

Με στόχο την εξυγίανση της Εκκλησίας έλαβε αυστηρά μέτρα εναντίον των κληρικών που παραβίαζαν τις βασικές αρχές του Χριστιανισμού και εκμεταλλεύονταν την ιεροσύνη τους για να πλουτίσουν, με αποτέλεσμα να θεωρούνται ανάξιοι για το αξίωμά τους<sup>119</sup>. Ο ίδιος αναθεμάτιζε τα τρυφηλά συμπόσια, τα αργυρά και χρυσά σερβίτσια, τους όμορφους με πολυτέλεια ντυμένους υπηρέτες των πλουσίων, τα ακριβά ρούχα και τα περίτεχνα στολίδια των ανώτερων κοινωνικά κυριών<sup>120</sup>.

Εξαιτίας της συνήθειάς του να ακολουθεί με τα μάτια του εξέχοντες μεγαλοκτηματίες και αυλικούς, καθώς παρήλαυναν εισερχόμενοι και εξερχόμενοι του

---

<sup>117</sup> Χρήστου Κ. Παναγιώτη, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, Τόμος Α', Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 213-214.

<sup>118</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν ΜΗ' Ψαλμόν*, δ', PG 55, 517-518. Βλ. Bury B. John, *History of the later Roman Empire from Arcadius to Irene* (395 A.D. to 800 A.D.), Vol. I, New York 1889, σελ. 94.

<sup>119</sup> Ελευθεριάδη Α. Ευθυμίου, «Η θεομητορολογία του ιερού Χρυσοστόμου», *Πρακτικά ΙΣΤ' Θεολογικού Συνεδρίου με θέμα «Ο ιερός Χρυσόστομος*», Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 134.

<sup>120</sup> Bury B. John, *ό.π.*, σελ. 93.

Ναού κατά τη διάρκεια του κηρύγματος, κατέστη ιδιαίτερα αντιπαθής στην Κωνσταντινούπολη και στους κύκλους των πλουσίων, καθώς τους κατακεραύνωνε με τόσο οξύ βλέμμα σαν να ήταν αυτοί οι πραγματικοί υπεύθυνοι για τις αμαρτίες και τις κοινωνικές αδικίες, που ο ίδιος κατήγγειλε με το κήρυγμά του. Αυτό που κυρίως προκαλούσε την οργή του Χρυσόστομου ήταν η πρόδηλη αντίθεση μεταξύ της επιδεικτικής αφθονίας των πλουσίων και της καταδικαστικής ένδειας των πτωχών και επετίθετο λεκτικά σε πλούσιες κυρίες οι οποίες, ενώ οι πτωχοί ριγούσαν από το κρύο, αυτές επέμεναν να χρησιμοποιούν χειροποίητα σκεύη υγιεινής, φτιαγμένα από απόφιο ασήμι: *«τίς ἢ ἄνοια; τίς ἢ μανία;», αναφωνούσε, «Πένητες τοσοῦτοι τὴν ἐκκλησίαν περιεστήκασι καὶ τέκνα ἔχουσα τοσαῦτα ἢ Ἐκκλησία, οὕτω πλουτοῦντα, οὐδενὶ πένητι ἐπαμῦναι δύναται ἄλλ' ὁ μὲν πεινᾷ, ὁ δὲ μεθύει ὁ μὲν καὶ ἐν ἀργύρῳ ἀποπατεῖ, ὁ δὲ οὐδέ ἄρτου μετέχει»<sup>121</sup>.*

Ο Χρυσόστομος, επίσης, εξέφραζε τις αντιρρήσεις του και για την προσωπική ιδιοκτησία, καθώς θεωρούσε αρνητικό τον ψυχρό διαχωρισμό του “εμού” και του “σου”, του δικού μου και του δικού σου<sup>122</sup>. Για τον Ιωάννη η ιδιοκτησία χάνει τη σημασία της μπροστά στη μεγαλοθυμία του Θεού, που ευθύνεται για όλα τα αγαθά που δύναται να κατέχει ο άνθρωπος. Ο Θεός, ως Δημιουργός του κόσμου, είναι και ιδιοκτήτης όλων των πραγμάτων. Είναι αυτός που παραχωρεί στον άνθρωπο το δικαίωμα να «δανείζεται» και να «εκμεταλλεύεται» όλα τα υπόλοιπα δημιουργήματά του με σύνεση και σεβασμό. Ως εκ τούτου, καμιά ιδιοκτησία δεν θα μπορούσε να είναι ιδιωτική, καθώς μοναδικός «ιδιοκτήτης» όλων των αγαθών είναι ο ίδιος ο Θεός: *«Πάντα ἡμῶν κοινὰ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ τούτων ἀναγκαιότερα, καὶ ταῦτα οὐ κοινά;»<sup>123</sup>.*

Ο Χρυσόστομος προσέθετε ότι τα πάντα είναι του Θεού, επομένως όλα θα πρέπει να είναι και σε κοινή χρήση. Κάτι τέτοιο ισχύει ακόμη και για τα επίγεια πράγματα, τις πόλεις, τις αγορές, τις οδούς, μιας και όλα αυτά αποτελούν κοινή ιδιοκτησία<sup>124</sup>. Η οικονομία του Θεού είναι της ίδιας μορφής και το νερό, ο αέρας, ο ήλιος και η σελήνη και η υπόλοιπη δημιουργία προορίζονται για κοινή χρήση. Στον αντίποδα, οι φιλονικίες ξεκινούν συνήθως όταν οι άνθρωποι προσπαθούν να

---

<sup>121</sup> Ιωάννου Χρυσόστομου, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν*, Ζ', ε', PG 62, 351-352.

<sup>122</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὸ «Πρὸς πιστὸν πατέρα»*, Γ', ια', PG 47, 366.

<sup>123</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, Κ', θ', PG 62, 148.

<sup>124</sup> Bury B. John, *ό.π.*, σελ. 95.



οικειοποιηθούν πράγματα τα οποία εκ της φύσεώς τους δεν προορίζονται για προσωπική ιδιοκτησία μερικών, αποκλείοντας τους υπολοίπους: «*Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, τὸ ἐμὸν φῶς, ὁ ἐμὸς ἥλιος, τὸ ἐμὸν ὕδωρ· πάντα ἡμῖν κοινὰ τὰ μείζονα, τὰ δὲ χρήματα οὐ κοινά;*»<sup>125</sup>.

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, στην ομιλία του «*Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*», αξιοποιεῖ έναν ουτοπικό τρόπο επίλυσης του προβλήματος της φτώχειας των Χριστιανῶν, εμπνεόμενος από την αφήγηση, σύμφωνα με την οποία οι πρώτοι Χριστιανοί των Ιεροσολύμων είχαν τα πάντα κοινά, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει ούτε ένας ενδεής μεταξύ αυτών: «*Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδιά καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων·*»<sup>126</sup>.

Με τη διάθεση χρημάτων από τους πλουσίους, θα μπορούσε να περιοριστεί το φαινόμενο της φτώχειας και να βελτιωθεί η καθημερινότητα για ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού που ταλανίζεται από αυτήν: «*Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ὑπογράψωμεν τοῦτο τῶ λόγῳ, καὶ πάντες τὰ αὐτῶν πωλείτωσαν πάντα, καὶ φερέτωσαν εἰς μέσον, τῶ λόγῳ λέγω· μηδεὶς θορυβείσθω, μήτε πλούσιος, μήτε πένης. Πόσον οἶει χρυσίον συναγεσθαι; Ἐγὼ στοχάζομαι (οὐ γὰρ δὴ μετὰ ἀκριβείας δυνατὸν εἰπεῖν), ὅτι εἰ πάντες καὶ πᾶσαι τὰ αὐτῶν ἐνταῦθα ἐκένωσαν χρήματα, καὶ χωρία καὶ κτήματα καὶ οἰκίας ἀπέδοντο (ἀνδράποδα γὰρ οὐκ ἂν εἴποιμι; Οὐδὲ γὰρ τότε τοῦτο ἦν, ἀλλ' ἐλευθέρους ἴσως ἐπέτρεπον γίνεσθαι)· τάχα ἂν ἑκατὸν μυριάδες λιτρῶν χρυσίου συνήχθησαν; Μᾶλλον δὲ καὶ δῖς καὶ τρίς τοσαῦτα. Εἶπε γὰρ μοι, ἡ πόλις ἡμῖν εἰς πόσον μιγάδων ἀριθμὸν νῦν τελεῖ; πόσους βούλεσθε εἶναι Χριστιανούς; Βούλεσθε δέκα μυριάδα, τὸ δὲ ἄλλο Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων; Πόσαι μυριάδες χρυσίου συνελέγησαν; Πόσος δὲ ἀριθμὸς ἐστὶ πενήτων; Οὐκ οἶμαι πλέον μυριάδων πέντε. Τούτους δὴ καθ' ἕκαστην ἡμέραν τρέφεσθαι, πόση ἀφθονία ἦν; Μᾶλλον δὲ κοινῆς τῆς τροφῆς γινομένης, καὶ συσσίτων ὄντων, οὐδὲ πολλῆς ἂν ἐδέησε δαπάνης. Τὶ οὖν, φησὶν, ἐμέλομεν ποιεῖν μετὰ τὸ*

<sup>125</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, Κ', θ', PG 62, 148.

<sup>126</sup> Πράξ. 4, 32-34.

*ἀναλωθῆναι; Σὺ οἶε δυνηθῆναι ἀναλωθῆναι ποτε; οὐ γὰρ ἂν μυριοπλασίῳ ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις γέγονε; οὐ γὰρ πλουσίῳ ἂν ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐξεχύθη;»<sup>127</sup>.*

Λαμβάνοντας υπόψη την ανωτέρω αφήγηση, ο άγιος Ιωάννης προτείνει να υποθέσουμε πως υπάρχουν εκατό χιλιάδες χριστιανοί στην Κωνσταντινούπολη και πως ολόκληρη η Πόλη δεν έχει περισσότερους από πενήντα χιλιάδες πτωχούς. Επομένως, αν όλοι οι πολίτες που ζουν πάνω από το όριο της φτώχειας πουλήσουν τη γη, τα σπίτια, την κινητή περιουσία τους και όλα όσα τους ανήκουν και συγκεντρώσουν το συνολικό ποσό της αξίας τους, τότε θα συγκεντρωθεί ένα εκατομμύριο κιλά χρυσού, ίσως και δύο ή τρεις φορές περισσότερα. Αυτό το ποσό θα μπορούσε να τρέφει καθημερινά τον κόσμο είτε είναι χριστιανοί, είτε Έλληνες, είτε Ιουδαίοι και μάλιστα με τροφή άφθονη και άρα όλοι θα μπορούν να διαβιούν με αυτόν τον τρόπο πλούσια με τη χάρη του Θεού. Γίνεται αντιληπτό κατ' επέκταση, ότι ο Χρυσόστομος προβαίνει σε έναν υπολογισμό των πλουσίων και της περιουσίας αυτών, αλλά και του αριθμού των φτωχών που βρίσκονται στην πόλη και επομένως καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, εάν όλοι όσοι είχαν την οικονομική δυνατότητα να προσφέρουν ένα μικρό τίμημα από τις περιουσίες τους, τότε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού που στενάζει από την ανέχεια θα μπορούσε να ανακουφιστεί.

Με βάση το κήρυγμα αυτό του Χρυσόστομου, αποτυπώνεται με σαφήνεια η διάθεσή του να μεταλαμπαδεύσει στους ακροατές του τον οραματισμό του για μια ουτοπικά δίκαιη έναντι σε όλους κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να μειώσει την ανησυχία τους, διαβεβαιώνοντάς τους ότι δεν υπήρχε καμία περίπτωση να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο. Με τις διαβεβαιώσεις αυτές επιδιώκει να μετριάσει τον ενθουσιασμό των πτωχών και την ανησυχία και τον φόβο των πλουσίων, αν και ήταν απόλυτα βέβαιος ότι η υλοποίηση του οράματός του θα έκανε πιο ευτυχισμένους, όχι μόνο τους πτωχούς αλλά και τους πλουσίους. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί και στη σημασία που απέδιδε στην εθελοντική φιλανθρωπία, την οποία θεωρούσε βασικό παράγοντα αναδιανομής του πλούτου. Όμως, παρόλο που θεωρείται από αρκετούς μελετητές «σχεδόν σοσιαλιστής», δεν είχε επισημάνει τον ρόλο της κεντρικής διοίκησης για την αναδιανομή του πλούτου<sup>128</sup>.

Εκ των ανωτέρω γίνεται σαφές ότι η διδασκαλία του εστιάζει το ενδιαφέρον της στην κατανόηση από τους πλουσίους της ανάγκης να εφαρμοστεί η κοινωνική

<sup>127</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ΙΑ', γ', PG 60, 97.

<sup>128</sup> Bury B. John, *ό.π.*, σελ. 95.

δικαιοσύνη. Προκειμένου να αποδείξει τη σπουδαιότητα της εφαρμογής της κοινωνικής δικαιοσύνης, επιδιώκει να υλοποιεί ο ίδιος πρώτος τις βασικές αρχές της, αποδεικνύοντας, ότι εφαρμόζει πρώτος ο ίδιος έμπρακτα το περιεχόμενο του κηρύγματός του. Θεωρούσε, μάλιστα, ότι η ίδια η Εκκλησία έπρεπε να δίνει το παράδειγμα στους πλουσίους και για τον λόγο αυτό επέλεξε τον περιορισμό των πολυτελών επίσημων γευμάτων και των λαμπρών δεξιώσεων, που αποτελούσαν μορφή καταλήστευσης της Εκκλησίας και των φτωχών<sup>129</sup>.

Ο ίδιος αρνιόταν την τέλεση επίσημων ή ιδιωτικών δείπνων στο μέγαρό του και συχνά απέρριπτε προσκλήσεις σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις γευματίζοντας μόνος, με αποτέλεσμα να θεωρείται αντιπαθής στις ανώτερες κοινωνικά τάξεις. Η συγκεκριμένη πρακτική του επιβεβαιώνεται από τον εκκλησιαστικό ιστορικό Σωκράτη, ο οποίος αναφέρει ότι ο Επίσκοπος πάντοτε γευμάτιζε μόνος του και ποτέ δε δεχόταν προσκλήσεις σε συμπόσια: *«Ὁ δὲ ἐπίσκοπος οὐκ εἰς μακρὰν πολλοὺς τῆς ἐκκλησίας, ἄλλον δὲ ἄλλην αἴτινα ἐξέβαλλεν; Οἱ δέ, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι ἐν ταῖς τοιαύταις τῶν κρατούντων ὀρμαῖς, φατρίας συνιστᾶσαν κατ' αὐτοῦ, καὶ διαβολαῖς πρὸς τὸν δῆμον ἐκέκρητο. Εἰς πιστὴν δὲ ἤγεν τοὺς ἀκούοντας, τὰ λεγόμενα, τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν ἐπίσκοπον συνεσθίειν τινί, μηδὲ καλούμενον ἐφ' ἐστιᾶν παραγίνεσθαι; ἐξ οὗ καὶ μάλιστα ἢ μείζων ἐκράτησε διαβολὴ κατ' αὐτοῦ. Καὶ τινὶ μὲν σκοπῶ συνεσθίειν οὐδενὶ προήρητο σαφῶς οὐδεὶς ἀπαγγεῖλαι δεδύνηται. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογεῖσθαι βουλόμενοι ἐφάσκον, ὡς εἶη ἐμπαθής, καὶ δυσφορῶς τὰ σιτία προσφέροιτο, καὶ διὰ τοῦτο μόνος ἐσθίει. Ἄλλοι δέ, ὅτι δι' ὑπερβάλλουσιν ἀσκησιν τοῦτο ἐποίει. Ὅπως δὲ ἀληθείας ἂν εἶχε τὸ γινόμενον, οὐ μικρὰ συνεβάλλετο πρὸς τὴν διαβολὴν τοῖς κατηγοροῦσιν αὐτοῦ. Ὁ μέντοι λαός, διὰ τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λεγομένους ὑπ' αὐτοῦ λόγους, σφοδρὰ συνεκρότει καὶ ἡγάπα τὸν ἄνθρωπον, μικρὰ φροντίζων τῶν κατηγορεῖν ἐπιχειρούντων αὐτοῦ»<sup>130</sup>.*

Σύμφωνα με το Χρυσόστομο, η ύπαρξη της περιουσίας θεωρούνταν απαραίτητη μόνο για την ικανοποίηση των αναγκών των φτωχών και τη διευκόλυνση της καθημερινότητάς τους. Τίθεται ενάντια σε κάθε μορφή πολυτέλειας, την οποία θεωρεί υπερβολική και για αυτό δε διστάζει να αποκηρύξει ακόμη και την πολυτέλεια των εκκλησιών. Υποστήριζε, επίσης, ότι η Εκκλησία είναι μια θριαμβευτική σύναξη αγγέλων και όχι ένα κατάστημα ασημικών και ότι αξιώνει ανθρώπινες ψυχές για τις

<sup>129</sup> Σωκράτη Σχολαστικού, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, κεφ. Δ', PG 67, 669 - 672.

<sup>130</sup> Στο ίδιο, σελ. 672.

οποίες ο Θεός δέχεται ή δεν δέχεται οποιοδήποτε άλλο δώρο: «Οὐ γὰρ χρυσοχοεῖον, οὐδὲ ἀργυροκοπεῖον ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, ἀλλὰ πανήγυρις ἀγγέλλων · διὸ ψυχῶν ἡμῶν δεῖ»<sup>131</sup>.

Διδάσκει τη σεμνή ζωή και την απόρριψη του πολυτελούς βίου και στο κήρυγμά του αναφέρει ότι ο άνθρωπος επιθυμεί να χτίζει μεγάλα και όμορφα σπίτια, τα οποία όμως μπορεί να απολαύσει μόνο κατά τη διάρκεια της ζωής του στη γη. Αντίθετα, θα έπρεπε να αποβλέπει στην αιώνια οικία του στον ουρανό, που δεν καταστρέφεται ποτέ: «*Ἐπιθυμείς μεγάλας καὶ λαμπράς οἰκίας νὰ κτίζης; Δέν σέ ἐμποδίζω νὰ τό πράξης ἀλλά ὄχι εἰς τήν γῆν. Κτίσε οἰκίας εἰς τοὺς οὐρανοὺς, διὰ νὰ δυνηθεῖς νὰ ὑποδεχθεῖς καὶ ἄλλους εἰς αὐτάς, οἰκίας πού ποτέ δεν καταστρέφονται*»<sup>132</sup>.

Σύμφωνα με τον Παλλάδιο Ελενουπόλεως, ο Άγιος Ιωάννης, ως επίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, διαχειρίστηκε συνετά τα οικονομικά της επισκοπής του οδηγώντας στη δημιουργία μεγάλων αποθεμάτων. Αφιέρωσε δε αυτούς τους πόρους στο νοσοκομείο το οποίο εξαρτιόταν οικονομικά από την έδρα του, καθώς και σε άλλα τέτοια ιδρύματα, τα οποία είχε μεγάλη ανάγκη ο λαός. Πιο συγκεκριμένα, αφού μελέτησε τα οικονομικά στοιχεία της Επισκοπής απεφάνθη να δοθούν χρήματα, τα οποία πριν χρησιμοποιούνταν για πολυτέλειες, σε νοσοκομείο για λεπρούς στην εξοχή, επιδιώκοντας να διευκολύνει την περίθαλψη αυτών των ατόμων. Έκτισε και άλλα νοσοκομειακά ιδρύματα, όπου τοποθέτησε δύο ηθικούς και σεβάσιμους πρεσβύτερους αλλά και γιατρούς, μάγειρες και τίμιους άγαμους εργάτες, ώστε όλοι μαζί να επιμελούνται το ίδρυμα για τη σωτηρία των ανθρώπων και τη δόξα του Θεού: «*Μετὰ τοῦτο, διερευνά τὰ βρέβια τοῦ οἰκονόμου καὶ εὕρισκει ἀνάλωμα οὐκ ὠφελούν τήν Ἐκκλησίαν; Προστάσσει τούτων ἀργεῖν τήν ἐπικουρίαν. Ἔρχεται εἰς τὸ μέρος τοῦ ἀναλώματος τοῦ ἐπισκόπου, καὶ εὕρισκει δαυλιείαν οὐ τήν τυχοῦσαν, καὶ κελεύει μετενεχθῆναι τήν πολυτέλειαν τούτων εἰς τὸ νοσοκομεῖον. Περισσούσης δὲ τῆς χρείας, κτίζει πλείονα νοσοκομεῖα, προκαταστήσας δύο τῶν εὐλαβῶν πρεσβυτέρων, ἐτι μὴν καὶ ἰατροὺς καὶ μαγεῖρους, καὶ χρηστοὺς τῶν ἀγάμων ἐργάτας τούτοις εἰς ὑπηρεσίαν; ὥστε*

---

<sup>131</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ματθαῖον, Ν', γ', PG 58, 508.

<sup>132</sup> Ορθόδοξος Κυψέλη (εκδ.), *Περί Ελεημοσύνης, Αγάπης και Φιλανθρωπίας*, Τόμος Β', σελ. 73, 1995.

τοὺς ἐπιχωριάζοντας ξένους καὶ ὑπὸ νοσοῦ ληφθέντας, τυγχάνειν ἐπιμελείας, καὶ δι' αὐτὸ τὸ καλόν, καὶ διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος δόξαν»<sup>133</sup>.

Ἡ δράση του θεωρεῖται πρωτοποριακὴ, καθὼς γενικότερα προτεραιότητα των Ἐπισκόπων αποτελοῦσε ἡ παροχὴ βοήθειας στους πτωχοὺς καὶ τους ασθενεῖς. Πρέπει, ἐπίσης, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι προέρχονταν συνήθως ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴ τάξη, ἐνὼ αποτελοῦσαν τους βασικοὺς δομητορες των πόλεων του 4ου καὶ 5ου αἰῶνα, καταφέροντας νὰ αξιοποιῶν τον πλοῦτο τους καὶ τις συνεχεῖς ἰδιωτικὲς καὶ αυτοκρατορικὲς δωρεές. Ἐπιπλέον, ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τους ἱστορικοὺς, πως ὁ σημαντικότερος ἀλλὰ καὶ ὁ πιο ἐπαναστατικὸς γιὰ τὴ Ρωμαϊκὴ Αυτοκρατορία ρόλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ των Ἐπισκόπων ἦταν ἡ περίθαλψη των πτωχῶν. Σύμφωνα με τὴν ἱστορικό Averil Cameron, ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας προώθησε τὴν ἀλλαγὴ νοοτροπίας ἀπέναντι σε κοινωνικὲς ομάδες, τις οποίες υποτιμοῦσε ὁ παγανιστικὸς Ρωμαϊκὸς κόσμος, δίνοντας ἰδιαίτερη ἔμφαση στους πτωχοὺς<sup>134</sup>.

Ἡ διδασκαλία του εἶχε ἔντονο κοινωνικὸ χαρακτῆρα καὶ ἐπεκτάθηκε καὶ στον τομέα τῆς ἱεραποστολῆς. Κατέβαλε προσπάθειες νὰ παροτρύνει τους κτηματίες των ἀγροτικῶν περιοχῶν νὰ κτίζουν ἐκκλησίες στις ἐκτάσεις τους ἀντὶ γιὰ ἐμπορικὰ κέντρα, λουτρά καὶ ἐστιατόρια, ὅπως πολλοὶ συνήθιζαν νὰ κάνουν. Ἐπιπρόσθετα, θεωροῦσε ὅτι ἔπρεπε νὰ συντηροῦν τους κληρικοὺς που θὰ διακονοῦσαν στο Ναὸ καὶ νὰ διασφαλίζουν ὅτι θὰ τελούνταν οἱ ἀκολουθίες καὶ ἡ Θεῖα λειτουργία κάθε Κυριακῆ. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης υποστήριξε, ὅτι ἡ κατασκευὴ ἐκκλησιῶν ἀπὸ τους ἴδιους θὰ ἦταν πολὺ σημαντικὴ γιὰ τον ἴδιο τους τον εαυτό, γιὰτί θὰ τους ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ προσεύχονται στον οἶκο του Θεοῦ ὁ ὁποῖος ἦταν λίγα μόλις μέτρα μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τους, γνωρίζοντας ὅτι τον εἶχαν κτίσει οἱ ἴδιοι, νὰ παρακολουθοῦν τις καθημερινὲς ἀκολουθίες καὶ κατόπιν νὰ φιλοξενοῦν τον ἱερέα στο σπίτι τους. Ἀκόμη, σημαντικὲς ἦταν οἱ πρωτοβουλίες του γιὰ τὴ συστηματικὴ οργάνωση τῆς φιλανθρωπικῆς δράσης τῆς Ἐκκλησίας: *«Αὕτη ἡ Ἐκκλησία οὐκ ἀπὸ τῶν λίθων τούτων ὠκοδόμηται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ τῶν λίθων τῶν τιμίων, καὶ πολὺς πανταχοῦ διέσπαρται ὁ χρυσός. Ἀλλ' ὦ τῶν πικρῶν δακρύων! πάντα γὰρ ταῦτα*

<sup>133</sup> Παλλαδίου Ἐλενοπόλεως, *Διάλογος ἱστορικὸς γενόμενος πρὸς Θεόδωρον, διάκονον Ρώμης περὶ βίου καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου*, Κεφ. Ε', PG 47, 20.

<sup>134</sup> Cameron Averil, *The Mediterranean World in Late Antiquity*, A.D 395-600, London and New York 1993, σελ. 62-63.

κατέφλεξε τῆς κενοδοξίας ἢ τυραννίς, ἢ παμφάγος αὐτὴ φλόξ, καὶ οὐδεὶς ἀνωτέρω τοῦ πράγματος γέγονεν.»<sup>135</sup>.

Ἡ μεγαλύτερη κληρονομία του ἱεροῦ Χρυσοστόμου προς τις μεταγενέστερες γενιές πηγάζει ἀπὸ τὴν πίστη του, τὴ δημιουργικὴ του δύναμη καὶ τὴ γεμάτη αὐταπάρνηση ἀγάπη. Ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας καὶ ἡ ἐπιδίωξη τῆς δικαιοσύνης ἐνίσχυναν τὴ δύναμη του ἀπέναντι στους πλουσίους καὶ τους ἰσχυρούς. Δὲ δίσταζε νὰ κατακρίνει τὴν υποκριτικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ἐλεημοσύνης ἀπὸ τους Χριστιανούς ἀλλὰ καὶ τὴ διπροσωπία καὶ ἀδιαφορία τους γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς πνευματικῆς προόδου καὶ τὴν ἐπιλογή μίας ἐνάρετης ζωῆς. Βασικὲς ἀρχές τῆς διδασκαλίας του θεωροῦνται ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἡ θρησκευτικὴ ἀκεραιότητα καὶ ἡ ἐμπρακτὴ χριστιανικὴ ἀγάπη, ὅπως καὶ ἡ προσπάθειά του γιὰ τὴν εὐαισθητοποίηση των Χριστιανῶν ἀπέναντι στους συνανθρώπους τους ὅπως καὶ ἡ ἐπίδειξη σεβασμοῦ καὶ ἀνεκτικότητος ἀπέναντι τους: «Βούλεσθε οὖν πρὸς τοὺς ἐπὶ ἐλεημοσύνη κενοδοξοῦντας;...ὁ δὲ Θεὸς, ἂν τὴν παρ' αὐτοῦ δόξαν ζητῆς, τοσοῦτω μᾶλλον καὶ ἐφέλκεται σε καὶ ἐπαινεῖ, καὶ πολλὴν ἀποδίδωσί σοι τὴν ἀμοιβήν. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐτέρωθεν αὐτῆς τὴν ζημίαν καταμαθεῖν, ὅταν δῶς πρὸς ἐπίδειξιν καὶ φιλοτιμίαν, ἀναλόγισαι πόση σε λοιπὸν ἐπεισέρχεται ἡ λύπη, καὶ πῶς διηνεκῆς ἢ ἄθυ-μία, ἐνηχοῦντός σοι τοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγοντος, ὅτι Πάντα ἀπώλεσάς σου τὸν μισθόν»<sup>136</sup>.

Με βάση τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ τὴν στήριξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας στὴν ἀγάπη, περιορίζεται ἡ ἀτομικὴ ἰδιοτέλεια<sup>137</sup>, καθὼς, «μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ-τω ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐτέρου»<sup>138</sup>. Κατὰ τὸν Χρυσόστομο, ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ τὴ ρίζα, τὴ μητέρα, τὸ κεφάλαιο, τὴ πηγὴ, τὴ βασίλισσα, τὴν κορυφὴ καὶ τὴν ἀσφάλεια ὅλων των ἀρετῶν. Ἀναντίρρητα, ἡ ἀγάπη ἀσφαλίζει ὅλες τις ἀρετές, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ ἐλλειψὴ τῆς καθιστᾶ κάθε ἀρετὴ μετέωρη, χωρὶς καμιά ἀξία. Καὶ εἶναι ἡ μόνη δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ ἀλλάξει τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀτόμου<sup>139</sup>.

<sup>135</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, Γ', γ', PG 62, 78.

<sup>136</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον*, ΟΑ', γ', PG 58, 665.

<sup>137</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, « Ἡ Χριστιανικὴ Κοινωνία καὶ ὁ κόσμος », *Επιστημονικὴ Επετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. 12<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 36-37.

<sup>138</sup> Α' Κορ. 10, 24.

<sup>139</sup> Χαράνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Α', Αγαθότητα-Αχαριστία, Μερετάκη Ἐλευθερίου, *Το Βυζάντιον*, Αθήνα 1993, σελ. 25.

Για τον Χρυσόστομο η αγάπη αποτελεί αφενός μεν βασική αρχή της χριστιανικής διδασκαλίας, αφετέρου δε απαραίτητη προϋπόθεση για την προστασία των ανθρώπων και την περιφρούρηση των δικαιωμάτων τους. Ειδικότερα, η Χρυσοστομική αγάπη, είναι αυτή που συγκροτεί και απαρτίζει την αρετή, είναι η κορωνίδα όλων, καθώς και η πηγή και μητέρα απείρων αγαθών: «*Ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν μήτηρ ἀπάντων, καὶ τὸ τῶν μαθητῶν γνώρισμα, καὶ ἡ πάντα συνέχουσα τὰ καθ' ἡμᾶς, αὕτη μάλιστα πάντων ἐστίν. Εἰκότως οὖν τὰς ρίζας τῆς λυμαιομένης αὐτῆ ἀπεχθείας καὶ τὰς πηγὰς μετὰ πολλῆς ἀναιρεῖ τῆς σφοδρότητος*»<sup>140</sup>. Αποτελεί το θεμέλιο λίθο όλων των εντολών του Θεού και είναι ανώτερη από τα θαύματα και την ικανότητα του θαυματουργεῖν «*τῶν ἀγαθῶν μήτηρ ἀπάντων*»,<sup>141</sup> γιατί προϋποθέτει τη συντριβή και τη μεταμόρφωση του «εγώ», του φοβερού αυτού θηρίου, που φωλιάζει μέσα μας. Πρόκειται για μια διεργασία η οποία αποτελεί και το μεγαλύτερο θαύμα<sup>142</sup>.

Από τα παραπάνω αβίαστα εξάγεται το συμπέρασμα ότι η διδασκαλία του είναι ιδιαίτερα σημαντική και διαχρονική, καθώς το κήρυγμα του επικεντρώνεται στις έννοιες της ισότητας και της δικαιοσύνης, της αγάπης και της ομόνοιας. Για τον Χρυσόστομο όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι και πρέπει να αντιμετωπίζονται με αγάπη και σεβασμό. Αποτελεί ασφαλώς κοινό τόπο ότι ο Χριστιανισμός καταδικάζει κάθε είδους διακρίσεις και μεριμνά για τις ευπαθείς ομάδες και ως εκ τούτου, θεωρεί σημαντική την ευαισθητοποίηση των πλουσίων και την κινητοποίηση τους για παροχή βοήθειας προς τους πτωχούς και τους αδύνατους.

---

<sup>140</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπίτομη εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον*, ΙΣΤ', η', PG 57, 250.

<sup>141</sup> Στο ἴδιο, ΙΣΤ', η', PG 57, 250.

<sup>142</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Α', σελ. 26-27.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2<sup>ο</sup>

### Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΑΔΥΝΑΤΟΙ

#### 2.1 Χρυσόστομος και κοινωνική αδικία

Η κοινωνική δικαιοσύνη αποτέλεσε από τα πολύ παλιά χρόνια της παγκόσμιας ιστορίας μια από τις βασικές επιδιώξεις του ανθρώπου ως μέλος της κοινωνίας. Στο όνομά της έγιναν επαναστάσεις και αγώνες και χύθηκε αίμα αλλά και πολύ μελάνι για την πραγμάτωσή της<sup>143</sup>. Στον Χριστιανισμό το πρόβλημα της κοινωνικής αδικίας αντιμετωπίζεται και μάλιστα πολεμάται στη ρίζα του που είναι ο ανθρώπινος εγωισμός και η πλεονεξία<sup>144</sup>. Παρόλο που οι χριστιανοί πιστεύουμε εσχατολογικά σε μια ανακαίνιση των πάντων και στην κατάργηση του κακού που μπήκε μεταπτωτικά στη ζωή μας, δεν αδιαφορούμε για τον παρόντα κόσμο και για ό,τι κακό ή άδικο συμβαίνει στην κοινωνία μας.

Οι Πατέρες της εκκλησίας, πολλές φορές, στα κηρύγματά τους ασχολήθηκαν με θέματα που σχετίζονται με την κοινωνική αδικία. Συγκεκριμένα, ο ιερός Χρυσόστομος μιλούσε για την πλεονεξία λέγοντας ότι θα πρέπει να φοβάται όποιος αδικεί τους φτωχούς, καθώς οι μεν πλούσιοι έχουν την εύνοια του χρήματος και των δικαστών, οι δε πένητες έχουν την πρόνοια του Θεού: *«Φοβήθητε ὅσοι τοὺς πένητας ἀδικεῖτε· ἔχετε δύναμιν ὑμεῖς καὶ πλοῦτον καὶ χρήματα καὶ δικαστῶν εὖνοιαν, ἀλλ' ἔχουσιν ἐκεῖνοι πάντων ἰσχυρότερον ὄπλον, τοὺς στεναγμοὺς καὶ τοὺς θρήνους καὶ αὐτὸ τὸ ἀδικεῖσθαι, ἅπερ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐπισπᾶται συμμαχίαν. Ταῦτα τὰ ὄπλα οἰκίας ὀρύττει, θεμελίους κατασκάπτει, πόλεις ἀνεῖλεν, ὀλόκληρα ἔθνη κατεπόνησε. Τοσαύτη τῶν ἐπηρεαζομένων παρὰ τῷ Θεῷ ἡ πρόνοια. Μέγα γὰρ καὶ ἰσχυρὸν ὄπλον στεναγμὸς ἀδικουμένων ἀνθρώπων. Αἰδεῖται τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὅταν κακῶς πάσχοντες μηδὲν μὲν πονηρὸν ἐκφέρωσι ῥῆμα, στενάζωσι δὲ μόνον ἢ ἀποδύρωνται τὰ οἰκεῖα κακά· καὶ τοῖς μὲν ἴλεως γίνεται, τιμωρεῖται δὲ τοὺς ἐπηρεάζοντας. Φύγωμεν τοίνυν τὸ ἀδικεῖν, ἵν' ἴλεων ἔξωμεν τὸν Θεὸν, χάριτι καὶ φιλανθρω-*

<sup>143</sup> Για το πρόβλημα της δικαιοσύνης μιας επανάστασης ως προς τους σκοπούς που θέλει να εξυπηρετήσει και τα μέσα που χρησιμοποιεί για να τους πετύχει Βλ. Νικολαΐδη Απόστολου, *Κοινωνικοπολιτική Επανάσταση και Πολιτική Θεολογία*, Κατερίνη 1987, σελ.71-78. Βλ. επίσης του ίδιου, *Κριτική Θεωρία και Κοινωνική Λειτουργία της Θρησκείας*, Αθήνα 1996, σελ. 166-169.

<sup>144</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, *Χριστιανική Ηθική*, Π.Σ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 390.



πία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»<sup>145</sup>.

Σύμφωνα με τον Χριστιανισμό, όταν υπερβεί κάποιος τα όρια που ορίζει ο νόμος του Θεού για την ιδιοκτησία είναι πλεονέκτης. Αυτό σημαίνει, κατά την Παλαιά Διαθήκη, το να φροντίζει κανείς υπερβολικά για τον εαυτό του, αδιαφορώντας για τον πλησίον. Ο πλεονέκτης τα αρπάζει όλα, ενώ η ελεημοσύνη προς το συνάνθρωπο και η ευσπλαχνία, που είναι αρετές αθάνατες και πρέπει να χαρακτηρίζουν όλους τους ανθρώπους, παραμένουν ανενεργές: «Εἰ γὰρ τις μὴ παύσαιτο τῆς ἀρπαγῆς, οὐδέ ἐλεημοσύνην ἐργάσεται· ἀλλὰ κἂν μυρία καταβάλλῃ χρήματα εἰς τὰς τῶν δεομένων χειρας, τὰ ἐτέρων ἀρπάζων καὶ πλεονεκτῶν, τοῖς ἀνδροφόνοις ἐξίσης λελόγισται τῷ Θεῷ. Διό χρή πλεονεξίας ἀποστάντα πρότερον, οὕτω τοὺς δεομένους ἐλεεῖν»<sup>146</sup>.

Ο άνθρωπος ο οποίος μηχανεύεται και σοφίζεται εγκλήματα, απάτες, προκειμένου να ξεγελά και να κοροϊδεύει τους συνανθρώπους του με σκοπό τον πλούτο και το προσωπικό του κέρδος θα έπρεπε να ντρέπεται. Πολλώ δε μάλλον όταν από τη μία πλευρά εισέρχεται στην εκκλησία, ακούει και δέχεται το κήρυγμα και το λόγο του Θεού και από την άλλη, όταν είναι εκτός, ακολουθεί το δρόμο της πλεονεξίας, τη ρευστή φύση του πλούτου, την εξαπάτηση των ανθρώπων: «Οὐ φρίττεις, ἄνθρωπε, οὐκ ἐρυθριᾷς, ἐπιθέτην ὑπὲρ ἄρτου καλῶν; ...καὶ τοῦτο τῆς ἡμετέρας ὠμότητος ἔγκλημα. Ἐπειδὴ γὰρ εὐκόλως παρέχειν οὐκ ἀνεχόμεθα, μυρίας ἀναγκάζονται ἐπινοεῖν μηχανάς, ὥστε ἡμῶν σοφίσασθαι τὴν ἀπανθρωπίαν, καὶ τὴν τραχύτητα καταμαλάξαι.....καὶ γὰρ ἐπιθέτης εἶ, εἰς μὲν ἐκκλησίαν εἰσιῶν συνεχῶς, καὶ νόμων ἀκούων τῶν ἐμῶν, ἐν δε τῇ ἀγορᾷ καὶ χρυσίον καὶ ἐπιθυμίαν καὶ φιλίαν καὶ πάντα ἀπλῶς προτιμῶν τῶν ἐμῶν ἐπιταγμάτων»<sup>147</sup>.

Σ' αυτό το σημείο κρίνεται επιβεβλημένο να επισημάνουμε την άποψη του Χρυσοτόμου, η οποία αναφέρει οτι ο Θεός δεν έκανε από την αρχή του κόσμου τον πλούσιο και τον φτωχό, ούτε έδωσε στον έναν και στέρησε από τον άλλο, αλλά δημιούργησε τον κόσμο κοινό για όλους: «Ὅτι ὁ θεός ἐξ ἀρχῆς οὐ τόν μὲν πλούσιον ἐποίησε, τόν δέ πένητα, οὐδέ παραγαγόν, τούτῳ μὲν ἔδειξε χρυσοῦ θησαυρούς πολλούς, ἐκεῖνον δέ ἀπεστέρησε τῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν πᾶσιν ἀνήκε γῆν. Πόθεν

<sup>145</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου Χρυσοστόμου, *Περὶ πλεονεξίας*, ΙΕ', PG 63, 672.

<sup>146</sup> Του ίδιου, *Εἰς τό, « ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως*», ια', PG 51, 299-300.

<sup>147</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους*, ΙΔ', θ', PG 60, 535-536.

οὐν κοινῆς οὔσης, σύ μὲν ἔχεις πλέθρα τόσα καὶ τόσα, ὁ δὲ πλησίον οὐδέ κύαθον γῆς;»<sup>148</sup>. Επίσης, εἴν κάποιος εἶναι πλούσιος δεν σημαίνει ὅτι εἶναι και πιο σημαντικός στα μάτια του Θεοῦ από το φτωχό. Το ὄνομα του πλούσιου δεν αναφέρεται πουθενά, ενώ τα ονόματα των φτωχών, ὅπως ο Λάζαρος εἶναι γνωστά μέσα στις γραφές: «Ἦν τις πλούσιος...ἕτερος δέ τις ἦν πένης, Λάζαρος ὀνόματι. Καί ποῦ τό ὄνομα τοῦ πλουσίου; Οὐδαμοῦ ἄνωνυμος γάρ ἐστι...Ὅπου γάρ πλοῦτος καί ἀρπαγαί, λύκος ὁ βλεπόμενος»<sup>149</sup>. Στο σημείο αυτό φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ο Θεός δημιούργησε ἕναν κόσμο κοινό για ὅλους, χωρίς να ορίσει ὅτι κάποιιοι - οἱ πλούσιοι - θα ἀπολάμβαναν περισσότερα από τα αγαθά που εἶχε χαρίσει στον ἄνθρωπο σε βάρος ἄλλων συνανθρώπων τους, οἱ οποίοι θα δεινοπαθούσαν εξαιτίας της ταπεινῆς καταγωγῆς τους. Εδώ συμβαίνει το ἐξῆς παράδοξο: ενώ εμεῖς, στην κοινωνική, πολιτική, και θρησκευτική ζωή μας, εστιάζουμε στη φτώχεια σαν να εἶναι ἕνα πρόβλημα που πρέπει να λύσουμε, για τον Ιωάννη το Χρυσόστομο, η φτώχεια δεν εἶναι ο πυρήνας του προβλήματος. Σύμφωνα με τον Πατέρα, το σημαντικότερο και κυριότερο εἶναι πώς αποκτάμε και πώς χρησιμοποιούμε τον πλούτο, εἶναι οἱ ιδεολογίες και οἱ πρακτικές που διαμορφώνουν τις οικονομικές ανταλλαγές και εἶναι και οἱ τρόποι με τους οποίους «η ἀγάπη των χρημάτων» εἰσχωρεῖ και δηλητηριάζει τις ἀνθρώπινες προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις και προπάντων, τη σχέση μας με το Θεό<sup>150</sup>. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, πραγματοποιεῖ και το κύρηγμα του περί δουλείας, το ρόλο των δούλων και των ἐλεύθερων και το πώς αυτοί θα συμβάλουν στην πραγματοποίηση του σχεδίου του Θεοῦ.

Την εποχή ἐκεῖνη, στα δύο μέρη της Αυτοκρατορίας, ἀνατολικό και δυτικό, ο κόσμος ἦταν χωρισμένος ἀνάμεσα σε ἐλεύθερους και δούλους. Η δουλεία αποτελούσε μια μαύρη σελίδα στην κοινωνική ζωή του 4<sup>ου</sup> αἰώνα, καθώς ἐξακολουθούσε να εἶναι θεσμοθετημένη με νόμους. Σχετικά με τον θεσμό της δουλείας, ο ἱερός Χρυσόστομος διατυπώνει τις ἀπόψεις του, ἔχοντας σαν προτεραιότητα την ἀπόλυτη ἀξία της ἀνθρώπινης ψυχῆς. Η ἀπόλυτη ἐξάρτηση από τον Θεό και η πίστη σε Αυτόν σηματοδοτούσαν την ἐλευθερία των Χριστιανών ἀέναντι στον κόσμο και την πολι-

---

<sup>148</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἰπόμνημα εἰς τήν Α' πρὸς Τιμόθεον, IB', δ', PG 62, 563.

<sup>149</sup> Του ἴδιου, Εἰς τὸν πτωχόν Λάζαρον, ΣΤ', δ', PG 48, 1032.

<sup>150</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεώργιου, Χριστιανική Ἠθική, σσ. 395-397, Βλ. Νικολαΐδη ὁ.π., σελ. 189-191· σελ. 108-114.

τεία. Ο πιστός ένιωθε τον εαυτό του ελεύθερο, γιατί ήταν δούλος του Χριστού, ενώ το να υπηρετεί κανείς τον Θεό αποκλείει κάθε άλλη εξάρτηση<sup>151</sup>.

Σε γενικές γραμμές, ο ιερός Πατέρας θεωρεί τη δουλειά ως αποτέλεσμα της αμαρτίας. Η δουλειά είναι καρπός της απληστίας και της ανυπακοής: «*Εἰ δέ τις ἔροιο πόθεν ἡ δουλεία, καὶ διὰ τί εἰς τὸν βίον εἰσῆλθε τὸν ἀνθρώπινον καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς καὶ ἐρωτῶντας τὰ τοιαῦτα ἠδέως καὶ μαθεῖν βουλομένους, ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ἐρῶ. Ἡ πλεονεξία τὴν δουλείαν ἔτεκεν, ἡ βαναυσία, ἡ ἀπληστία*»<sup>152</sup>. Διατυπώνοντας τη θέση της Εκκλησίας, ξεκάθαρα διακηρύσσει ότι για την Εκκλησία δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ δούλου και ελεύθερου, αλλά από τις πράξεις και τις αμαρτίες τους μπορούν και οι δύο να αναγνωρισθούν: «*Καὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία οὐκ οἶδε δεσπότην, οὐκ οἶδεν οἰκέτου διαφορὰν ἀπὸ κατορθωμάτων καὶ ἀμαρτημάτων τούτων κάκεῖνον ὀρίζει*»<sup>153</sup>. Επιπλέον υποστηρίζει, ότι από τη στιγμή που δεν γίνεται διάκριση μέσα στους κόλπους της εκκλησίας ως προς την προέλευση του κάθε ανθρώπου, κατά τον ίδιο τρόπο δεν θα έπρεπε να γίνεται διάκριση και στους κόλπους της κοινωνίας: «*Εἰ γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔστι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ βασιλεὺς καὶ ιδιότης· καὶ γὰρ ὑμεῖς ἐκλήθητε, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσήλθετε. Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ρώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, χάρις ἡμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*»<sup>154</sup>.

Εξαιτίας του γεγονότος ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους ίσοι σε όλα, η διάκριση που γίνεται κατά την εκκλησία δεν είναι μεταξύ δούλων και ελευθέρων, αλλά μεταξύ δικαίων και αδίκων (αμαρτωλών), συνεπώς, και οι δούλοι είναι ελεύθεροι από την φύση τους: «*Ἐλεύθεροι τῇ φύσει καὶ οὗτοί εἰσιν. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τούτοις ἤρρηται. Οὐκ ἔστιν αὐτῇ φύσεως ἡ δουλεία, ἀλλ' αἰτίας ἔστι καὶ περιστάσεως ἀλλ' ὅμως πολλὴν ἡμῖν παρέχουσι τὴν τιμὴν*»<sup>155</sup>.

Ο ιερός Χρυσόστομος υποστηρίζει ότι οι εξωτερικές καταστάσεις δεν είναι τόσο σημαντικές, εξαιτίας της εσωτερικής ελευθερίας που διδάχθηκαν οι χριστιανοί

<sup>151</sup> Bury B. John, *History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395-800 A.D.)*, Volume I, New York 2008, σελ. 69 και σσ. 139-140· Κορδάτου, *Η άνοδος και η πώση του Βυζαντίου*, Αθήνα 1955, σελ. 17.

<sup>152</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, KB', β', PG 62, 157.

<sup>153</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλίμονα*, Α', α', PG 62, 705.

<sup>154</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους*, Α', γ', PG 60, 399.

<sup>155</sup> Holzner Joseph, *Παῦλος* (Μετάφρασις ὑπὸ Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος), Αθήνα 1967, σελ. 307.

από τον Κύριο. Για αυτό και δεν επιτρέπει στους δούλους να εξεγείρονται εναντίον των κυρίων τους, με αποτέλεσμα η αλλαγή στις κοινωνικές σχέσεις να προωθηθεί αργότερα. Η διδασκαλία του περί δουλείας, όπως και αυτή του Αποστόλου Παύλου, σχετίζεται με τη διδασκαλία των Στωϊκών. Και οι δύο αυτές θεωρίες αδιαφορούν για τις εξωτερικές συνθήκες και δίνουν έμφαση στην εσωτερική κατάσταση των ανθρώπων. Η βασική τους διαφορά, όμως, είναι ότι η χριστιανική ελευθερία εκφράζει την απελευθέρωση από το εγώ και την ένωση με τον Θεό, ενώ η αυτονομημένη ελευθερία των Στωϊκών και του σύγχρονου ανθρώπου είναι υποταγμένη στο ανελεύθερο και δυστυχισμένο του εγώ<sup>156</sup>.

Παράλληλα με τη δουλεία, ο ιερός Χρυσόστομος, συχνά αναφερόταν και στην εργασία εν γένει, επαινώντας τους εργαζόμενους ανθρώπους. Μιλούσε πολλές φορές για χάρη τους και τους εγκωμίαζε περισσότερο από τους πλουσίους. Αναφέροντας ως παράδειγμα τον Απόστολο Παύλο και άλλες βιβλικές προσωπικότητες, τους ονομάζει «αδερφούς» του, γιατί μοιάζουν με εκείνον. Δεν είχε σημασία τι δουλειά έκανε κάποιος, αλλά ότι δεν ήταν αργόσχολος. Η εργασία τροφοδοτεί την φιλοσοφία, γιατί το μυαλό δεν ατονεί, βρίσκεται σε εγρήγορση και η ψυχή καθαρίζει, θεραπεύεται. Αυτός αντίθετα που όλη τη μέρα δεν κάνει τίποτα, δεν μπορεί ούτε λόγια αλλά και ούτε έργα να δημιουργήσει. Έτσι, η ζωή διαμορφώνεται σαν να είναι ναρκωμένη: *«Μηδεὶς τοίνυν αἰσχυνέσθω τῶν τὴν τέχνην ἔχόντων, ἀλλ' οἱ εἰκῆ τρεφόμενοι καὶ ἀργοῦντες, οἱ διακόνοις κεκρημένοι πολλοῖς καὶ ἀφάτου θεραπείας ἀπολαύοντες. Τὸν γὰρ διαπαντὸς ἐργαζόμενον τρέφεσθαι φιλοσοφίας. Εἰδὸς ἐστὶ. Τούτων αἱ ψυχαὶ καθαρώτεραι, τούτων αἱ διάνοιαι εὐτονώτεραι. Ὁ γὰρ ἀργῶν πολλὰ εἰκῆ μᾶλλον φθέγγεται, καὶ πολλὰ εἰκῆ πράσσει, καὶ ἐργάζεται δι' ὅλης ἡμέρας οὐδέν, πολλῆς νάρκης ἐμπεπλησμένος ὁ δὲ ἐν ἐργασίᾳ ὧν οὐδὲν ταχέως περιττὸν παραδέχεται οὔτε ἐν ἔργοις οὔτε ἐν λόγοις οὔτε ἐν ἐννοίαις· ὅλη γὰρ δι' ὅλου συντέτακται πρὸς τὸν ἐπίπονον βίον ἢ ψυχῆ. Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν τῶν ἀπὸ τῶν χοίρων τρεφομένων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζομεν διὰ τοῦτο. Ποία γὰρ σοὶ χάρις, εἶπέ μοί, ὅταν τὸν κληρὸν παρὰ τοῦ πατρὸς δεξάμενος, μηδὲν πράττων διατελεῖς ἀλλὰ ἀναλώσης πάντα ἐκεῖνα εἰκῆ;»*<sup>157</sup>.

Ο ίδιος, όπως και οι λοιποὶ Πατέρες της Εκκλησίας, ασκούσαν δριμεία κριτική απέναντι στην εκμετάλλευση των ανθρώπων και υμνούσαν την εργασία. Ειδικά ο

---

<sup>156</sup> Στο ίδιο, σελ. 307.

<sup>157</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολῆς, Ε', στ', PG 61, 47.

ιερός Χρυσόστομος επαινούσε την εργατικότητα των ανθρώπων και θεωρούσε ότι η αργία λειτουργεί εις βάρος των ανθρώπων και των κοινωνιών και γίνεται υπαίτια πολλών κακών: «*Ἄχρηστον πράγμα ἡ ἀνεσις, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ τρυφῇ οὐδὲν οὕτως ἀνεπιτήδειον, ὡς τὸ τρυφᾶν προσκορὲς γάρ ἐστιν. Οὐτε σιτίων ἡδονὴ τοσαύτη, οὔτε ἀνεσεως, ἀλλὰ πάντα ἐξίτηλα γίνεται καὶ διαρρέει. Μὴ δὴ ταύτην ἐπιζητῶμεν*»<sup>158</sup>.

Μάλιστα, ο μέγας ιεράρχης εργαζόταν μέρα και νύκτα, ενώ αναφερόταν πολύ συχνά στις δύο παραβολές των ταλάντων, στο κατά Ματθαῖον και στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο. Στα Ευαγγέλια αυτά συναντάμε δύο παρόμοιες παραβολές, αυτήν την «παραβολή των ταλάντων» και την «παραβολή των δέκα δούλων». Στη μια, ένας άνθρωπος φεύγοντας για ταξίδι, αποφασίζει να μοιράσει στους δούλους του μερικά τάλαντα. Έτσι έδωσε σε έναν πέντε τάλαντα, σε άλλον δύο και σε ένα τρίτο ένα τάλαντο, ανάλογα με τις ικανότητές τους, όπως αυτός έκρινε, «*Ὡσπερ γὰρ ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσεν τοὺς ἰδίους δούλους καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκεν πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἓν, ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν, καὶ ἀπεδήμησεν*»<sup>159</sup>. Αυτός που έλαβε τα πέντε τάλαντα απέκτησε άλλα πέντε μέσω της εργασίας του, όπως και αυτός που έλαβε τα δύο, απέκτησε άλλα δύο. Εκείνος ο οποίος έλαβε το ένα τάλαντο το έκρυψε στην γη. Όταν ήρθε η ώρα οι δούλοι να λογαριαστούν με τον κύριο τους ο πρώτος και ο δεύτερος έδειξαν τα τάλαντα που είχαν κερδίσει και ο κύριος τους συνεχάρη λέγοντας, «*εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ! ἐπὶ ὀλίγα ἤς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου*»<sup>160</sup>. Στο τέλος πλησίασε ο τρίτος που είχε λάβει το ένα τάλαντο λέγοντας, «*κύριε· ἔγνων σε ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας· καὶ φοβηθεὶς ἀπελθὼν ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῆ· ἴδε ἔχεις τὸ σόν*»<sup>161</sup>.

Κατανοούμε, λοιπόν, ότι έκρυψε ο δούλος το τάλαντο στη γη και κατόπιν υποστήριξε ότι φοβήθηκε μιας και γνώριζε ότι ο κύριος του θα θερίσει εκεί που δεν σπέρνει. Και ο κύριος του απάντησε, «*πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ! ἦδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα καὶ συνάγω ὅθεν οὐ διεσκόρπισα! ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζῖταις, καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ*»,<sup>162</sup> δηλαδή ότι έπρεπε ο δούλος να καταθέσει τα χρήματά του στους τραπεζίτες, έτσι ώστε όταν ο

<sup>158</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ΛΕ', β', PG 60, 256.

<sup>159</sup> *Ματθ.* 25,14-15 και *Λουκ.* 19,11-27.

<sup>160</sup> *Ματθ.* 25, 21.

<sup>161</sup> Στο ίδιο, 24-25.

<sup>162</sup> Στο ίδιο, 26-27.

κύριος επέστρεφε να τα έπαιρνε με τον τόκο. Η παραβολή αυτή ολοκληρώνεται με την διαταγή του κυρίου να αφαιρεθεί το τάλαντο από τον δούλο αυτόν και να δοθεί σε αυτόν που είχε τα δέκα τάλαντα, διότι σε όποιον έχει θα δίδονται κι άλλα και σε όποιον άχρηστο δούλο δεν έχει θα του αφαιρούνται. Για τον Θεό δεν έχει σημασία εάν ο πρώτος δούλος κέρδισε πέντε τάλαντα, ο δεύτερος δύο τάλαντα και ο τρίτος ένα, αλλά αρκεί η προσπάθεια την οποία κατέβαλε ο καθένας, με αποτέλεσμα το αναξιποίητο τάλαντο του σκνηρού, να δοθεί ως παραπάνω αμοιβή σε αυτόν που κατέβαλε και την μεγαλύτερη προσπάθεια.

Παρατηρούμε επομένως, ότι οι δύο πρώτοι δούλοι πέτυχαν στην διαχείριση τους, ενώ ο τρίτος δούλος αποδείχτηκε σκνηρός και δεν πέτυχε τίποτα. Παρόλο που ο κύριος του γνώριζε ότι θα αποτύχει, του δίνει μια ευκαιρία και την ελευθερία να αποδείξει ή όχι τις ικανότητές του: *«τῷ γάρ ἔχοντι παντί δοθήσεται και περισσεύθησεται, ἀπό δε τοῦ μη ἔχοντος και ὁ ἔχει ἄρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ»*<sup>163</sup>. Γίνεται σαφές το τι ακριβώς εννοεί ο κύριος όταν λέγει *«μη ἔχοντος»*. Με αυτήν την φράση αναφέρεται σε αυτόν που δεν έχει καρπό από αυτά που έλαβε, δηλαδή η αμοιβή του δεν ήταν ισάξια της προσπάθειάς του.

Ο Χρυσόστομος σχετικά με την εργασία αναφέρει ότι ο άνθρωπος εκείνος, ο οποίος κατακρίνεται από τον Κύριο, δεν κατακρίνεται επειδή έκρυψε το τάλαντο που του δόθηκε, αλλά επειδή δεν το χρησιμοποίησε ανάλογα με τις δυνάμεις με τις οποίες ήταν προικισμένος από τον Θεό: *«Ποιήσωμεν οὖν ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐτὰς ἐπιθυμοῦντες ἰδεν ποιοῦσι. Τὶ δαι ἐκεῖνοι ποιοῦσι; Ζητήσαντες τὸν τὰ κλειῖθρα τῶν θυρῶν ἐγκεχειρισμένον, ἐκεῖνῳ προσέρχονται και διαλέγονται και ἱκετεύουσι, πολλάκις δὲ και ἀργύριον καταβάλλουσιν, ὥστε δοῦναι αὐτοῖς τὴν χάριν προσέλθωμεν οὖν και ἡμεῖς τινὶ τῶν τὰς πύλας ἐπιτετραμμένων τὰς οὐρανίους, και διαλεχθῶμεν, ἱκετεύσωμεν, ἀντ' ἀργυρίου προαίρεσιν ἐπιδειξώμεθα και διάθεσιν εἰλικρινῆ»*<sup>164</sup>. Κατανόουμε στο σημείο αυτό, ότι για τον Άγιο Ιωάννη αυτό που διαδραματίζει το σπουδαιότερο ρόλο δεν είναι το πόσες δυνάμεις, αρετές ή χρήματα μπορεί να διαθέτει κάποιος, αλλά η προαίρεσή του να χρησιμοποιήσει όλα αυτά τα στοιχεία ορθά και απλόχερα προς χάρη του Θεού και του συνανθρώπου<sup>165</sup>.

<sup>163</sup> Λουκ. 13, 5-9.

<sup>164</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό, «Ἐπαινος τῶν ἀπαντησάντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, και περὶ εὐταξίας»*, Β', α', PG 56, 108.

<sup>165</sup> Καστανά Θεόδωρου, *Ὁ Άγιος Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος και αἱ κοινωνικαὶ τάξεις*, Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1931, σελ. 172-173.

Ο Ιερός Πατέρας κήρυξε με πάθος κατά της κοινωνικής αδικίας, τονίζοντας ότι αυτοί που ταλανίζονται στην επίγεια ζωή θα είναι αυτοί που θα λάβουν τα αγαθά στη μέλλουσα. Είναι οι αγαθοί που υπομένοντας τα βάσανά τους δεν επιθυμούν μια πρόσκαιρη αλλαγή της κοινωνικής κατάστασης, αλλά μια ριζική αλλαγή που θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με το σχέδιο του Θεού το οποίο προβλέπει την αποκατάσταση των αδικημένων. Εξάλλου, στόχος του Χριστιανισμού δεν είναι η επιφανειακή επίλυση κοινωνικών προβλημάτων ή η εξωτερική αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ο Χριστιανισμός αποβλέπει στην ουσιαστική απελευθέρωση του ανθρώπου από κάθε μορφή δουλείας και αλλοτριώσεως καθώς και στην αποκατάσταση της κυριαρχικής θέσεώς του μέσα στον κόσμο ως εικόνα του Θεού<sup>166</sup>. Άλλωστε, μέσα από το φιλανθρωπικό έργο του, ο Χρυσόστομος κατέδειξε ότι η εκκλησιαστική κοινωνία είναι κοινωνία ενότητας και όχι διακρίσεων<sup>167</sup>. Ως τέτοια, είναι ασυμβίβαστη με την ύπαρξη ατομικοτήτων ή ομάδων που αντίκεινται μεταξύ τους και αντιμάχονται το όλον. Η Εκκλησία είναι του Χριστού και κανενός άλλου. Η διαφορετικότητα των μελών του εκκλησιαστικού σώματος σημαίνει συλλειτουργία διαφορετικών χαρισμάτων χάρι του κοινού σκοπού που είναι ο ευαγγελισμός της αλήθειας του Χριστού μαζί με τη θεραπεία των τραυμάτων που προκαλεί ο πόλεμος εναντίον του κακού<sup>168</sup>. Επομένως, έργο της Εκκλησίας είναι να οδηγήσει τον άνθρωπο στην υπέρβαση κάθε μορφής καταδυνάστευσης και στην ολοκλήρωσή του κατ' εικόνα Θεού<sup>169</sup>.

Όπως παρατηρούμε, ο ιερός Χρυσόστομος είναι βαθιά ευαισθητοποιημένος προς τους κοινωνικά αδύνατους και δεινοπαθούντες. Μέσα από το κήρυγμά του διαφαίνεται ξεκάθαρα η επιθυμία του να συνδράμει τους συνανθρώπους του, οι οποίοι πάσχουν εξαιτίας της ταπεινής καταγωγής τους, αλλά και να αφυπνίσει τους

---

<sup>166</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, «Η φύση της κοινωνικής διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια της Ορθοδοξίας», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 22<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 27.

<sup>167</sup> Η ενότητα του κόσμου και των Χριστιανών έχει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα των φυλετικών, των εθνικών, των πολιτικών και των πολιτιστικών διακρίσεων. Οι διακρίσεις διαιρούν την ενότητα των ανθρώπων. Ωστόσο, η χριστιανική ενότητα στηρίζεται στην υπερβατική αναφορά. Είναι ενότητα εν Χριστώ. Βλ. Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου ό.π., 1977, σελ. 31.

<sup>168</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Ιερός κλήρος και συνδικαλισμός», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΜΕ', Αθήνα 2010, σελ. 210.

<sup>169</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, ό.π., σελ. 33.

πλούσιους, οι οποίοι θεωρούν ότι μπορούν να διάγουν τον αμαρτωλό τους βίο, χωρίς να έχουν καμιά συνέπεια για την κάκιση συμπεριφορά τους. Τα θέματα κοινωνικού ενδιαφέροντος που ακουμπά ο ιερός Πατέρας συνδέονται άμεσα με την εν Χριστώ ζωή, και το πώς ο άνθρωπος θα πρέπει να πορεύεται στη ζωή προκειμένου να λάβει ανταπόδοση στην αιώνια ζωή. Για το λόγο αυτό και παρατηρούμε ότι, όσοι υποφέρουν στην επίγεια ζωή, θα ανταμειφτούν μετά θάνατο, ενώ αυτοί που ενδιαφέρονται μόνο για τις πρόσκαιρες απολαύσεις, εκμεταλλευόμενοι τους συνανθρώπους τους είναι αυτοί που θα τιμωρηθούν στη μέλλουσα ζωή.

## 2.2 Ο παραμυθητικός – παρηγορητικός λόγος της Εκκλησίας

Μεγάλο ρόλο στο κήρυγμα του Χρυσοστόμου και τους παρηγορητικούς του λόγους διαδραμάτισε και η συμβολή του Αγίου Πνεύματος στη ζωή της Εκκλησίας. Πολλά ονόματα έχουν δοθεί στο Άγιο Πνεύμα. Ένα από αυτά, το οποίο δείχνει και το έργο που επιτελεί στην Εκκλησία αλλά και στην ζωή των ανθρώπων, είναι και το όνομα «Παράκλητος»<sup>170</sup>. Ο Χρυσόστομος αναφερόμενος στην κατά Ιωάννη ομιλία, λέει ότι το Πνεύμα βρίσκεται παντού και καθίσταται μάρτυρας των πάντων. Είναι αυτό που γνωρίζει ακριβώς όχι μόνο τα του Θεού, αλλά και όσα συμβαίνουν στη ζωή του ανθρώπου: *«καί τόν Παράκλητον ἔχει φθεγγόμενον ἐν ἑαυτῷ τόν πανταχοῦ παρόντα, τόν οὕτως ἀκριβῶς εἰδότα τά τοῦ Θεοῦ, ὡς τά ἑαυτῆς οἶδεν ἢ τῶν ἀνθρώπων ψυχή· τό Πνεῦμα τό εὐθές, τό ἡγεμονικόν, τό χειραγωγῶν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, τό ποιῶν ὀφθαλμούς ἐτέρους, τό παρασκευάζον τά μέλλοντα ὡς τά παρόντα ὄραν, τό καί μετά σαρκός τά ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοπεύειν παρέχον»*<sup>171</sup>.

Άλλωστε και ο ίδιος ο Χριστός, με την λέξη «παράκλητος», χαρακτήρισε το Άγιο Πνεύμα, όταν ἔλεγε προς τους μαθητές λίγο πριν τα Πάθη ότι θα ζητήσει από τον πατέρα του να στείλει τον «παράκλητο» για να μείνει μαζί τους για πάντα, φανερώνοντάς τους την αλήθεια: *«ἐγὼ ἐρωτήσω τόν πατέρα καί ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τόν αἰῶνα, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»*<sup>172</sup>. Με τον

---

<sup>170</sup> Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου, *Οι Δεσποτικές εορτές. Εισοδικό στο Δωδεκάορτο και την Ορθόδοξη Χριστολογία*, β' έκδ., Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), σελ. 341.

<sup>171</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ιωάννην*, Α', β', PG 59, 27.

<sup>172</sup> *Ιωάν.* 14, 16-17.



ίδιο χαρακτηρισμό απευθύνεται ο Χριστός στο Άγιο Πνεύμα όταν μιλάει στους Μαθητές Του, λέγοντας ότι ο Θεός θα στείλει το Άγιο Πνεύμα εν ονόματι του Υιού, προκειμένου να τους διδάξει και να τους υπενθυμίσει όλα όσα τους είπε ο ίδιος κατά τη διάρκεια της ζωής Του<sup>173</sup>. «Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν»<sup>174</sup>. Ἐχοντας την βεβαιότητα ότι το Άγιο Πνεύμα είναι Παράκλητος, προσευχόμαστε σε Αυτό, που βλέπει και γνωρίζει τα πάντα και είναι χορηγός όλων των αγαθών, ώστε να προσέλθει και να σώσει τις ψυχές των ανθρώπων: «Βασιλεῦ οὐράνιε, Παράκλητε, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν, ὁ θησαυρὸς τῶν ἀγαθῶν καὶ ζωῆς χορηγός, ἐλθέ καὶ σκηνώσον ἐν ἡμῖν καὶ καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κηλίδος καὶ σῶσον, Ἁγαθέ, τὰς ψυχὰς ἡμῶν»<sup>175</sup>.

Ο όρος «παράκλητος» ερμηνεύεται ως παρηγορητής. Το Άγιο Πνεύμα παρηγορεί τον άνθρωπο που αγωνίζεται εναντίον της αμαρτίας, προσπαθώντας να τηρήσει τις εντολές του Χριστού στη ζωή του. Ο αγώνας αυτός είναι σκληρός, γιατί η μάχη είναι εναντίον των πονηρών πνευμάτων<sup>176</sup>. Εξ αυτού του λόγου το Άγιο Πνεύμα είναι και παράκλητος και παρηγορητής<sup>177</sup>.

Η λέξη «Παράκλητος» δηλώνει επίσης το λειτούργημα ενός ανθρώπου και όχι τη φύση του. Ο «κληθείς παρά» (παρά-καλώ) παίζει τον ενεργητικό ρόλο του βοηθού, του συνηγόρου, του στηρίγματος. Το «παρακαλεῖν» τους ανθρώπους είναι ίδιο χαρακτηριστικό γνώρισμα του Θεού, γι' αυτό και με τον όρο αυτό το Άγιο Πνεύμα χαρακτηρίζεται Θεός. Εκείνο που έχει σημασία εδώ είναι ότι το Άγιο Πνεύμα χαρακτηρίζεται από τον Χριστό Παράκλητος, αλλά ταυτόχρονα λέγεται ότι είναι ο «άλλος Παράκλητος», υπό την έννοια ότι και ο Χριστός είναι Παράκλητος, μιας και ο ίδιος παρηγορεί τους ανθρώπους. Έτσι, ο Κύριος και το Άγιο Πνεύμα είναι οι δύο Παράκλητοι στον κόσμο,<sup>178</sup> «καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένει μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα»<sup>179</sup>.

<sup>173</sup> Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου ό.π., σελ. 341.

<sup>174</sup> *Ιωάν.* 14, 25-27.

<sup>175</sup> *Ψυχολόγιον τὸ Μέγα*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1998, σελ. 4.

<sup>176</sup> Μπουγάτσου Νικολάου, *Κοινωνική Διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1980, σελ. 59.

<sup>177</sup> Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου ό.π., σελ. 341.

<sup>178</sup> Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου ό.π., σελ. 341-342.

<sup>179</sup> *Ιωάν.* 14, 16.

Η μόνη διαφορά μεταξύ Χριστού - Παράκλητου και Πνεύματος - Παράκλητου έγκειται στο ότι το Άγιο Πνεύμα, ο άλλος Παράκλητος, θα φανέρωνε διαφορετικά την παρουσία Του. Οι άνθρωποι δε θα τον έβλεπαν, όπως είδαν με τα μάτια τους τον Υιό του Θεού. Η παρουσία Του σημαίνει κατοίκηση στις ψυχές των ανθρώπων. Σε κάποιον μπορεί να παρουσιαστεί σαν προφητεία, σε άλλον σαν δύναμη για να πολεμήσει τους δαίμονες που τον βασανίζουν, σε άλλον βοήθεια για να ερμηνεύσει τις Γραφές όπως επι παραδείγματι έκανε στους Πατέρες για να πολεμήσουν κακοδοξίες. Ακόμα μπορεί να δώσει δύναμη, σωφροσύνη ή να ενισχύσει τους ανθρώπους να νηστεύσουν και να νικήσουν τις ορμές του σώματος αλλά και άλλους για να αντέξουν το μαρτύριο: «*ἄλλου φωτίζει τὴν ψυχὴν ἐν προφητεῖα, ἄλλω δὲ δίδωσι δυνάμιν ἀπελάσαι δαίμονας, ἄλλω δὲ δίδωσι ἐρμηνεῦσαι τὰς θείας Γραφάς. Ἄλλου τὴν σωφροσύνην ἐνισχύει, ἄλλον διδάσκει τὰ περὶ ἐλεημοσύνης, ἄλλον διδάσκει νηστεύειν καὶ ἀσκεῖν, ἄλλον διδάσκει καταφρονεῖν τῶν τοῦ σώματος πραγμάτων, ἄλλον ἐτοιμάζει πρὸς μαρτύριον· ἄλλον ἐν ἄλλοις, αὐτὸ δὲ οὐκ ἄλλο ἑαυτοῦ*»<sup>180</sup>.

Το Άγιο Πνεύμα, εδώ στη γη, αποκαλύπτει στους πιστούς τον Ιησού Χριστό, Τον υπερασπίζει και ενεργοποιεί την παρουσία Του: «*...ἀπέστειλας τὸ πνεῦμά σου, ἐκάλυπεν αὐτοὺς θάλασσα· ἔδυσαν ὡσεὶ μόλυβος ἐν ὕδατι σφοδρῶ τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; Τίς ὅμοιός σοι, δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις, θαυμαστός ἐν δόξαις, ποιῶν τέρατα ἐξέτεινας τὴν δεξιάν σου, κατέπιεν αὐτοὺς γῆ...*»<sup>181</sup>. Όταν εισέρχεται στον πιστό, κατοικεί σε αυτόν και θέτει σε ενέργεια δυνάμεις σύμφωνα με τους σκοπούς της θείας πρόνοιας<sup>182</sup> και όχι δουλικάς<sup>183</sup>. Αναδημιουργεί τον πιστό, τον λυτρώνει, τον φωτίζει,<sup>184</sup> τον αγιάζει,<sup>185</sup> του προσδίδει νέο φρόνημα, ανακαινίζει τις σκέψεις, τη θέληση, οξύνει τη συνείδηση, τον πληροί με δικαιοσύνη, ειρήνη και χαρά και εκλαμπρύνει ολόκληρη την ύπαρξή του<sup>186</sup>.

---

<sup>180</sup> Κυρίλλου Ιεροσολύμων, *Εἰς ἐν ἅγιον Πνεῦμα, Κατήχησις Ε΄*, ΙΒ΄, PG 33, 933, Πρβλ. Γρηγόριου Θεολόγου, *Λόγος ΛΑ΄ Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ΚΘ΄*, PG 36, 165-168 και *Λόγος ΜΑ΄ Εἰς τὴν Πεντηκοστήν*, Θ΄, PG 36, 441.

<sup>181</sup> *Εξ.* 15, 10-11.

<sup>182</sup> Κασσομενάκη Ιωάννου & Κόμπου Αντωνίου, *Εγχειρίδιον Δογματικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ανατολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1968, σελ. 84.

<sup>183</sup> Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου ό.π., σελ. 349.

<sup>184</sup> Στο ίδιο, σελ. 354.

<sup>185</sup> Κασσομενάκη και Κόμπου ό.π., σελ. 88. Ιεροθέου, ό.π., σελ. 345.

<sup>186</sup> Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου, ό.π., σελ. 354.

Ο Νικόλαος Δαμαλάς, ερμηνεύοντας το έργο του Παρακλήτου, γράφει με πολλή σαφήνεια, «η διδακτική ενέργεια του Παρακλήτου είναι διττή, συμπληρωματική των υπ' Αυτού του Ιησού διδασθέντων και υπομνηματιστική αυτών τούτων».<sup>187</sup> Επίσης, διατυπώνοντας τα σχετικά προς το διδακτικό και αποκαλυπτικό έργο του Παρακλήτου, απηχεί τις απόψεις του αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφύλακτου, ο οποίος, ερμηνεύοντας το Ιωάν. ιδ' 26, υποστηρίζει ότι το Άγιο Πνεύμα και δίδαξε, αλλά και διασαφήνισε τα όσα είπε ο Χριστός, «τό οὖν ἅγιον Πνεῦμα καί ἐδίδαξε καί ὑπέμνησεν· ἐδίδαξε μὲν ὅσα οὐκ εἶπεν ὁ Χριστός αὐτοῖς (=τοῖς μαθηταῖς) ὡς μὴ δυναμένοι βαστάσαι· ὑπέμνησε δὲ ὅσα εἶπε μὲν ὁ Κύριος, εἴτε δὲ δι' ἀσάφειαν ἢ διὰ τὸ νοθεύειν τοῦ λογισμοῦ οὐκ ἠδυνήθησαν κατασχεῖν τῇ μνήμῃ οἱ Ἀπόστολοι»<sup>188</sup>. Και ο Θεοφύλακτος, στα υπομνήματά του στην Κ.Δ. γενικά, «στηρίζεται, ἐπὶ τοῦ Ι. Χρυσοστόμου καὶ τῶν τριῶν Καππαδοκῶν διδασκάλων», διακρίνοντας με σαφήνεια στο έργο του Αγίου Πνεύματος δυο χαρακτήρες, έναν διδακτικό και έναν υπομνηστικό, ο καθένας από τους οποίους έχει το δικό του σαφές περιεχόμενο<sup>189</sup>.

Ο δε Θεός Πατήρ είναι ο παρακαλὼν τους ανθρώπους, καθώς η παράκληση, η παρηγοριά, είναι κοινή ενέργεια του Τριαδικού Θεού. Στο πρόσωπο όμως του Ιησού, ο Θεός που παραμυθεῖ έρχεται στους ανθρώπους. Ο Ιησούς παρουσιάζεται ως ο αναμενόμενος Δούλος: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύττειν αἰχμαλώτοις ἄφεςιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύττειν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ ἐκάθισε· καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς ὅτι Σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν»<sup>190</sup>. Φέρνει στους θλιμμένους, στους πτωχοὺς, το μήνυμα της παραμυθίας, το Ευαγγέλιο της ευτυχίας μέσα στη Βασιλεία του Πατέρα τους. Έρχεται να δώσει θάρρος σε αυτούς που έχουν καταβληθεῖ από τις αμαρτίες τους ή από την αρρώστια, η οποία είναι και το σημάδι της αμαρτίας: «ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν αὐτὴν εἶπε· Θάρσει, θύγατερ· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης»<sup>191</sup>. Προσφέρει την ανάπαυση σε αυτούς που

<sup>187</sup> Δαμαλά Νικόλαου, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1940, σελ. 594.

<sup>188</sup> Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, ΙΔ', 27, PG 124, 188<sup>D</sup>.

<sup>189</sup> Raymond Janin, στη *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος 6<sup>ος</sup>, σελ. 418.

<sup>190</sup> *Λουκ.* 4, 18-2.

<sup>191</sup> *Ματθ.* 9, 22.

μοχθούν και λυγίζουν κάτω από το φορτίο: *«Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς»*<sup>192</sup>.

Ἡ παραμυθία αὐτή δεν παύει με την αναχώρηση Του πρὸς τον Πατέρα. Ὁ Χριστὸς δεν εγκαταλείπει τους δικούς του. Το Πνεῦμα της Πεντηκοστής<sup>193</sup> που τους ἔδωσε δεν παύει να κατακλύζει τὴν χριστιανικὴ κοινότητα με εσωτερικὲς ενθαρρύνσεις που τῆς επιτρέπουν να αντιμετωπίζει ἐμπόδια καὶ διωγμούς. Τα θαύματα του Κυρίου για χάρι των δικῶν του εἶναι σημεῖα του Θεοῦ που παραμυθοῦν καὶ γεννοῦν τὴν χαρὰ στις καρδιές των πιστῶν, *«ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως»*<sup>194</sup>.

Μέσα σε αὐτὸ το πλαίσιο τοποθετεῖται καὶ τὸ παρηγορητικὸ κήρυγμα του Χρυσόστομου, καθὼς ἐκτὸς ἀπὸ το Θεό, οἱ ποιμένες στους οποίους ἐμπιστεύθηκε τὴν Ἐκκλησία του, παρηγοροῦν ἐπίσης τὸ λαὸ λέγοντας ὅτι, εἴν δεν ἀποκοποῦν ἀπὸ τὴν παράδοση του Μωυσή, τότε δε θα τους δοθεῖ ἡ δυνατότητα να σωθοῦν: *«Καὶ τινὲς κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς ὅτι Ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει τῷ Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι»*<sup>195</sup>.

Ὁ Χρυσόστομος, ξεκινώντας ἀπὸ τα βιβλικὰ δεδομένα για τὴν Πεντηκοστή καὶ ἀπὸ τους λόγους του Κυρίου για τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, προβαίνει σε ἀναλύσεις καὶ ἐμβασθύνσεις για να τονίσει, ἐκτὸς των ἄλλων, τὴν πραγματικὴ «παρουσία» του Πνεύματος κατὰ τὴν Πεντηκοστή, *«...κατέβη σήμερον πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν (τὸ Ἅγιον Πνεῦμα)»*<sup>196</sup> καὶ ἀλλοῦ: *«Σήμερον ἡμῖν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου χαρίζεται...»*<sup>197</sup>. Ἐδῶ, δεν πρόκειται για «δόσιν» χάριτος, για κάποια ἐμπνευση καὶ ἐκτακτὴ ἔλλαμψη, ἀλλὰ για παρουσία πραγματικὴ, υποστατικὴ, ὅπως τέτοια ἦταν ἡ παρουσία του Υἱοῦ, τον οποίον ἀκούγαν καὶ για τὴν πραγματικότητα του οποίου δεν ἀμφέβαλαν.

Ἡ ἔλευση του ἁγίου Πνεύματος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταστοιχείωση, *«μετεσκευάσθησαν»*, των μαθητῶν, οἱ οποίοι *«ἀνώτεροι τῶν σωματικῶν πάντων ὑπῆρχον. Ἐνθα δὲ ἂν παραγένηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, χρυσοῦς ἀντὶ πηλίνων*

---

<sup>192</sup> *Ματθ.* 11, 28.

<sup>193</sup> Κασσομενάκη καὶ Κόμπου ὁ.π., σελ. 85.

<sup>194</sup> *Πράξ.* 20, 12.

<sup>195</sup> *Πράξ.* 15,1.

<sup>196</sup> Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν*, Α', β', PG 50, 456.

<sup>197</sup> Του ἰδίου, *Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν*, Β', α', PG 50, 463.

ἐργάζεται»<sup>198</sup>. Η μεταστοιχείωση αυτή δεν σημαίνει την αλλαγή της φύσεως του ανθρώπου, αλλά σημαίνει την εσωτερική πνευματική μεταλλαγή φρονήματος και πολιτείας. Κι ενώ διατηρείται η ανθρώπινη φύση, οι άνθρωποι γίνονται άγγελοι, «*Διὰ τῆς τούτου δωρεᾶς ἐξ ἀνθρώπων ἄγγελοι γεγονάμεν οἱ τῇ χάριτι προσδραμόντες, οὐ τὴν φύσιν μεταβληθέντες.*»<sup>199</sup>.

Η κάθοδος και η παρουσία Του στον κόσμο είναι ουσιαστική και θεμελιώδης. Ξεκαθαρίζει με τον πλέον αναμφισβήτητο τρόπο ότι, εάν δεν παρίσταται το Άγιο Πνεῦμα, δεν μπορεί να υπάρξει η Εκκλησία: «*Εἰ μὴ Πνεῦμα παρῆν, οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία· εἰ δέ συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, εὐδὸλον ὅτι τό Πνεῦμα πάρεστι*»<sup>200</sup> και επίσης ότι χωρίς την παρουσία του Αγίου Πνεύματος δεν θα υπήρχαν ούτε ποιμένες ούτε δάσκαλοι στην Εκκλησία, δεν θα υπήρχε ο λόγος της σοφίας, αλλά ούτε και η ίδια η Εκκλησία: «*Εἰ μὴ Πνεῦμα ἦν ἅγιον, Κύριον Ἰησοῦν εἰπεῖν οὐκ ἠδυνάμεθα ...τόν Θεόν παρακαλέσαι οὐκ ἠδυνάμεθα, ...λόγος σοφίας καί γνώσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦν...ποιμένες καί διδάσκαλοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦσαν, ...οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία*»<sup>201</sup>. Και αλλού ότι εάν δεν συναφθεῖ σχέση μετά του Πνεύματος, τότε ο άνθρωπος δεν δύναται ούτε να απολαύσει τα μυστήρια της εκκλησίας, αλλά και ούτε να οδηγηθεῖ σε άφεση των αμαρτημάτων του: «*Εἰ γάρ μὴ ἦν ἀρραβὼν τοῦ Πνεύματος καί νῦν, οὐκ ἂν συνέστη τό βάπτισμα, οὐκ ἂν ἀμαρτημάτων ἄφεσις ἐγένετο.....οὐκ ἂν μυστηρίων ἀπελαύσαμεν.....οὐκ ἂν ἱερέας ἐσχήκαμεν*»<sup>202</sup>.

Ο Χρυσόστομος έχει πλήρη επίγνωση της επενέργειας του Αγίου Πνεύματος. Πολύ χαρακτηριστικά, απερίφραστα και ενσυνείδητα δηλώνει ότι όχι μόνο τα μυστήρια, οι ποιμένες, οι διδάσκαλοι, οι ιερείς και τα υπόλοιπα, αλλά ακόμα κι αυτά που αναλύει κι εξηγεί στο ακροατήριό του, οφείλονται στο Άγιο Πνεῦμα: «*Οὐ γάρ ἡμέτερά ἐστιν, ἀλλά τοῦ θεοῦ Πνεύματος τά λεγόμενα*».<sup>203</sup> Γενικά, αυτή καθεαυτή η Εκκλησία υπάρχει και πραγματώνεται, γιατί ενεργεί το Άγιο Πνεῦμα μέσω των ιερών και της θείας Ευχαριστίας και μέσω της θυσίας, η οποία δεν είναι

<sup>198</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Δ', γ', PG 60, 46.

<sup>199</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, Β', α', PG 50, 464.

<sup>200</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, Α', δ', PG 50, 459.

<sup>201</sup> Στο ίδιο, Α', δ', PG 50,458-459.

<sup>202</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Περί τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως*, η', PG 50, 432.

<sup>203</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, ΙΖ', δ', PG 63, 131.

«κατόρθωμα ανθρώπινης φύσεως», αλλά της χάρις του Αγίου Πνεύματος, που «ἐπίπταται μυστικά των τιμίων δόρων και ἐφιπτομένη κατασκευάζει θυσίαν»<sup>204</sup>.

Τον αποφασιστικό ρόλο του Αγίου Πνεύματος, που ενώνει τον άνθρωπο με τον Χριστό, εκφράζει ο Χρυσόστομος και με την παρατήρησή του ότι ο άνθρωπος δεν μπορούσε να σωθεί με το έργο των αγγέλων αλλά μόνο με την δράση και την παρουσία του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, «ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ. Πῶς; Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτῷ ἔλεον ἦν· ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακοινώσεως πνεύματος ἁγίου»<sup>205</sup>. Γίνεται, όμως, περισσότερο συγκεκριμένος και εξηγεί ότι ανακαίνιση, αναγέννηση και κάθαρση του ανθρώπου με το Άγιο Πνεύμα δεν σημαίνει κάποια διόρθωση ή ένα δεκανίκι για να πορευθεί. Όπως το σαθρό οικοδόμημα χρειάζεται ανοικοδόμηση από τα θεμέλια, έτσι και ο άνθρωπος δεν «επισκευάζεται» απλώς, «ἀλλ' ἄνωθεν κατασκευάζεται» κατά το φρόνημα του από το Άγιο Πνεύμα<sup>206</sup>.

Όλα αυτά δικαιολογούν την πεποίθηση του Χρυσοστόμου ότι στην Εκκλησία υπάρχει συνεχής Πεντηκοστή μέσα από την οποία λειτουργούν οι ιερείς και φωτιζόμενοι από το Άγιο Πνεύμα διδάσκουν οι διδάσκαλοι: «εἶπομεν ὅτι ἑορτὴ διαπαντός ἐστὶ καὶ Πεντηκοστή, καὶ Πάσχα καὶ Ἐπιφάνεια».<sup>207</sup> Το Άγιο Πνεύμα υπάρχει και ενεργεί για όλα τα παραπάνω. Πρέπει όμως και ο άνθρωπος από την μεριά του να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια, να καταστήσει τον εαυτό του καθαρό και άξιο, ώστε να ενοικήσει σε αυτόν η Θεία Χάρις και αυτό γιατί δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της κοσμικότητας η ενοίκηση του Πνεύματος στην ψυχή του ανθρώπου: «οὐκ ἔστι κοσμικῆς ψυχῆς τό ἔχειν αὐτό (τό Ἅγιον Πνεῦμα)»<sup>208</sup>. Η προσπάθεια αυτή πάλι χρειάζεται, όχι μόνο για να επισκεφτεί η Χάρις τον άνθρωπο, αλλά και για να καταφέρει ο τελευταίος να τη διατηρήσει. Για να το κατορθώσει αυτό χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια και εντατική ενασχόληση: «Πολλῆς τοίνυν ἡμῖν δεῖ τῆς σπουδῆς, ὥστε αὐτό κατασχεθῆναι παρ' ἡμῶν, ὥστε πάντα τὰ ἡμέτερα οἰκονομεῖν, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ ποιεῖν καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλῇ»<sup>209</sup>. Εκείνος, όμως, που στο τέλος καταφέρνει

<sup>204</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, Α', δ', PG 50, 459.

<sup>205</sup> Στο ίδιο, Α', γ', PG 50, 458.

<sup>206</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Τίτον*, Ε' 3, PG 62, 692.

<sup>207</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, Α', στ', PG 50, 463.

<sup>208</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, ΛΔ', PG 63, 235.

<sup>209</sup> Στο ίδιο, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, ΛΔ', PG 63, 235.

να προσελκύσει και να διατηρήσει την Χάρη του Αγίου Πνεύματος γνωρίζει με βεβαιότητα ότι έχει κληρονομήσει τα αγαθά του Θεού: «*ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν ἐστὶ*»<sup>210</sup>.

Συμπερασματικά, αν δεν παρευρίσκετο το Άγιο Πνεύμα στον κόσμο, η Εκκλησία δεν θα υπήρχε, για τον Χριστό δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε και ούτε τον Θεό να παρακαλούσαμε. Η άφεση των αμαρτημάτων μας θα ήταν ανέφικτη, ποιμένες, διδάσκαλοι και ιερείς δεν θα υπήρχαν, δεν θα βαπτίζομασταν, ούτε φυσικά και στα υπόλοιπα μυστήρια της Εκκλησίας μας θα μετείχαμε και γενικότερα τίποτα από όλα αυτά που τώρα απολαμβάνουμε, δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει. Όλα τα παραπάνω υφίστανται εξαιτίας της ύπαρξης και της ενέργειας του Αγίου Πνεύματος. Το γεγονός όμως ότι μετέχουμε σε όλα αυτά, αποδεικνύει ακριβώς ότι πραγματικά το Άγιο Πνεύμα υπάρχει, θεμελιώνει την Εκκλησία και τα μυστήριά της και καθοδηγεί ιερείς, αρχιερείς, μοναχούς και λαϊκούς.

### 2.3 Η παραμυθία των φτωχών

Σε προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε η κοινωνική διαστρωμάτωση κατά την εποχή του Χρυσοστόμου. Κρίνεται αναγκαίο να αναφερθούμε και στις κοινωνικές συνθήκες που προήγαγαν την ευδαιμονία των πλουσίων και τη δυσπραγία των οικονομικά ασθενέστερων. Μέσα στα πλαίσια της αναφοράς του Χρυσοστόμου στην παραμυθία, δεν θα μπορούσαμε, φυσικά, να παραλείψουμε την ιδιαίτερης σημασίας πτυχή της ενασχόλησης του με την παρηγοριά των φτωχών, οι οποίοι υπέμεναν τα βάσανα που τους κατέτρυχαν.

Σύμφωνα με το κήρυγμα του Αγίου Πατέρα, οι φτωχοί, μολοντί μπορεί να στερούνταν υλικών αγαθών και να βρίσκονταν σε μειονεκτικότερη θέση έναντι των πλουσίων, ήταν πιο κοντά στις απαιτήσεις της βασιλείας των ουρανών εν αντιθέσει με τους πλούσιους, που ενώ κατέχουν υλικά αγαθά ήταν απομακρυσμένοι από το Θεό. Η κατοχή και διατήρηση πλούτου που εκκινεί από την ιδιοτέλεια αποτελεί τροχοπέδη στην προκοπή και την εσχατολογική - θεολογική τελείωση του ανθρώπου<sup>211</sup>. Αυτό συμβαίνει επειδή ο πλούτος δεσμεύει την καρδιά του ανθρώπου και τον

---

<sup>210</sup> *Εφεσ.* 1,14.

<sup>211</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Η θεολογία της ευγένειας και η ευγένεια της θεολογίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΛΔ', Αθήνα 1999, σελ. 285.

συνδέει αποκλειστικά με τη σάρκα και την ύλη, οδηγώντας τον σε πνευματικό θάνατο<sup>212</sup>.

Ένας τρόπος παραμυθίας των φτωχών είναι η κλήση προς ελεημοσύνη, που απευθύνει ο Χρυσόστομος στους πλούσιους της εποχής του. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνο τους καλεί να προστρέξουν για την βοήθεια των δεινοπαθόντων, αλλά ταυτοχρόνως παρηγορεί και τους φτωχούς με την επιχειρηματολογία ότι δίνουν στους πλούσιους την ευκαιρία να σωθούν βοηθώντας τους. Ενδελεχέστερη ανάλυση θα ακολουθήσει στη συνέχεια. Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαίο να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο ιερός Πατέρας αντιλαμβάνεται τις έννοιες «πλούσιος» και «φτωχός» μέσα από την οπτική της ελεημοσύνης.

Για τον Άγιο Ιωάννη το εύρος της ελεημοσύνης ορίζεται από την «συμμετρία» ή το «ἀναγκαῖον»: ο κάτοχος των υλικών αγαθών γενικά, και των χρημάτων ειδικότερα, δικαιούται να χρησιμοποιεί, για αυτό εξάλλου και ονομάστηκαν «χρήματα», από τα υπάρχοντά του όσα μόνο του είναι αναγκαία<sup>213</sup>. Στον πρώτο Λόγο του «Εἰς τὸν Λάζαρον», ο ιερός Πατήρ διευκρινίζει ότι ο άνθρωπος μπορεί να τρώει και να ευχαριστείται, χωρίς να φθάνει στην αμαρτία, να πίνει χωρίς να μεθάει. Η τροφή και ο οίνος αποτελούν δημιουργήματα του Θεού. Η «ἀμετρία», η άμετρη χρήση τους είναι ανακάλυψη του Σατανά: «Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, καὶ τοῦτον ἐθήσωμεν ἑαυτοὺς ἐσθίειν, ὅσον πρὸς τὸ ζῆν μόνον, οὐχ ὅσον διασπᾶσθαι καὶ βαρύνεσθαι»<sup>214</sup>. Επίσης, στην ομιλία του «Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας» αναφέρει: «Φεύγωμεν τοίνυν τὰς ἀμετρίας ἐκατέρωθεν, καὶ τῆς ὑγείας ἐπιμελώμεθα τοῦ σώματος, καὶ τὰ σκιρτήματα αὐτοῦ περικόπτωμεν» καὶ «Φάρμακόν ἐστὶν ἄριστον, ὅταν τὴν συμμετρίαν ἔχη ἀρίστην»<sup>215</sup>. Ὅ,τι μένει από την μετρημένη χρήση των αγαθών και των χρημάτων αποτελεί τελικά το εύρος της ελεημοσύνης.

Στο πλαίσιο αυτό, κατανοείται επ'ακριβώς η ψυχολογική και κοινωνική παρατήρηση του Χρυσοστόμου σύμφωνα με την οποία πλούσιος είναι αυτός ο οποίος αρκείται στα λίγα και όχι αυτός που κατέχει τα πολλά, τα οποία δεν του είναι ποτέ

---

<sup>212</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, « Η Χριστιανική Κοινωνία και ο κόσμος », *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. 12<sup>ος</sup> , Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 64.

<sup>213</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, «Η κυριαρχία της αγοράς και η ευθύνη της Θεολογίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΜΣΤ', Αθήνα 2011, σελ. 224.

<sup>214</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, Α', θ', PG 48, 975.

<sup>215</sup> Του ίδιου, *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, ΚΑ', δ', PG 49, 22.



αρκετά αλλά ζητάει συνεχώς περισσότερα. Στον αντίποδα, φτωχός δεν είναι αυτός που δεν έχει τίποτα, αλλά αυτός που επιθυμεί πολλά. Συνεπάγεται επομένως ότι ο πλούσιος που επιδιώκει όλο και περισσότερα είναι φτωχός, «*Ἀπὸ τούτου μάθωμεν, μὴ τοὺς πλουτοῦντας μακαρίζειν, μηδὲ τοὺς πενόμενους ταλανίζειν. Μᾶλλον δέ, εἰ χρῆ ταληθές εἰπεῖν, οὐδὲ πλούσιός ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ πολλά περιβεβλημένος, ἀλλ' ὁ μὴ πολλῶν δεόμενος· οὐδὲ πένης ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ μηδὲν κεκτημένος, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἐφιέμενος· καὶ τοῦτο ὄρον πενίας καὶ πλούτου δεῖ νομίζειν εἶναι. Ἄν τοίνυν ἴδῃς τινὰ πολλῶν ἐφιέμενον, πάντων αὐτὸν πενέστερον εἶναι νομίζε, κἂν τὰ πάντων ἧ̃ κεκτημένος χρήματα· ἂν δὲ πάλιν ἴδῃς τινὰ μὴ πολλῶν δεόμενον, πάντων αὐτὸν εὐπορώτερον εἶναι ψηφίζου, κἂν μηδὲν κεκτημένος ἧ̃*»<sup>216</sup>.

Ὅπως διαπιστώνουμε, το βάθος της ελεημοσύνης ἔχει θεολογικές προϋποθέσεις και προεκτάσεις. Πρόκειται για τη σημασία που ἔχει ο φτωχός για την σωτηρία του πλουσίου. Η σημασία αυτή είναι τόσο μεγάλη που εκτιμάται ὅτι ο φτωχός είναι αναγκαῖος για την σωτηρία του πλουσίου, διότι ο πλούσιος ἔχει ἀνάγκη τον φτωχό, ἐπειδὴ γίνεται ἀφορμὴ να ενδιαφερθεῖ για αὐτόν, να ἀγαπήσει, να ελεήσει. Το γεγονός αὐτό θα τον προετοιμάσει για την βασιλεία των οὐρανῶν. Ο λόγος που ο Θεός επιτρέπει την ὑπαρξὴ των φτωχῶν και πλουσίων είναι ἠθικοκοινωνικός<sup>217</sup>. Στο Δευτερονόμιον ἀναφέρεται, ὅτι οἱ φτωχοὶ θα ὑπάρχουν πάντοτε μέσα στους κόλπους του ἐκλεκτοῦ λαοῦ. Αὐτοὺς οφείλουν να βοηθοῦν ὅσοι μποροῦν, ὥστε να μην ἐκλείψουν οἱ πένητες ἀπὸ τη γῆ: «*οὐ γὰρ μὴ ἐκλίπη ἐνδεὴς ἀπὸ τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἐγὼ σοὶ ἐντέλλομαι ποιεῖν τὸ ῥῆμα τοῦτο λέγων, ἀνοίγων ἀνοίξεις τὰς χεῖράς σου τῷ ἀδελφῷ σου τῷ πένητι καὶ τῷ ἐπιδεομένῳ τῷ ἐπὶ τῆς γῆς σου*»<sup>218</sup>.

Η ἀσφαλέστερη προϋπόθεση συγχώρησης των ἀμαρτιῶν είναι ἡ ελεημοσύνη για την ὁποία παρέχει ἀφορμὴ στον πλούσιο ο φτωχός. Προσπαθώντας ο Χρυσόστομος να κινήσει σε ελεημοσύνη τους πλουσίους, φτάνει στο σημεῖο να τους πει ὅτι ο Θεός ἀφησε κάποιους ἀνθρώπους φτωχοὺς ὡς ευκαιρία και παραμυθία των πλουσίων, ἔτσι ὥστε να ἔχουν και αὐτοὶ τη δυνατότητα μέσω της ελεημοσύνης να σωθοῦν: «*Μέχρι πότε σὺ πλούσιος κάκεῖνος πένης; Μέχρι τῆς ἐσπέρας, περαιτέρω δὲ οὐκ ἐτι. Οὕτω γὰρ βραχὺς ὁ βίος, καὶ πάντα ἐπὶ θύραις ἔστηκε λοιπόν, ὡς ὄραν βραχεῖαν τὸ πᾶν εἶναι νομίζεσθαι. Τί σοὶ δεῖ ταμείων ἐρευγομένων, καὶ πλήθους οἰκετῶν καὶ οἰκο-*

<sup>216</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, Β', α', PG 48, 983.

<sup>217</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, ὁ.π., σελ. 63.

<sup>218</sup> *Δευτερ.* 15, 11.

νόμων; διατί μὴ μυρίους ἔχῃς κήρυκας τῆς ἐλεημοσύνης; Τὸ μὲν γὰρ ταμιεῖον οὐδεμίαν ἀφίησιν φωνήν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐπισπάσεται ληστὰς· τὰ δὲ τῶν πενήτων ταμιεῖα πρὸς αὐτὸν ἀναβήσεται τὸν θεόν, καὶ ἡδὺν τὸν παρόντα ἐργάσεται βίον, καὶ πάντα λύσει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ δόξαν παρὰ Θεῶ καὶ τιμὴν παρὰ ἀνθρώποις οἴσει. Τὶ τοίνυν φθονεῖς σεαυτῶ τοσοῦτων ἀγαθῶν; Οὐ γὰρ ἐκείνους, ἀλλὰ σαυτὸν εὐποιήσεις μειζόνως, ἐκείνους εὐεργετῶν. Τοῖς μὲν γὰρ τὰ παρόντα ἐπανορθώσεις, σεαυτῶ δὲ τὴν μέλλουσαν δόξαν καὶ παρρησίαν προαποθήσει»<sup>219</sup>.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, δεν προκαλεῖ ἐντύπωση ὅτι σε πολλές ομιλίες του, ὁ ἱερός Χρυσόστομος στρέφεται ἐναντίον τῶν πλουσίων καὶ υπερασπίζεται τοὺς φτωχοὺς, ἀναφέροντας ὅτι ἡ φτώχεια γίνεται πηγὴ δημιουργίας. Ἀν ἀφαιρεθεῖ ἡ φτώχεια δὲν θὰ ὑπάρχει κανένα ἐπάγγελμα, οὔτε οἰκοδόμος, οὔτε κτίστης, οὔτε χαλκουργός καὶ τόσες ἄλλες τέχνες τῆς καθημερινότητας. Ἐπειδὴ ὑπάρχει ἡ φτώχεια σπρώχνει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὰ ἔργα, «Ἄν γὰρ ἀνέλῃς τὴν πενίαν, τοῦ βίου τὴν σύστασιν ἀνεῖλες ἅπασαν...οὔτε καὶ ναύτης, οὔτε κυβερνήτης, οὔ γεωργός, οὔ ὑποδηματορράφος, οὔ τέκτων, οὔ χαλκοτύπος, οὔ σκυτοτόμος, οὔ σιτοποιός, οὐκ ἄλλος τις τῶν δημιουργῶν ἔσται τούτων· τούτων δὲ οὐκ ὄντων, πάντα ἡμῖν οἰχθήσεται. Νῦν μὲν γὰρ, καθάπερ διδάσκαλός τις ἀρίστη, ἐκάστῳ τούτων ἐπικαθημένη ἢ τῆς πενίας ἀνάγκη, πρὸς τὰ ἔργα καὶ ἄκοντας συνωθεῖ· εἰ δὲ ἅπαντες ἔμελλον πλουτεῖν, ἅπαντες ἔμελλον ἐν ἀργίᾳ ζῆν· καὶ οὕτω πάντα ἂν ἀπώλετο καὶ διεφθάρη»<sup>220</sup>.

Σε ἄλλο σημεῖο, ὅταν ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τὴν ομιλία τοῦ «*Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*», εἶδε τὴν διαφορὰ πλουσίων καὶ φτωχῶν μεταξύ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀντιόχειας, υπολόγισε πρόχειρα καὶ ἔδωσε ἀπὸ ἀμβωνος στατιστικὰ στοιχεῖα<sup>221</sup> λέγοντας ὅτι οἱ χριστιανοὶ στὴν Ἀντιόχεια εἶναι περίπου ἑκατὸ χιλιάδες καὶ ὅτι εἴν ὅλοι τοὺς ἐβάζαν τὰ χρήματά τους, τὰ δεῦτερα σπίτια τους, τὰ κτήματα καὶ τὰ χωράφια τους, θὰ συγκέντρωναν ἓνα ἑκατομμύριο λίτρα χρυσό ἢ καὶ δύο τρεῖς φορές περισσότερα: «*τάχα ἂν ἑκατὸν μυρυδιάρες λιτρῶν χρυσοῦ συνήχθησαν· μᾶλλον δὲ καὶ δις καὶ τρις τασαῦτα*». Οἱ φτωχοὶ στὴν Ἀντιόχεια εἶναι περίπου πενήντα χιλιάδες καὶ πρέπει κάθε ἡμέρα νὰ τρέφονται καὶ με τὴν κοινὴ τροφή ἀπὸ τὰ συσσίτια δὲν θὰ ξοδεύονταν πολλὰ χρήματα: «*Μᾶλλον δὲ κοινῆς τῆς τροφῆς γινομένης, καὶ*

<sup>219</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἰπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην*, ΟΖ', ε', PG 59, 420.

<sup>220</sup> Τοῦ ἰδίου, *Περὶ Ἀννης*, Ε', γ', PG 54, 673.

<sup>221</sup> Μπουγάτσου Νικόλαου, *Κοινωνικὴ Διδασκαλία Ἑλλήνων Πατέρων*, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1980, σελ. 32.

συσσίτων ὄντων, οὐδὲ πολλῆς ἂν ἐδέησε δαπάνης». Στην περίπτωση που θα μπορούσε να γίνει αυτό, συνέχισε ο Άγιος Χρυσόστομος, τότε δεν θα έμενε κανένας άπιστος στην Αντιόχεια και είναι ο τρόπος για να τους προσελκύσουμε στην πίστη μας: «Εἰ γὰρ τότε, ὅτε οὐδεὶς ἦν πιστὸς, ἀλλὰ τρισχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι μόνον· ὅτε πάντες οἱ τῆς οἰκουμένης ἦσαν ἐχθροί· ὅτε οὐδαμῶθεν προσεδόκων παραμυθίαν, οὕτω δὴ κατετόλμησαν τοῦ πράγματος· πόσῳ μᾶλλον νῦν τοῦτο ἂν ἐγένετο, ἔνθα τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοί; τίς δ' ἂν ἔμενεν Ἕλληνας λοιπόν; Οὐδένα ἔγωγε ἠγοῦμαι· οὕτως ἂν πάντας ἐπεσπασάμεθα, καὶ εἰλκύσαμεν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς»<sup>222</sup>.

Κατά τον Χρυσόστομο, κάθε μορφή φτώχειας και κάθε φτωχός δεν είναι αξιέπαινος, αλλά αξιέπαινος θεωρείται αυτός που ζει με όλη του την καλή διάθεση σύμφωνα με το Ευαγγέλιο και θεωρεί τις εντολές του Χριστού τους μεγαλύτερους θησαυρούς του κόσμου και τον πιο σπουδαίο πλούτο που μπορεί να έχει ο άνθρωπος: «Μᾶλλον δὲ οὐ πλοῦτος, οὐδὲ πενία, ἀλλ' ἢ μὴ δυναμένη τούτοις ἐκατέρωθεν προαίρεσις χρήσασθαι»<sup>223</sup>.

Καμία σκληρή κριτική δεν μπορούσε να τον αποθαρρύνει από το να διακηρύττει πόσο ωφέλιμο είναι να τρως μαζί με έναν πτωχό παρά με έναν πλούσιο. Ούτε μπορούσε να αντισταθεί στο να υπενθυμίζει στο εκκλησίασμα συνεχώς, ότι ο Κύριος δεν κάνει την παραμικρή διάκριση μεταξύ ενός πτωχού, ρακένδυτου, ρυπαρού γέροντα και ενός όμορφου νέου, καταστόλιστου με πορφύρα και πολύτιμους λίθους<sup>224</sup>. Οι πλούσιοι δεν θα πρέπει να νιώθουν απέχθεια προς τους πτωχούς, επέμενε, αλλά θα πρέπει να τους συμπαραστέκονται, να μοιράζονται την τροφή μαζί τους και να τους δίδουν στέγη στην οικία τους, αφού με τη φιλανθρωπία φροντίζουν και για τη σωτηρία της ψυχής των ίδιων· «Ταῦτα δὴ πάντα ἐννοοῦντες μὴ ἀμελῶμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, καὶ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας πολλὴν ποιῶμεθα τὴν φροντίδα, εἰδότες ὅτι ἐντεῦθεν μάλιστα ἢ κατακρινόμεθα, ἢ τῆς παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀξιούμεθα»<sup>225</sup>.

<sup>222</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, ΙΑ', γ', PG 60, 97-98.

<sup>223</sup> Του ίδιου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Γ', δ', PG 62, 412.

<sup>224</sup> «Η άνιση κατανομή των υλικών αγαθών είναι κίνητρο αρετῆς και διαφοροποιεῖ το φρόνιμο οικονομό από τον άφρονα και κακό», Βλ. Παύλου Yazigi, *Εσχατολογία και Ηθική*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 350.

<sup>225</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Η', ζ', PG 53, 69.

Πάνω από όλα όμως θα πρέπει να χρησιμοποιούν τον πλούτο τους για να τους παράσχουν κάθε δυνατή αρωγή και να είναι φιλόανθρωποι ακολουθώντας το παράδειγμα του φιλόανθρωπου Θεού, «*Ἄλλ' ὅμως ὁ θεὸς φιλόανθρωπος ὢν, καὶ μέχρι τούτου καταβαίνει κὰν οὕτω ποιῶμεν, πολλὰ ἡμῖν ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ*». Προέτρεπε τους πλούσιους να προσφέρουν προκειμένου να μην χάσουν, να δανείζουν σε όποιον έχει την ανάγκη τους και να δίνουν τροφή σε αυτούς που πεινούν· «*Σκόρπισον τοῖνυν, ἵνα μὴ ἀπολέσης· μὴ κατάσχεις· ἵνα κατάσχεις· ἔκβαλε, ἵνα φυλάξης· ἀνάλωσον, ἵνα κερδάνης. Κὰν φυλάξαι αὐτὰ δέη, μὴ σὺ φυλάττε· πάντως γὰρ αὐτὰ ἀπολεῖς· ἀλλὰ πίστευσον τῷ θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖθεν ἀρπάζει... Δάνεισον τῷ μηδενὸς δεομένῳ, καὶ χρείαν ἔχοντι διὰ σέ· τῷ πάντας τρέφοντι καὶ πεινῶντι, ἵνα σὺ μὴ λιμωξῆς· τῷ πενωμένῳ ἵνα σὺ πλουτήσης*»<sup>226</sup>.

Σε κάθε περίπτωση ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος κήρυττε πως ο πλούσιος είναι πονηρός,<sup>227</sup> είναι σκοτάδι και στενοχώρια, ενώ αξία έχει αυτός που είναι δίκαιος και αρκείται σε αυτά που έχει. Η δε φτώχεια είναι μεγάλο αγαθό<sup>228</sup> και αναφέρει την Γραφή για να τους δείξει ότι δεν έχουν να αντιμετωπίσουν κινδύνους όπως οι πλούσιοι, «*Πτωχὸς γάρ, φησίν, οὐχ ὑφίσταται ἀπειλήν*»<sup>229</sup>. Στους λόγους του ο ιερός Χρυσόστομος θέλει να δείξει στους ακροατές του, ότι μπροστά στα πνευματικά αγαθά και τον εσωτερικό πλούτο που κερδίζει ο άνθρωπος ζώντας κοντά στο Θεό, ο πλούτος αλλά και η φτώχεια δεν είναι τίποτα το σπουδαίο στη ζωή του ανθρώπου: «*Εἶδες διὰ τῶν πραγμάτων, ὡς οὐδὲν ὁ πλούτος ἀγαθόν, οὐδὲν ἡ πενία κακόν, ἀλλ' ἀδιάφορά ἐστιν ἀγαθὰ*»<sup>230</sup>. Ο Χρυσόστομος δεν ξεχνά να τους θυμίσει, ότι η φτώχεια γίνεται οδυνηρή και κάνει τους ανθρώπους να υποφέρουν μόνο όταν συγκρίνουν τον εαυτό τους με τους πλούσιους, «*Οἱ πενία, συζῶντες ἐσχάτη, τότε ὀδυνῶνται μειζόνως, ὅταν ἐννοήσωσι τοὺς πλουτοῦντας*»<sup>231</sup>.

Φυσικά, η φτώχεια δεν έχει μόνο πόνο αλλά έχει και πολλά πλεονεκτήματα. Οι φτωχοί θα πρέπει να έχουν στο νου τους ότι η φτώχεια είναι ο καλύτερος δρόμος για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στην ευσέβεια, «*Καὶ γὰρ πενία πλούτου, καὶ ἐργασία ἀργίας πρὸς εὐλάβειαν ἡμῖν ἐπιτηδειότερον, ὡς ὁ γε πλοῦτος τοῖς μὴ προσέχουσι καὶ*

<sup>226</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον*, Ε', ε', PG 57, 61.

<sup>227</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, *Χριστιανική Ηθική*, Π.Σ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 388-389.

<sup>228</sup> Στο ίδιο, σελ. 395.

<sup>229</sup> *Παροιμ.* 13, 8.

<sup>230</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Β', δ', PG 62, 479.

<sup>231</sup> Του ίδιου, *Περὶ Ἄννης*, Α', δ', PG 54, 638.

ἐμπόδιον γίνεται»<sup>232</sup>. Επίσης, η φτώχεια μας κάνει δυνατούς, «Ὡστε, εἴ τις βούλοιτο πολλή κεκτηῖσθαι δύναμιν ἀσπασάσθω πενίαν»<sup>233</sup>. Γίνεται πηγή δημιουργίας, κάνει τους ανθρώπους να στρέφονται, ακόμα και αν δεν το καταλαβαίνουν, προς τη δημιουργία έργων, «Νῦν μὲν γάρ, καθάπερ διδάσκαλός τις ἀρίστη, ἐκάστῳ τούτων ἐπικαθημένη ἢ τῆς πενίας ἀνάγκη, πρὸς τὰ ἔργα καὶ ἄκοντας συνωθεῖ»<sup>234</sup>.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ὅτι ὁ Χρυσόστομος δεν ταυτίζει την «αγγελική ζωή» με την ἄρνηση και αποστροφή των υλικῶν μεριμνῶν, ἀλλὰ με την κοινωνική δικαιοσύνη που εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κοινῆς πίστεως και ὅρος τῆς κοινῆς ζωῆς<sup>235</sup>. Δεν κατακρίνει τους πλουσίους για τὴν κατοχὴ υλικῶν αγαθῶν, ἀλλὰ για τὴν εγωιστικὴ συμπεριφορὰ που παρουσιάζουν ἐπιδιώκοντας να αυξάνουν τὸν πλοῦτο τους σε βάρος των φτωχῶν. Ἐνεκα τούτου, τους ωθεῖ να μεριμνούν για τους βασανισμένους ἀδερφοὺς τους, προσφέροντάς τους ὅσα στους ἴδιους περισσεύουν, προκειμένου να τους βοηθήσουν να διάγουν ἓνα πιο αξιοπρεπὴ βίῳ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, παρηγορεῖ τους φτωχοὺς λέγοντάς τους, ὅτι τα βάσανα εἶναι αὐτὰ που τους φέρνουν πιο κοντὰ στη βασιλεία των ουρανῶν και ἐνῶ μπορεῖ να μην κατέχουν υλικά αγαθά, ὡστόσο, εἶναι πλούσιοι ἀπὸ πνευματικά αγαθά, γεγονός που τους φέρνει πιο κοντὰ στο Θεό και τους οδηγεῖ στη σωτηρία.

#### 2.4 Η παραμυθία των φυλακισμένων και των εξόριστων

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος προώθησε με τα κηρύγματά του τὸ χριστιανικὸ προνοιακό ἔργο για τους φυλακισμένους και τους εξόριστους κληρικούς. Ἐγραψε δύο ἐπιστολές, τις οποίες τους απευθύνει. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτές φέρει τὸ τίτλο: «Στους φυλακισμένους για τὴν ευσέβεια ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους και διακόνους» και ἡ δευτέρα τιτλοφορεῖται: «Στους φυλακισμένους ἐπισκόπους και πρεσβυτέρους». Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἀρχίζει με ἓνα μακαρισμὸ, τὸν ὁποῖον απευθύνει ὁ ἱερός Χρυσόστομος στους φυλακισμένους ἀποδέκτες τῆς. Τους μακαρίζει για ὅλη τὴ στάση τους ἀπέναντι στα δεσμά: «μακάριοι καὶ τρισμακάριοι, καὶ πολλάκις τοῦτο, οἱ πᾶσαν ἀνηρτήσασθε τὴν οἰκουμένην τῷ περὶ ὑμᾶς φίλτρῳ, ἐραστὰς ὑμῶν και τοὺς πόρρωθεν ὄντας

<sup>232</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Κατήχησις*, Β', δ', PG 49, 237.

<sup>233</sup> Του ἴδιου, *Εἰς Ἀκύλαν και Πρίσκιλλαν*, Β', δ', PG 51, 203.

<sup>234</sup> Του ἴδιου, *Περὶ Ἄννης*, Ε', γ', PG 54, 673.

<sup>235</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, Π.Σ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 157.

πεποιήκατε.». Και στη συνέχεια, τους λέει ότι τίποτα από εκείνα που θεωρούνται δεινά δεν τους έκανε να τρομάξουν, ούτε το δικαστήριο, ούτε ο δήμος, ούτε το πλήθος των βασάνων, ούτε οι απειλές, ούτε οι πολλές συκοφαντίες και ρωτάει, «*καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα τοιαῦτα, τὰ δὲ ἐν ουρανοῖς τίς παραστήσαι δυνήσεται λόγος;*»<sup>236</sup>.

Κατά τον Χρυσόστομο, κακό δεν είναι η τιμωρία, αλλά η αμαρτία, το σφάλμα, το παράπτωμα: «*Ὅταν ἴδῃς ἄνθρωπον πονηρία συζῶντα καὶ πολλῆς ἀπολαύοντα τῆς εὐημερίας, καὶ οὐδὲν πάσχοντα δεινόν, διὰ τοῦτο μᾶλλον θρήνησον, ὅτι νοσήματι κατεχόμενος καὶ σηπεδόνι χαλεπωτάτη, τὴν ἀρρώστιαν ἐπιτείνει, διὰ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀνέσεως χείρων γινόμενος. Οὐ γὰρ ἡ κόλασις κακόν, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία κακόν. Αὕτη μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ δίκη ἐστίν, ἐκείνη δὲ συνάγει ἡμᾶς πρὸς τὸν θεόν, καὶ καταλύει τὴν ὀργήν*». Ο σκοπός των ποινών είναι, πρωτίστως, παιδαγωγικός<sup>237</sup>.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε επιβεβλημένο να τονίσουμε, ότι για τον Ιωάννη το Α και το Ω της παιδαγωγικής, το κέντρο, η αρχή και το τέλος της αγωγής είναι η γνήσια και ανιδιοτελής αγάπη<sup>238</sup>. Η αγάπη είναι η ουσία της θρησκείας και της ζωής. Όπως έλεγε ο Πεσταλότσι: «*Ἡ αγάπη είναι η αιώνια εκπόρευση της Θεότητας μέσα μας*»<sup>239</sup>. Η αγάπη είναι αυτοθυσιαστική, αλλά δε δημαγωγεί, ζητάει θυσίες και κάποτε χρειάζεται να είναι και αυστηρή για να δείξει την παιδαγωγική της δύναμη.

Κατά τον Χρυσόστομο, η αγάπη κάνει τον θρασύ υποχωρητικό και τον αυθάδη συνετό, ενώ ακόμη κι αν είναι κανείς αγριότερος από το θηρίο, με την αγάπη γίνεται ημερότερος και από το πρόβατο, «*Ὅτι δὲ καὶ τὸν θρασὺν ἐπεικῆ, καὶ τὸν ἀσελγῆ σῶφρονα ποιεῖ τὸ φιλεῖν, οὐδὲ παραδειγμάτων ἡμῶν ἐνταῦθα χρεῖα λοιπὸν ἴσασιν γὰρ τοῦτο δῆλον ἴσασιν ὅτι θηρίου παντὸς τίς ἀγριώτερος ἢ προβάτου παντὸς ἡμερώτερος ἀπὸ τοῦ φιλεῖν γίνεταί*»<sup>240</sup>. Η αγάπη εμπνέει αισθήματα και οδηγεί σε έργα κοινωνικής πρόνοιας και αυτοθυσίας. Οι προφῆτες είχαν φλόγα μέσα στην καρδιά τους και θυσιάζονταν για τους ανθρώπους που καθοδηγούσαν, θρηνώντας και παρακαλώντας

<sup>236</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπιστολὴ τοῖς ἐγκεκλεισμένοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ἐν δεσμωτηρίῳ δι' εὐσέβειαν*, PG 52, 541.

<sup>237</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, Γ', ε', PG 48, 998.

<sup>238</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία Αγ. Ἰω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Α', Ελευθέριος Μερετάκης "Το Βυζάντιον", Αθήνα 1993, σελ. 25.

<sup>239</sup> Κοσμόπουλου Αλέξανδρου, *Σχεσιοδυναμικὴ Παιδαγωγικὴ τοῦ προσώπου*, Γρηγόρης, Αθήνα 2000, σελ. 265-266.

<sup>240</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόθεσις εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή*, ΛΓ', στ', PG 61, 285-286.

τον Θεό. Δεν υπάρχει καμία αμαρτία και κανένα παράπτωμα που να μην το εξαφανίζει η αγάπη<sup>241</sup>.

Υπο αυτό το πρίσμα, κι εκείνος που τιμωρεί, επιδιώκει να παιδαγωγήσει και να διορθώσει τον ένοχο, με απώτερο σκοπό να προάγει τη δικαιοσύνη και την ευταξία. Εάν καταλυθεί ο θεσμός της απονομής δικαιοσύνης και καταργηθούν τα δικαστήρια, θα καταργηθεί κάθε κοινωνική δομή. Επομένως, υποστηρίζει ότι, εάν λείψουν οι άρχοντες και οι ένοπλοι στρατιώτες, η μανία ολιγάριθμων ανθρώπων είναι ικανή να ανάψει μεγάλη φωτιά, να έρθουν τα άνω κάτω στην κοινωνία και να αφαιρεθούν και οι ίδιες οι ζωές των πολιτών: *«Εἰ γάρ ἀρχόντων ὄντων, καὶ στρατιωτῶν ζώντων ἐν ὄπλοις, μανία ἀνθρώπων εὐαριθμῆτων, μιγάδων καὶ ἐπηλύδων, ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή τσαύτην ἡμῖν ἀνήψε πυράν, καὶ χειμῶνα τοσοῦτον ἤγειρε, καὶ περὶ ναυαγίας δεδοικέναι ἐποίησεν ἅπαντας»*<sup>242</sup>. Η τιμωρία έχει καθαριστικό σκοπό, φέρνει την κάθαρση από πάθη και αδυναμίες και ότι ακριβώς είναι η φωτιά για το χρυσάφι, το ίδιο είναι για τους ράθυμους και αδιάφορους η τιμωρία... *«Ὅπερ γὰρ ἐστὶ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο τοῖς ῥαθύμοις ἡ τιμωρία»*<sup>243</sup>.

Και οι ποινές όμως έχουν και *θεραπευτικό* σκοπό. Οι εγχειρήσεις, οι καυτηριασμοί και τα πικρά φάρμακα έχουν αποκλειστικό σκοπό τη θεραπεία του αρρώστου, όπως *«Το ίδιο είναι και οι τιμωρίες για τα αμαρτήματα»*,<sup>244</sup> *«Καθάπερ ἰατρὸς ἄριστος, νῦν μὲν καίων, νῦν δὲ τέμνων, νῦν δὲ πικρὰ διδοὺς φάρμακα, μεθοδεύει τῶν ἀρρώστούντων τὴν ὑγίειαν· οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόανθρωπος θεός, ποικίλαις καὶ διαφορὰς τιμωρίαις τὸ διαρρέον καὶ ἀναπεπτωκὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπισφίγγων»*<sup>245</sup>. Και επίσης, *«Οὐχ ὀρθῶς, ὅτι καὶ ἰατροὶ τέμνοντες, ἢ καίοντες, οὐ θυμῷ τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ σκοπῷ τῆς διορθώσεως, οὐκ ὀργιζόμενοι τοῖς κάμνουσιν, ἀλλ' ἐλεοῦντες αὐτούς, καὶ τῶν νοσημάτων ἀπαλλάττοντες;»*<sup>246</sup> και *«Ὅπερ γάρ ἐστι τὸ φάρμακον τὸ παρὰ τοῦ ἱατροῦ, καὶ ἡ τομὴ καὶ τὸ πῦρ. τοῦτό ἐστιν ἡ τιμωρία ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ»*<sup>247</sup>.

Πολλές φορές η τιμωρία φέρνει εντυπωσιακά αποτελέσματα τα οποία δεν θα μπορούσε ποτέ να φέρει η καλοσύνη και η ευεργεσία, η δε ποινή έχει χαρακτήρα *λυτρωτικό*: όπως ο φόβος της τιμωρίας, καταλύει και λιώνει τα σφάλματα, όπως η

<sup>241</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Α', σελ. 29.

<sup>242</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τοὺς Ἀδριάντας*, ΣΤ', α', PG 49, 81.

<sup>243</sup> Του ίδιου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν*, Α', η', PG 56, 25.

<sup>244</sup> Του ίδιου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν*, Γ', α', PG 56, 39-40. Του ίδιου, *Λόγος εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, ΣΤ', γ', PG 48, 1031.

<sup>245</sup> Του ίδιου, *Ἑρμηνεία Εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν*, Γ', α', PG, 56, 39-40.

<sup>246</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὸν ΣΤ' Ψαλμόν*, α', PG 55, 72.

<sup>247</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*, ΣΤ', γ', PG, 48, 1031.

φλόγα το κερι, καθαρίζει το νου από τις πονηρές σκέψεις, απαλλάσσει από το βαρύ φορτίο των αμαρτημάτων και ανακουφίζει τη συνείδηση: «*Ὁ γὰρ φόβος τῆς εἰρήμενης τιμωρίας, καθάπερ πῦρ εἰς κηρόν, οὕτως εἰς τὸ συνειδὸς τῶν ἀμαρτανόντων ἐμπίπτων, λύει μὲν ἡμῶν καὶ τήκει τὰ πλημμελήματα, διηνεκῶς ἐγκαθήμενος, καθαρὰν δὲ καὶ ἀποστίλβουσαν ἐργαζόμενος τὴν διάνοιαν, πλείονα τὴν παρρησίαν ἡμῶν ἐντίθησι ἄπο δὲ τῆς παρρησίας καὶ προθυμίας πλείων γένοιτ' ἂν πρὸς τὸ συνεχῶς τῶν ἀπορρή-των καὶ φρικτῶν κοινωνεῖν μυστηρίων.....οὕτω δὲ καὶ ὁ πικρὰ λέγων ῥήματα, καὶ καθαίρων τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς τῆς διανοίας, καὶ τὸ βαρὺ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποσκευαζόμενος φορτίον, δίδωσιν ἀναπνεύσαι τῷ συνειδότη*»<sup>248</sup>. Είναι χρήσιμη σε όλους μας η τιμωρία, διότι άλλοτε μας κάνει λαμπρότερους και άλλοτε μας αναδεικνύει σωφρονέστερους, «*Ὡστε κἂν ἐν δικαιοσύνῃ, κἂν ἐν ἀμαρτίαις ζῶμεν, χρήσιμον ἡμῶν ἡ κόλασις, ὅτε μὲν λαμπρότερους ποιοῦσα, ὅτε δὲ σωφρονεστέρας ἐργαζομένη, καὶ τὴν μέλλουσαν ἡμῶν ἐπικουφίζουσα τιμωρίαν*»<sup>249</sup>. Συμπερασματικά, όταν τιμωρούνται οι άνθρωποι, συμπεριφέρονται πολύ καλύτερα, παρά όταν ευεργετούνται.

Συμπόνοια, αγάπη, ελεημοσύνη έχει μόνο ο Χρυσόστομος για αυτούς που έχουν παρεκκλίνει και έχουν τιμωρηθεί με κάθε είδους ποινή, φυλακή ή εξορία και προτρέπει τους ανθρώπους να μην στερούν την ελεημοσύνη τους ούτε από τους αμαρτωλούς, ούτε από τους ενόχους, «*Ἐλεημοσύνη ἐκείνη ἐστίν, ἡ εἰς τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἡ εἰς τοὺς ὑπευθύνους γινομένη*»<sup>250</sup>. Ὁπως ακριβῶς ο Θεός είναι φιλόανθρωπος και δείχνει μεγαλοψυχία για αυτούς που έχουν πέσει σε παραπτώματα, έτσι πρέπει και οι άνθρωποι να είναι μεγαλόκαρδοι και να δίνουν δευτερες ευκαιρίες στους συνανθρώπους τους: «*Σὺ δὲ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καταλλαγῆς σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν....Ὁὐκ ἀκριβολογεῖται μέχρι τούτων πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν μόνον ζῆτει, σχῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς καταλλαγῆς*»<sup>251</sup>.

Ο Χρυσόστομος αναφέρεται και στον Ιωάννη τον Βαπτιστή, ο οποίος φυλακίσθηκε και αποκεφαλίσθηκε, επειδή αντιστάθηκε στον παράνομο γάμο του Ηρώδη με την Ηρωδιάδα: «*Εἰ γάρ ὁ γάμῳ παρανομουμένῳ παραστάς, καὶ μὴ διορθῶσαι δυνηθεὶς τὴν παρανομίαν, ἀλλ' ἐλέγξαι αὐτὴν μόνον, ὁ τῆς στεῖρας καρπός, ὁ τῆς ἐρήμου πολίτης, ἐπειδὴ διὰ τοῦτο τό δεσμοκτήριον ὤκησε καὶ ἀπετιμήθη, καὶ μάρτυς, καὶ*

<sup>248</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τοὺς Ἁγίους Μάρτυρας*, β', PG, 50, 655.

<sup>249</sup> Του ἴδιου, *Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι δαίμονες τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσι*, Α', η', PG 49, 256.

<sup>250</sup> Του ἴδου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, Ι', δ', PG 63, 88.

<sup>251</sup> Του ἴδιου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν*, Ε', γ', PG 56, 134-135.



μαρτύρων ὁ πρῶτος ἐστίν»<sup>252</sup>. Ο ιερὸς Χρυσόστομος συνεχίζει λέγοντας ὅτι αὐτὸς ο γάμος ἦταν ἀνιερὸς, γιατί ἡ Ἡρωδιάδα ἦταν γυναίκα τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Ἡρώδη, Φιλίππου. Ο Ἰωάννης υπέστη τὴ φυλακὴ καὶ τὸ θάνατο, ὄχι γιατί ἔκανε κάτι κακὸ, ἀλλὰ γιατί κατήγγειλε τὸν παράνομο αὐτὸ γάμο: «ὁ γὰρ Ἡρώδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην ἔδησεν αὐτὸν καὶ ἔθετο ἐν φυλακῇ διὰ Ἡρωδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης οὐκ ἔξεστι σοὶ ἔχειν αὐτήν»<sup>253</sup>. Βέβαια, προκύπτει τὸ ἐρώτημα: γιατί ἀναφέρει ὁ Ἱεράρχης ἐδῶ τὴ φυλάκιση καὶ τὸν ἀποκεφαλισμὸ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστή; Υποθέτουμε ὅτι ὁ λόγος ἦταν ὅτι οἱ ἀποδέκτες τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης φυλακισμένοι, ὄχι ἐπειδὴ ἐπραξαν κάποιο κακούργημα, ἀλλὰ ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς φυλακίστηκε, ἐπειδὴ ζητούσε τὴ δικαιοσύνη, κατὰ παρόμοιο τρόπο καὶ αὐτοὶ οἱ κληρικοὶ βίωσαν βάσανα καὶ σκληρὲς τιμωρίες, ὄχι για δικὸ τους παράπτωμα, ἀλλὰ γιατί ἐπιζητούσαν τὸ δίκαιο. Ο ιερὸς Χρυσόστομος ἀναφέρει στους ἀποδέκτες τῆς ἐπιστολῆς: «Εἶπατε καὶ ὑμεῖς, Πρόκειται ἡμῶν τὰ σώματα κολάσει, τιμωρίαις, βασάνοις· ἀνάλισκε, δαπάνα ταῦτα τιμωρίαις, οἷαις βούλει· συκοφαντεῖν οὐχ αἰρούμεθα, ἀλλ' ἀποθνήσκειν μυριάκις. Ἀλλ' οὐκ ἀπετημήθητε, ἀλλὰ πολλῶ χαλεπώτερα πεπόνθατε»<sup>254</sup>.

Ἐδῶ βλέπουμε ξεκάθαρα τὸ παραλληλισμὸ μεταξὺ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστή καὶ τῶν φυλακισμένων κληρικῶν. Ο ιερὸς Χρυσόστομος γράφει στους τελευταίους πως αὐτοὶ πάθαιναν πολὺ χειρότερα ἀπὸ ἀποκεφαλισμὸ, «Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἐν βραχεία καιροῦ ῥοπῇ κεφαλὴν ἀποθέσθαι, καὶ τοσαύταις ἐπὶ τοσοῦτῳ χρόνῳ παλαίειν ὀδύνας, φόβοις, ἀπειλαῖς, δεσμοτηρίοις...»<sup>255</sup>. Κατόπιν, τους λέει ὅτι καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓναν πολὺ μεγάλου ἀθλοῦ καὶ χρησιμοποιεῖ λεγόμενα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, λέγοντας πως αὐτὸς τοποθετεῖ αὐτὸν τὸν ἀθλοῦ σε κατηγορία μεγάλων ἀγῶνων, «Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἄθλησιν ὑπομείνατε παθημάτων» καὶ συνεχίζοντας προσθέτει «τοῦτο μὲν ὄνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφόμενων γεννηθέντες»<sup>256</sup>.

Ο Ἀπόστολος Παῦλος γράφει τὰ ἀνωτέρω στὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, ἀναφερόμενος στα παθήματα καὶ τοὺς διωγμοὺς ποὺ υπέστησαν οἱ χριστιανοί

<sup>252</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ἐπιστολὴ τοῖς ἐγκεκλεισμένοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ἐν δεσμοτηρίῳ δι' εὐσέβειαν, PG 52, 541.

<sup>253</sup> Ματθ. 14, 3-5.

<sup>254</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὁ.π., PG 52, 541-542.

<sup>255</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὁ.π., PG 52, σελ. 542.

<sup>256</sup> Ἑβρ. 10, 32-34.

Εβραίοι όταν γνώριζαν την αλήθεια και γίνονταν χριστιανοί. Συνεπώς, ο ιερός Πατέρας, παραπέμποντας στην προς Εβραίους επιστολή, τονίζει ότι ο άθλος των φυλακισμένων κληρικών δεν είναι μικρός, αλλά ανήκει στην κατηγορία μεγάλων πνευματικών αγωνισμάτων: «*Εἰ δέ οἱ κοινωνήσαντες ἤθλησαν, πολλῶ μᾶλλον οἱ ὑπομείναντες*»<sup>257</sup>. Τούτων δοθέντων, υποθέτουμε ότι ο ιερός Χρυσόστομος θέλει να υποστηρίξει και να δώσει θάρρος στους αποδέκτες της εν λόγω επιστολής, αφού τους αναφέρει αδιαλείπτως πως πρέπει να κάνουν κουράγιο και να αγωνιστούν.

Ο Άγιος Ιωάννης παραθέτει και ένα άλλο χωρίο από την Καινή Διαθήκη. Αυτή τη φορά, από το κατά Λουκά Ευαγγέλιο, μας υπενθυμίζει ότι ο ίδιος ο Δεσπότης των ουρανών τους διέταξε να χαρούν και να πηδούν από χαρά, «*Χάρητε καὶ σκιρτήσατε ...ὅταν ὄνομα πονηρόν ὑμῶν ἐκβάλλωσιν*»<sup>258</sup>. Σε αυτήν την προτροπή φαίνεται ότι ο ιερός Χρυσόστομος χρησιμοποιεί τον 9<sup>ο</sup> μακαρισμό του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου ο οποίος λέει, «*Μακάριοι ἔστε ὅταν ὄνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρόν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ*»<sup>259</sup>. Δεν το παραθέτει, όμως, κατά λέξη, αλλά το παραφράζει με το δικό του τρόπο, «*ὅταν ὄνομα πονηρόν ὑμῶν ἐκβάλλωσιν*». Ο άγιος Ιεράρχης προτρέπει τους αποδέκτες να είναι χαρούμενοι, «*Χαίρετε τοίνυν, σκιρτᾶτε, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε....*»<sup>260</sup>. Προς το τέλος της επιστολής προτρέπει και ενθαρρύνει ακόμη μία φορά τους φυλακισμένους κληρικούς, λέγοντάς τους ότι τα παθήματα της επίγειας ζωής δεν έχουν καμιά βαρύτητα σε σχέση με τη δόξα που τους περιμένει στην αιώνια ζωή: «*Συνεχῶς ἐκεῖνο περιφέρετε τό ἀποστολικόν ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τήν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*»<sup>261</sup> και με τον τρόπο αυτόν ενθαρρύνει τους αποδέκτες της επιστολής να ξεπεράσουν τις θλίψεις τους, ενώ παράλληλα λειτουργεί παρηγορητικά.

Σε γενικότερα πλαίσια μπορούμε να πούμε, ότι οι ομιλίες αυτές είναι μία παρηγοριά για όσους βρίσκονται σε δοκιμασίες και υποφέρουν από θλίψεις και πειρασμούς. Ο ιερός Χρυσόστομος, με αυτόν τον τρόπο, προτρέπει όχι μόνο τους φυλακισμένους κληρικούς της εποχής του, αλλά και όλους τους χριστιανούς

---

<sup>257</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπιστολή τοῖς ἐγκεκλεισμένοις ἐπίσκοποις, πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ἐν δεσμοτηρίῳ δι' εὐσέβειαν*, PG 52, 542.

<sup>258</sup> Στο ίδιο, PG 52, 542.

<sup>259</sup> *Ματθ.* 5, 11.

<sup>260</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐπιστολή τοῖς ἐγκεκλεισμένοις ἐπίσκοποις, πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ἐν δεσμοτηρίῳ δι' εὐσέβειαν*, PG 52, 542.

<sup>261</sup> *Ρωμ.* 8, 18-19.

διαχρονικά να δείξουν υπομονή απέναντι στα δεινά που αντιμετωπίζουν έχοντας κατά νου τη θεία επιβράβευση η οποία περιμένει εκείνους που θα αντέξουν ως το τέλος. Όπως είδαμε ανωτέρω, τονίζει ότι όσοι αμάρτησαν πρέπει να δεχθούν την τιμωρία τους ως μέσο παιδαγωγικό που χρησιμοποιεί με αγάπη αυτός που τιμωρεί, για να τους επαναφέρει στο σωστό δρόμο. Ενώ, σε όσους βρίσκονται δέσμιοι χωρίς να έχουν φταίξει, προτάσσει το παράδειγμα του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, ο οποίος πέθανε υποστηρίζοντας το δίκαιο και το σωστό ως το τέλος. Με τον τρόπο αυτό τους παρηγορεί να υπομένουν τις ποινές τους, αφού ο λόγος της τιμωρίας τους είναι η πίστη στο δίκαιο και το σωστό.

## 2.5 Η παραμυθία των δούλων

Η μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο δεν άλλαξε τίποτα στην κοινωνική ζωή των Ρωμαίων ή τα ήθη τους. Τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, ο πληθυσμός ήταν χωρισμένος σε ελεύθερους και δούλους. Στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία η δουλεία ήταν λιγότερο καταπιεστική από τη Δύση. Η δουλεία, όμως, αποτελεί μελανή σελίδα της κοινωνικής ζωής του 4<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ. καθώς υπήρχε νόμιμα μέσω των παζαριών σκλάβων. Ο Θεοδόσιος Α΄ το 381 μ.Χ. έπρεπε να απαγορεύσει ακόμη και στους γονείς να πωλούν τα ίδια τους τα παιδιά ως δούλους<sup>262</sup>.

Λαμβάνοντας υπόψη τη συμπεριφορά του ιερού Χρυσοστόμου απέναντι στα κοινωνικά θέματα της εποχής, θα πρέπει να γίνει αναφορά σε αυτά που είπε σχετικά με το θεσμό της δουλείας, θεσμό ο οποίος αποτελούσε έναν από τους θεμέλιους λίθους της τότε κοινωνίας. Ο ιερός Πατέρας αγωνίστηκε με τη διδασκαλία του και για τη βελτίωση της θέσης των δούλων. Βροντοφώναζε ότι οι ανθρωπίνοι νόμοι είναι αυτοί που κατατάσσουν τους ανθρώπους σε τάξεις, ενώ οι νόμοι του Θεού είναι ίδιοι για όλους: *«Οί ἕξωθεν νόμοι διαφορὰν ἴσασι τούτων τῶν γενῶν, ἅτε ἀνθρώπων ὄντες νόμοι ὁ δὲ νόμος ὃ τοῦ κοινοῦ Δεσπότη οὐδεμίαν οἶδε διαφορὰν, ἅτε κοινὴ πάντας εὔποιων καὶ πᾶσι τῶν αὐτῶν μεταδούς»*<sup>263</sup>.

Η απόλυτη εξάρτηση από το Θεό και η υποχρέωση σε Αυτόν σχημάτισε την χριστιανική ελευθερία εναντίον του κόσμου και του κράτους. Ο πραγματικά ελεύθε-

---

<sup>262</sup> Levchenko Mitrofan Vasilevich, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (από τις αρχές της ως τα 1453)*, Πολικός Κ. Στρατής, Αθήνα 1955, σελ. 26.

<sup>263</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, KB', PG 62, 157.

ρος άνθρωπος είναι αυτός που βρίσκεται κάτω από την σκέπη του Χριστού. Ο Απόστολος Νικολαΐδης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, «*Η ελεύθερη ανταπόκριση στην πρόσκληση του Θεού συνιστά την ουσία της ἐν Χριστῷ ελευθερίας. Ελεύθερος δεν είναι ο χειραφετημένος, αλλά αυτός που υποτάσσεται στο Θεό. Δεν είναι αυτός που βρίσκεται εκτός του σώματος του Χριστού αλλά αυτός που είναι ενσωματωμένος και έχει τη δυνατότητα για τη ζωή και την ανάπτυξη*»<sup>264</sup>.

Ο πιστός, κατά τον Χρυσόστομο, δεν πρέπει ποτέ να θεωρήσει ότι είναι άνθρωπος μεγάλης αξίας ενώ κάποιος άλλος άνθρωπος είναι κατώτερης και μικρότερης αξίας από αυτόν<sup>265</sup>: «*Δύο δὴ ταῦτα περιέλε σεαυτοῦ, μήτε σεαυτὸν μεγάλων ἄξιον κρίνης, μήτε ἀνθρώπων τινὰ παρὰ πολὺ ἐλαττουσθαί σου κατὰ τὴν ἀξίαν νομίσης*»<sup>266</sup>. Σύμφωνα με τον Νικολαΐδη, «*ο ἅγιος Χρυσόστομος πρεσβεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ελεύθερος ὡς ελεύθερο δημιούργημα τοῦ ἀπόλυτα ελεύθερου Θεοῦ, εἶναι δε προφανὴς ὁ σχετικὸς χαρακτήρας τῆς ελευθερίας, ὅπως καὶ κάθε ἄλλου στοιχείου τοῦ «κατ' εἰκόνα».* Και γίνεται σχετικότερος ὅσο ὁ ἄνθρωπος αρνείται τὴν κοινωνία τοῦ μετὰ Θεοῦ καὶ καταγίνεται μετὰ τὴν μανιώδη ἐπιδίωξη τῆς κοσμικῆς ελευθερίας, μίας ελευθερίας που καταλήγει στὴν ἀνελευθερία καὶ αὐτὸ διότι μακριὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ καιροφυλακτοῦν πολλοὶ που στοχεοῦν στὴν παντοειδῆ υποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι νὰ θεωροῦν ὡς ελευθερία κάθε υποδούλωση καὶ τὴν υποδούλωση στὸ Θεὸ ὡς δουλεία»<sup>267</sup>.

Ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ καλύτερο μέρος τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι ἐκ φύσεως ελεύθερη σε κάθε ἄνθρωπο. Τώρα πλέον, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς μας ἀπελευθέρωσε ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ τὴν συνέπειά του, ἡ δουλεία, σύμφωνα με τὸν Χρυσόστομο, ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὅπως ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος. Οἱ ἀναγεννημένοι Χριστιανοὶ δεν εἶναι δούλοι, ἀλλὰ ἐντελῶς ελεύθεροι ἄνθρωποι ἐν Χριστῷ. Στὴν πραγματικότητα, ὁ ἱερός Χρυσόστομος δεν υποκινεῖ τοὺς δούλους κατὰ τῶν κυρίων τους, ἀλλὰ παρακινεῖ τοὺς κυρίους νὰ δώσουν μίαν δίκαιη ἀμοιβὴ στους δούλους τους καὶ νὰ τοὺς θεωροῦν ἰσότιμους καὶ ἰσάξιους με αὐτούς<sup>268</sup>. Ὁ Χρυσόστομος ἀναγνωρίζει πὼς οἱ ἐξωτερικὲς

<sup>264</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, *Θέματα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*, Τεύχος Α', Αθήνα 1994, σελ. 46.

<sup>265</sup> Χαρώνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου*, Τόμος Γ', Κείμενα: Μουσική-Ωραίο, Αθήνα 2004, σελ. 401.

<sup>266</sup> Μεγάλου Βασιλείου, *Κατὰ ὀργιζομένων*, Ι', 5, PG 31, 364.

<sup>267</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, ὁ.π., σελ. 44-45.

<sup>268</sup> Μπουγάτσου Νικόλαου, *Κοινωνικὴ Διδασκαλία Ἑλλήνων Πατέρων*, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήνα 1980, σελ. 35.

συνθήκες είναι ασήμαντες, εξαιτίας της εσωτερικής ελευθερίας που διδάχθηκε από το Χριστό και για αυτό δεν επιτρέπει στους δούλους να επαναστατούν εναντίον των κυρίων τους. Η αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων θα επέλθει αργότερα. Ο Χρυσόστομος σε έναν από τους λόγους του φαίνεται απόλυτα ρεαλιστής σχετικά με τη δουλεία, αλλά είναι και πρωτοπόρος. Γνωρίζει και αναγνωρίζει την δυσκολία της κατάργησης ενός αυτονόητου για την εποχή θεσμού. Όπως μας λέει, οι άνθρωποι δεν επιθυμούν να ακούσουν ούτε για απελευθέρωση των δούλων ούτε καν για μείωση του αριθμού τους: «*Οἶδα μὲν ὅτι φορτικὸς εἶμι τοῖς ἀκούουσιν*»<sup>269</sup>.

Στις τρεις ομιλίες στην επιστολή προς Φιλήμονα, ο Χρυσόστομος αναφέρεται σε αυτή την ισότητα μεταξύ των ανθρώπων, αφού στην Εκκλησία η διαφορά των ανθρώπων φαίνεται από τις καλές και τις κακές πράξεις και την ελεημοσύνη που παρέχουμε στο συνάνθρωπο, «*Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐκ ἀφήισι τοὺς δεσπότης ἀγανακτεῖν, εἴ γε συναριθμοῖντο τοῖς οἰκέταις. Καὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία οὐκ οἶδε δεσπότη, οὐκ οἶδεν οἰκέτου διαφορὰν· ἀπὸ κατορθωμάτων καὶ ἀμαρτημάτων τοῦτον κακείνον ὀρίζει. Εἰ τοίνυν Ἐκκλησία ἐστὶ, μὴ ἀγανάκει, ὅτι μετὰ σοῦ προσηγορεύθη ὁ δοῦλος· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη*». Και συνεχίζει, υποστηρίζοντας ότι εάν είμαστε ελεήμονες προς τον πλησίον και του συγχωρούμε τα αμαρτήματα, τότε και εμείς οι ίδιοι θα λάβουμε συγχώρεση «*ἀν ἀφιῶμεν τοῖς πλησίον τὰ ἀμαρτήματα, ἀφεθήσεται καὶ ἡμῖν, ἂν ἐλεημοσύνας παρέχωμεν, ἂν ταπεινοὶ ὦμεν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀφαιρεῖ ἀμαρτίας*»<sup>270</sup>.

Ερμηνεύοντας την επιστολή προς Φιλήμονα, επιχειρεί να δια φωτίσει τις συνθήκες της δουλείας, όχι πάνω σε επαναστατική βάση, αλλά σε χριστιανική και πατερική γραμμή, καθώς απορρίπτει την αριστοτελική άποψη<sup>271</sup>. Εκφράζεται δε με μεγάλη συμπόνοια, όταν αναφέρεται στον εξαναγκασμό που έχουν υποστεί πολλοί δούλοι από τους κυρίους τους, για να προβούν σε μη ηθελημένο γάμο ή για να ασκούν μη αρεστές υπηρεσίες, «*Πολλοὶ πολλοὺς οἰκέτας ἠνάγκασαν, καὶ παῖδας· οἱ μὲν εἰς γάμους εἴλκυσαν μὴ βουλομένους, οἱ δὲ ὑπηρετήσασθαι διακονίαις ἀτόποις, καὶ ἔρωτι μιαρῶ καὶ ἀρπαγαῖς καὶ πλεονεξίαις καὶ βίαις*»<sup>272</sup>.

<sup>269</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόθεσις της πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολής*, Μ', ε', PG 61, 354.

<sup>270</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα*, Α' α, γ', PG 62, 705,708.

<sup>271</sup> Bainton Roland, *Christian Attitude towards War and Peace*, Hodder and Stoughton, London 1961, σελ. 66-67.

<sup>272</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα*, Α', β', PG 62, 706.

Ο Χρυσόστομος δεν μέμφεται μόνο τους άρχοντες για την άσχημη συμπεριφορά τους εναντίον των δούλων τους, αλλά καταδικάζει και τις γυναίκες που συμπεριφέρονται στις νεαρές δούλες με βαναυσότητα. Αυτές που φωνάζουν και χτυπούν τις θεραπαινίδες τους προκαλώντας τις φωνές και το κλάμα αυτών: *«καί μάλιστα έντεϋθεν ταχέως άλίσκεται τό τών γυναικῶν γένος, αἷ, ὅταν ὀργίζωνται ταῖς θεραπαινίσι, τήν οἰκίαν ἅπασαν τῆς κραυγῆς πληροῦσι τῆς ἑαυτῶν· πολλάκις δέ καί εἰ παρά στενωπόν τυγχάνοι ὠκοδομημένη ἡ οἰκία, καί οἱ παριόντες ἅπαντες ἀκούοντες αὐτῆς βοῶσης, καί τῆς θεραπαινίδος ὀλολυζούσης. Τί τούτου γένοιτ' ἄν άσχημονέστερόν ποτέ τοῦ κωκυτοῦς ἀκούειν; Πᾶσαι γάρ εὐθέως διακῶψασαι. Τί δὴ γέγονεν, ἐρωτῶσιν, ἐκεῖ; Ἡ δεῖνα, φησί, τήν δούλην τύπτει την αὐτῆς. Τί τούτου γένοιτ' ἄν άναισχυντότερον;»*<sup>273</sup>.

Μολονότι ο ιερός Χρυσόστομος δεν αποδέχεται το νόμο της δουλείας και γνωρίζει πόσο άσχημα συμπεριφέρονται οι κύριοι στους δούλους τους, εντούτοις, δεν καταφέρεται εναντίον του νόμου και των κοινωνικών τάξεων. Όμως ως ένας χριστιανός ηθικιστής προσπαθεί να φέρει μία πνευματική σχέση ανάμεσα σε κυρίου και δούλους. Επειδή η δουλεία έχει ριζώσει τόσο βαθιά στην κοινωνία της εποχής, ήταν απαραίτητη η προετοιμασία και η διδασκαλία για να φέρει κάποια αλλαγή <sup>274</sup>. Πόσο βαθιά ριζωμένη ήταν η δουλεία μέσα στην κοινωνία φαίνεται και από το γεγονός ότι έχει βρεθεί ένα μετάλλιο που προέρχεται από το πρώτο μισό του 1<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ., το οποίο είχε φορεθεί στο λαιμό ενός δούλου που ανήκε σε έναν κατώτερο ιερωμένο του Αγίου Κλήμεντα και στο οποίο αναγράφεται : «Teneme quia fugietre bocame Victoria Acolioa Dominicu Clementis» που σημαίνει: *«Πιάσε με γιατί δραπέτευσα και παρέδωσέ με στην εκκλησία του αγίου Κλήμεντος, στον ακόλουθο Βίκτωρα»*. Οι σκλάβοι που είχαν δραπετεύσει και πιαστεί, σημειώνονταν στο μέτωπό τους με ένα F (Fugitivus)<sup>275</sup>.

Όμως, το χριστιανικό κήρυγμα που αφορούσε την κατάργηση της δουλείας είχε μεγαλύτερη επίδραση στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Φαίνεται πως πολλοί από τους Χριστιανούς που κατείχαν δούλους έδειχναν μία γενναιόδωρη επιθυμία να τους απελευθερώσουν, όπως για παράδειγμα η οσία Μελανία η νεώτερη, η οποία χάρισε

<sup>273</sup> Του ίδιου, *Εἰς τήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, ΙΕ', γ', PG 62, 109.

<sup>274</sup> Φούγια Γ. Μεθόδιου, *Το κοινωνικόν μήνυμα των Ομιλιών του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αθήνα 1968, σελ. 105.

<sup>275</sup> Holzner Joseph, *Παῦλος* (Μετάφρασις ὑπό Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν και πάσης Ἑλλάδος), Αθήνα 1967, σελ. 446.

την ελευθερία σε οκτώ χιλιάδες άνδρες και γυναίκες σκλάβους<sup>276</sup>. Οι ίδιοι οι σκλάβοι, όμως, πολλές φορές προτιμούσαν να παραμένουν κάτω από τον έλεγχο των κυρίων τους. Αυτή η συμπεριφορά δικαιολογεί την έλλειψη επιμονής από την πλευρά του Χρυσοστόμου για απελευθέρωση των σκλάβων και την έμφασή του στη δημιουργία ενός αμοιβαίου σεβασμού ανάμεσα στους κυρίους και τους δούλους τους, καθώς σωματικά καμιά διαφορά δεν υπάρχει μεταξύ του πλούσιου και του φτωχού. Αυτό που τους διαφοροποιεί είναι η πλεονεξία και η διαφθορά που κάνει τον πλούσιο να επιθυμεί περοσσότερα: *«Τίνι γὰρ διαφέρει ὁ πλούσιος τοῦ πένητος; Οὐχ ἓν σῶμα περβάλλει; Οὐ μίαν τρέφει γαστέρα; Τινὶ οὖν πλεονεκτεῖ; Ταῖς φροντίσι, τῷ δαπανᾶσθαι, τῷ παρακούειν θεοῦ, τῷ διαφθεῖρειν τὴν σάρκα, τῷ λυμαίνεσθαι τὴν ψυχήν. Ταῦτά γὰρ ἐστίν, οἷς πλεονεκτεῖ τὸν πένητα;»* Και σε άλλο σημείο αναρωτιέται, ποιο είναι πραγματικά το νόημα του να έχει κάποιος πολλούς υπηρέτες. Την απάντηση τη δίνει ο ίδιος λέγοντας ότι κανείς δεν χρειάζεται στην ουσία πολλούς υπηρέτες, καθώς οι εργασίες τους περιορίζονται στις άνευ σημασίας υποχρεώσεις να του προσφέρουν τα ρούχα και να του ετοιμάζουν το τραπέζι: *«Διά τι γὰρ πολλοὺς ἔχει οἰκέτας; Ὡσπερ γὰρ ἐν ἱματίοις τὴν χρεῖαν διώκειν δεῖ μόνον, καὶ ἐν τραπέζῃ, οὕτω καὶ ἐν οἰκέταις. Τίς οὖν ἡ χρεῖα; Οὐκ ἐστὶν οὐδεμιᾶ»*<sup>277</sup>.

Ο ιερός Χρυσόστομος εκφράζει την άποψη της Εκκλησίας ξεκάθαρα, σύμφωνα με την οποία, στους κόλπους της δεν υπάρχουν άρχοντες και δούλοι, αλλά η διαφορά των ανθρώπων καθορίζεται από τα κατορθώματα και τα αμαρτήματά τους: *«καὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία οὐ οἶδεν δεσπότου, οὐκ οἶδεν οἰκέτου διαφορὰν ἀπὸ κατορθωμάτων καὶ ἀμαρτημάτων τοῦτον κακεῖνον ὀρίζει»*<sup>278</sup>. Καθώς οι άνθρωποι πλάστηκαν ἴσοι, ο διαχωρισμός αρχίζει από την πτώση του ανθρώπου και δεν αφορά τους δούλους και τους αφέντες, αλλά τους δίκαιους και αμαρτωλούς: *«Ἐλεύθεροι τῆ φύσει καὶ οὗτοί (οἱ δούλοι) εἰσιν»*<sup>279</sup>. Εξάλλου, ο Χριστός δεν ήρθε στον κόσμο για να καλέσει *«δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν»*<sup>280</sup>.

Στο σημείο, λοιπόν, αυτό καθίσταται επιβεβλημένο να αναφερθούμε και σε μια άλλη μορφή πνευματικής δουλείας, η οποία κατά το Χρυσόστομο είναι και η χειρότερη. Η μορφή αυτή της δουλείας δεν αφορά πια τον φτωχό αλλά τον πλούσιο, ο

<sup>276</sup> Μελάνη, ΘΗΕ Τόμος 8, Μαρτίνος, Αθήνα 1966, σελ. 921-922.

<sup>277</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολῆς, Μ', ε', PG 61, 353.

<sup>278</sup> Του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα*, Α', α', PG 62, 705.

<sup>279</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον*, ΙΣΤ', β', PG 62, 590.

<sup>280</sup> Λουκ. 5, 32, Ματθ. 9, 23, Μάρκ. 2, 17.

οποίος εξαιτίας της ακόρεστης αδυναμίας του για πλούτο δεν λειτουργεί ως διαχειριστής και *οικονόμος* των αγαθών, των χρημάτων, των κτημάτων του, αλλά υποκύπτει στα πάθη του και υποδουλώνεται σε αυτά. Αυτό σημαίνει ότι έχει τόσο μεγάλο έρωτα για υλικά αγαθά, τα οποία του έγιναν κυριολεκτικά τύρρανος και αδυνατεί να ελευθερωθεί: «Μὴ τοίνυν ἀπὸ τοῦ πολλὰ περιβάλλεσθαι νόμιζε σοὶ προσγίνεσθαι τινὰ ἡδονήν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν πλουτεῖν ἐὰν δὲ ἐπιθυμεῖς πλουτεῖν οὐδέποτε παύση μαστιζόμενος. Ἔρως γὰρ ἐστὶν οὗτος ἀτέλεστος, καὶ ὄσῳπερ ἂν πλείονα προέλθῃς ὁδόν, τοσούτω μᾶλλον τοῦ τέλους ἀφέστηκας»<sup>281</sup>. Ὁπως ἔλεγε ο Απόστολος Παῦλος: «Οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν» και επίσης: «Δεσμὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πλοῦτος, δεσμὸς χαλεπὸς τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτῷ χρῆσθαι, τύραννος ὠμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ἐπὶ λύμῃ τῶν δουλευόντων πάντα ἐπιτάττων.»<sup>282</sup>.

Στην κατάσταση αυτή, ο πλούσιος γίνεται κτήμα των κτημάτων του και διακατέχεται από αυτά, αντί εκείνος να κυριαρχεί επάνω τους σαν πραγματικός κτήτορας. Το ίδιο γίνεται και όταν ο άνθρωπος γίνεται υποχείριο των χρημάτων διολισθαίνοντας σε καταχρήσεις αντί να τα χρησιμοποιεί σύμμετρα σαν πραγματικός κάτοχος - κυρίαρχος<sup>283</sup>: «Οὐ τῶν πλουτούντων κατηγορῶν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τῶν κακῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένων. Οὐ γὰρ ὁ πλοῦτος κακόν, ἐὰν εἰς δέον βουλώμεθα αὐτῷ χρῆσασθαι, ἀλλ' ἡ ἀπόνοια, καὶ ἡ ἀλαζονεία...οὐ τοίνυν ὁ πλοῦτος κακόν, ἀλλ' ἡ παράνομος αὐτοῦ χρῆσις κακόν...οὕτω καὶ νῦν οὐ τῶν πλουτούντων κατηγορῶ, οὐδὲ τὰ χρήματα διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν κακὴν τῶν χρημάτων χρῆσιν, καὶ εἰς ἄσωτίαν δαπανωμένην. Διὰ τοῦτο χρήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτοῖς κτησώμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμας· διὰ τοῦτο κτήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτὰ κτησώμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμάς»<sup>284</sup>.

Η υποδούλωση αυτή στα χρήματα είναι η χειρότερη μορφή δουλείας<sup>285</sup> και σημαίνει αντιστροφή της τάξης που ο Θεός θέλησε να επιβάλει στον κόσμο. Τα υλικά αγαθά της κτήσης και κατοχής, εξαιτίας των οποίων οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται πλούσιοι, είναι μηδαμινά μπροστά στο πλήθος των αγαθών που παρέχει ο Θεός προς όλους τους ανθρώπους: «Πάντα μετὰ δαμιλείας», όπως λέει ο Χρυσόστομος, «δίδωσιν ὁ Θεός, τὰ πολλῶ τῶν χρημάτων ἀναγκαιότερα, οἷον τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸν

<sup>281</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους*, IB', η', PG 60, 505.

<sup>282</sup> Του ίδιου, *Υπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους Α' ἐπιστολῆς*, II', δ', PG 61, 112.

<sup>283</sup> Του ίδιου, *Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας*, I', β', PG 51, 69. Βλ. και του ίδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, I', γ', PG 62, 259-260.

<sup>284</sup> Στο ίδιο, *Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας*, β', PG 51, 69.

<sup>285</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον*, NA', στ', PG 58, 518.



ἥλιον, ἀπάντα τὰ τοιαῦτα. Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι πλειόνος ἀπολαύει τῆς ἀκτῖνος ὁ πλούσιος, ἐλάττονος δὲ ὁ πένης· οὐκ ἐστὶ εἰπεῖν, ὅτι δαμιλέστερον ἀέρα ἀναπνέει τοῦ πένητος ὁ πλουτῶν· ἀλλὰ πάντα ἴσα καὶ κοινὰ πρόκειται. τίνος οὖν ἔνεκεν τὰ μὲν μείζονα καὶ ἀναγκαιότερα καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν συνέχοντα κοινὰ πεποιήκεν ὁ Θεός, τὰ δὲ ἐλάττονα καὶ εὐτελέστερα οὐκ ἔστι κοινά, τὰ χρήματα λέγω; τίνος οὖν ἔνεκεν; Ἴνα συγκροτῆται ἡμῶν ἡ ζωὴ καὶ ἀρετῆς ἔχωμεν σκάμματα»<sup>286</sup>. Ο ἄνθρωπος πρέπει να ενδιαφέρεται πρώτα για την βασιλεία των ουρανῶν: «ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ»,<sup>287</sup> καὶ ὄχι για τα πλούτη στα οποία καὶ υποδουλώνεται.

Από τα ανωτέρω, καταλήγουμε στο ἀβίαστο συμπέρασμα ὅτι ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ τὴ δουλεία ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαρτίας καὶ επικαλεῖται τὰ λεγόμενα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ ὁποῖος υποστηρίζει ὅτι ἡ δουλεία εἰσῆλθε στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαιτίας τῆς πλεονεξίας, τῆς βαναυσότητος καὶ τῆς ἀπληστίας: «εἰ δὲ τις ἔροιτο πόθεν ἡ δουλεία, καὶ διὰ τι εἰς τὸν βίον εἰσῆλθε τὸν ἀνθρώπινον (καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς καὶ ἐρωτῶντας τὰ τοιαῦτα ἠδέως καὶ μαθεῖν βουλομένους), ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ἐρῶ. Ἡ πλεονεξία τὴν δουλείαν ἔτεκεν, ἡ βαναυσία, ἡ ἀπληστία»<sup>288</sup>. Ἡ δουλεία εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ ξεπεσμοῦ καὶ τῆς ἐξαχρείωσης, ἓνα εἶδος ἀγριότητος. Ἀφοῦ ὁ Νῶε, ὁ Ἄβελ ἢ ὁ Σηθ δὲν εἶχαν ὑπηρέτες, τότε τὸ θέμα αὐτὸ ἀποτελεῖ καρπὸ τῆς ἀμαρτίας: «ἐπεὶ Νῶε δοῦλον οὐκ εἶχεν, οὐδὲ Ἄβελ, οὐδὲ Σηθ, ἀλλ' οὐδὲ οἱ μετὰ ταῦτα. Ἀμαρτία τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἔτεκεν, ἢ εἰς τοὺς πατέρας ὕβρις»<sup>289</sup>. Συνεπῶς, ὁ ἀγῶνας γιὰ ἠθικὴ τελείωση τῆς προσωπικότητος δε θα πρέπει νὰ περιορίζεται στὴ δουλεία ἢ στὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ νὰ προσμετράται ἀπὸ τὴν ἀφοσίωση στὸ Θεό. Θα πρέπει ὁ ἀνθρώπος νὰ ἐπιθυμῇ νὰ εἶναι ὑπηρέτης Του, νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ ἀγωνίζεται γιὰ τὸ καθ' ὁμοίωση: «Ταῦτα λέγω, οὐχὶ τοὺς οἰκέτας ὑπίους ποιῆσαι βουλόμενος, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ὕπιον ἐπιστρέψαι, τὸ ράθυμον διεγείρει, ἵνα κὰν οὕτω δουλεύωμεν τῷ Θεῷ, ὡς ἡμῖν οἱ οἰκέται, οὕτω τῷ πεποιηκῶτι ἡμᾶς, ὡς ἡμῖν οἱ ὁμοούσιοι, καὶ μηδὲν τοιοῦτον ἔχοντες παρ' ἡμῶν»<sup>290</sup>.

<sup>286</sup> Του ἰδίου, *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, Β', στ', PG 49, 43.

<sup>287</sup> *Ματθ.* 6, 33.

<sup>288</sup> Μέσα σε αὐτὰ τὰ πλαίσια ὁ Μέγας Βασίλειος θεωρεῖ ὅτι, «ἀρχὴ καὶ ρίζα τῆς ἀμαρτίας τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ αὐτεξούσιον», βλ. Μεγάλου Βασιλείου, «Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», PG 31, 332<sup>D</sup>.

<sup>289</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους*, KB', β', PG 62, 157.

<sup>290</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφόρων λόγων*, MA', PG 63, 865-866.

Μία πολύ σημαντική δήλωση, η οποία θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε ακόμα καλύτερα τη σκέψη του Χρυσοστόμου πάνω στο θέμα της δουλείας, βρίσκεται στην 5<sup>η</sup> Ομιλία της Δεύτερης Επιστολής του προς Θεσσαλονικείς, στην οποία εξαιρείται το ήθος και η προσφορά κάποιων δούλων που με τα έργα τους ωφέλησαν κατά πολύ το σπίτι για το οποίο δούλευαν: *«Διά τοῦτο μᾶλλον ἀπό τῶν ἔργων ρυθμίζεσθαι ἢ ἀνθρωπίνη φύσις εἴωθε· και τοσαύτη τῆς ἀρετῆς ἢ ὑπερβολή, ὥστε καί δοῦλος πολλάκις ὀλόκληρον ὠφέλησεν οἰκίαν μετά τοῦ δεσπότου... Οὐδέ γάρ εἰκῆ οὐδέ ἀπλῶς αὐτοῖς συνεχῶς ἐπιτάττει τήν ἀρετήν ἀσκεῖν ὁ Παῦλος, καί πειθηνίους εἶναι τοῖς δεσπόταις, οὐ τῆς διακονίας τοσοῦτον φροντίζων τῶν δεσποτῶν, ὅσον ἵνα μή ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται καί ἡ διδασκαλία· ὅταν δε μή βλασφημῆται ταχέως και θαυμασθήσεται. Καί οἶδα πολλάς οἰκίας, ὅτι μεγάλα ἐκέρδαναν ἀπό τῆς τῶν δούλων ἀρετῆς»<sup>291</sup>.*

Η αγάπη προς τον πλησίον αποτελεί την κατεξοχήν πράξη κατάφασης στην ελευθερία του άλλου και δεν έχει ηθικό, αλλά οντολογικό χαρακτήρα, δεν είναι καρπός συμμόρφωσης σε κάποιο νόμο ή ηθικό κανόνα ή σε κάποια ιδεολογία, αλλά είναι η οφειλή η οποία απορρέει από την πνευματική συγγένεια και από τη συναίσθηση ότι ὅλοι είναι μέλη του ενός σώματος: *«Εἰπὼν τοίνυν πῶς ἀγαπᾶν δεῖ, καί τὸ κέρδος αὐτοῦ δηλοῖ λέγων· Ὁ γάρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. Μὴ γαρ μοι μηδὲ τοῦτο χάριν νομίζε· και γάρ και τοῦτο οφειλή· ὀφείλεις γαρ τῷ ἀδελφῷ ἀγάπην διὰ τὴν συγγένειαν τὴν πνευματικὴν· οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι και μέλη ἐσμὲν ἀλλήλων· κὰν αὕτη ἡμᾶς ἐπὶλίπη, τὸ πᾶν διεσπασθη. Φίλει τοίνυν τὸν ἀδελφόν. Εἰ γάρ ἐκ τῆς φιλίας αὐτοῦ τοσαῦτα κερδανεῖς, ὡς τὸν νόμον ἀπάντα πληροῦν, ὀφείλεις αὐτῷ τὴν ἀγάπην, εὐεργετούμενος παρ' αὐτοῦ»<sup>292</sup>.* Προς αυτή την κατεύθυνση προσανατολίζεται ο Ιωάννης Χρυσόστομος με την επίκληση της ενότητας του ανθρώπινου γένους και της αμοιβαιότητας των ανθρώπινων σχέσεων. Ὅλοι οι ἄνθρωποι κατάγονται ἀπὸ τὸν πρῶτο ἄνθρωπο και επομένως οφείλει ο καθένας να θεωρεῖ τὸν ἄλλο ὡς ἓνα με αὐτόν <sup>293</sup>.

Ἐν κατακλείδι, ὡς προς τὴν ιδεολογία τῆς, ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία κατέλυσε τὸ πνεῦμα τῆς δουλείας. Καμία δουλικὴ εξάρτηση ἢ κυριαρχικὴ επιρροή δεν

<sup>291</sup> Του ἴδιου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Β' πρὸς Θεσσαλονικείς*, Ε', δ', ε', PG 62, 498-499.

<sup>292</sup> Του ἴδιου, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους*, ΚΓ', γ', PG, 60, 618.

<sup>293</sup> Απόστολου Νικολαΐδη, *«Ὁ ἄλλος ὡς πλησίον. Μετακοινωνικὴ προσέγγιση τῆς ετερότητας»*, *Επιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Τόμος ΛΘ', Ἀθήνα 2004, σελ. 336.

μπορεί να νοηθεί στις σχέσεις των επιμέρους τμημάτων της χριστιανικής κοινωνίας ή των μελών αυτών. Αυτό συμβαίνει επειδή τα επιμέρους τμήματα της χριστιανικής κοινωνίας συνδέονται μεταξύ τους αδελφικώς ως τέκνα του Θεού και Πατρός<sup>294</sup>. Έτσι, οποιαδήποτε προσπάθεια κυριαρχίας του ενός στον άλλο αντίκειται στο πνεύμα αδελφοσύνης και ενότητας της Εκκλησίας. Οποιαδήποτε ιεράρχηση εντός του σώματος του Χριστού γίνεται για λόγους καταμερισμού λειτουργημάτων και διακονημάτων προς οικοδομήν του «σώματος του Χριστού»<sup>295</sup>. Εξάλλου, το πρωτείο της χριστιανικής κοινωνίας είναι πρωτείο θυσίας και διακονίας, καθώς πρώτος είναι ο «πάντων ἔσχατος καὶ πάντων διάκονος»<sup>296</sup>.

Ο Χριστιανισμός ουδέποτε επεδίωξε την ανατροπή των υφιστάμενων κοινωνικών θεσμών, ούτε επεχείρησε να επιβάλει δια της βίας νέες μεθόδους οργάνωσης της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων ούτε να δημιουργήσει οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά σχήματα<sup>297</sup>. Δίδαξε το νόμο της αγάπης, ο οποίος είναι διορθωτικός του κοινωνικού βίου και συνέστησε καινή κοινωνία ανθρώπων η οποία μπορεί να δράσει μεταμορφωτικά εντός του κόσμου. Ο Χριστός δεν αποκάλυψε τρόπους καλύτερης οργάνωσης και διάρθρωσης του κοινωνικοοικονομικού βίου των ανθρώπων, αλλά παρείχε σε αυτούς την οδόν, την αλήθειαν και τη ζωήν για να ζουν και να πολιτεύονται κατά Θεόν<sup>298</sup>. Η στάση αυτή της χριστιανικής κοινωνίας έναντι του κόσμου δεν αποτελεί σημάδι αδυναμίας ή ένδειξη υποχώρησης. Τουναντίον, μαρτυρεί δύναμη και υπεροχή. Σκοπός της χριστιανικής κοινωνίας είναι η πλήρης αναμόρφωση του ανθρώπου χωρίς αυτός να δεσμεύεται ή να εξαρτάται από εξωτερικά σχήματα ή συστήματα, παρέχοντας στον άνθρωπο την ελευθερία επιλογής ως προς τη δράση του εν Χριστώ ανακαινισθέντος προσώπου<sup>299</sup>.

---

<sup>294</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, «Η Χριστιανική Κοινωνία και ο κόσμος», *Επιστημονική Επετηρίς εκδιδόμενη υπό της Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 12<sup>ος</sup>, σελ. 34, 35, 69.

<sup>295</sup> *Εφ.* 4, 11-12, *Β' Κορ.* 10, 8 και 13, 10.

<sup>296</sup> *Μάρκ.* 9, 35.

<sup>297</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου «Η Χριστιανική Κοινωνία και ο κόσμος», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. 12<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1967, ό.π., σελ. 70· Μπουγάτσου Νικόλαου, *Κοινωνική Διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1980, σελ. 17.

<sup>298</sup> Ιωαννίδη Βασίλειου, *Το Ευαγγέλιον και το κοινωνικόν πρόβλημα*, Έκθεσις Χριστιανικού Βιβλίου, Αθήνα 1957, σελ. 29.

<sup>299</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, ό.π., σελ. 68.

Υπό αυτό το πνεύμα, η εκάστοτε χριστιανική κοινότητα δύναται να ρυθμίζει και την στάση της έναντι της πολιτείας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η αιώνια πατρίδα του χριστιανού δεν βρίσκεται στη γη, αλλά εις τους ουρανούς, γίνεται αντιληπτό ότι κάθε μορφή εξουσίας στον παρόντα κόσμο είναι σχετική<sup>300</sup>. Υπάρχει για να διασφαλίζει την τάξη και την ειρήνη. Έτσι, η βασιλεία του Θεού δεν σχετίζεται και ούτε αναιρεί τις εξουσίες του κόσμου. Οι τελευταίες είναι παροδικές και περιορισμένες, εν αντιθέσει με τη βασιλεία του Θεού που έχει αποστολή καθολική και αιώνια. Εξάλλου, η ύπαρξη της εξουσίας εντός του κόσμου εκφράζει τη βουλή του Θεού<sup>301</sup>: «οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὗσαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶ»<sup>302</sup>. Αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε επίγειος άρχοντας προχειρίζεται υπό του Θεού ή τελεί υπό την ευλογίαν αυτού. Ο ιερός Χρυσόστομος ερμηνεύοντας το χωρίο αυτό εξηγεί ότι μιλάει για την εξουσία σε γενικότερα πλαίσια: «τὸ γάρ ἀρχὰς εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἄρχειν, τοὺς δὲ ἄρχεσθαι, καὶ μηδὲ ἀπλῶς καὶ ἀνέδην ἅπαντα φέρεσθαι, ὥσπερ κυμάτων τῆδε κακεῖσαι τῶν δήμων περιαγομένων, τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον εἶναι φημι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν. Οὐ γάρ ἐστὶ ἄρχων, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος διαλέγεται λέγων»<sup>303</sup>. Επομένως, οι χριστιανοί οφείλουν να υπακούουν στους κρατικούς άρχοντες. Συμπερασματικά, η υπακοή αυτή δεν είναι ένδειξη δειλίας ή εθελοδοουλείας, αλλά πρόκειται για υπακοή κατ' επίγνωση και κατ' αίσθηση<sup>304</sup>.

## 2.6 Η παραμυθία των γηρών και των ορφανών

Απ' όσα ήδη έχουμε εξετάσει, θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε ότι το σύνολο της προσφοράς και της παραμυθητικής δράσης του ιερού Χρυσοστόμου έναντι των κοινωνικά αδυνάτων, αποτελεί μια προσπάθεια υπεράσπισης των δικαιωμάτων τους, ήδη από τους πρώτους αιώνες λειτουργίας της Εκκλησίας. Τα δικαιώματα του ανήκουν σε ένα πολιτισμικό χώρο, το χριστιανικό, που διαποτίζεται από την πίστη στον άνθρωπο ως εικόνα και τέκνον του Θεού, από την πίστη στην απόλυτη αξία του ανθρώπινου προσώπου και στην ενότητα του ανθρώπινου γένους. Έτσι, η ιστορική

<sup>300</sup> Μπουγάτσου Νικόλαου, *Κοινωνική Διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, ό.π., σελ. 24.

<sup>301</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, ό.π., σελ. 71.

<sup>302</sup> *Ρωμ.* 13, 1.

<sup>303</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους*, ΚΓ', α', PG 60, 615.

<sup>304</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, ό.π., σελ. 73.

πορεία και το περιεχόμενο των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι συνυφασμένα με τον ιερό Χρυσόστομο, τους Πατέρες της Εκκλησίας και τα ιδεώδη του χριστιανικού κηρύγματος<sup>305</sup>.

Οι κοινωνικοπολιτικές προϋποθέσεις της ζωής των Χριστιανών κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες δεν τους επέτρεπαν να συστηματοποιήσουν και να προγραμματίσουν το φιλανθρωπικό έργο. Παρά ταύτα, ελαμβάνετο ειδική μέριμνα και αναλαμβάνονταν ειδικές φροντίδες για τους πτωχούς, τους ασθενείς, τις χήρες, τα ορφανά και γενικότερα για όλες τις τάξεις των ενδεών. Πρωτεργάτες ανάληψης μεριμνών και φροντίδων ήταν αρχικά οι Απόστολοι και αργότερα οι διάκονοι και οι επίσκοποι των κατά τόπους Εκκλησιών<sup>306</sup>: *«Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν εἶπον· οὐκ ἄρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις. Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἐπτά, πλήρεις Πνεύματος Ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης· ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν. Καὶ ἤρρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλῆθους· καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος Ἁγίου, καὶ Φίλιππον καὶ Πρόχορον καὶ Νικάνορα καὶ Τίμωνα καὶ Παρμενᾶν καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα, οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων, καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας»*<sup>307</sup>.

Ωστόσο, το φιλανθρωπικό έργο συστηματοποιήθηκε και οργανώθηκε από των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου και έπειτα. Απαλλαγμένη από τους διώκτες της, η Εκκλησία ανέπτυξε μεγαλύτερη ελευθερία δράσεως ως προς την ανακούφιση των φτωχών, των ασθενών και όλους εν γένει τους δεομένους βοήθειας και συμπαραστάσεως<sup>308</sup>. Το φιλανθρωπικό έργο της Εκκλησίας είχε τεράστια επίδραση στη βελτίωση και ανύψωση της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων. Ως ιδιαίτερη και συγκεκριμένη μορφή εκδήλωσης της αγάπης προς τον πλησίον, το φιλανθρωπικό έργο πραγματοποιείται στην χριστιανική κοινωνία είτε σαν αυθόρμητη εκδήλωση των

<sup>305</sup> Δεληκωσταντή Κωνσταντίνου, *«Τα δικαιώματα του ανθρώπου: μόνιμη πρόκληση για τις θρησκείες»*, Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Τόμος ΛΖ', Αθήνα 2002, σελ. 445-446.

<sup>306</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, ό.π., σελ. 95-96.

<sup>307</sup> Πράξ. 6, 2-6.

<sup>308</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, « Η Χριστιανική Κοινωνία και ο κόσμος», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. 12<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1967, ό.π., σελ. 98.

μελών της είτε σαν οργανωμένη προσπάθεια των χριστιανικών κοινοτήτων ή όλης της χριστιανικής κοινωνίας<sup>309</sup>.

Παράλληλα, αποτελεί προβαθμίδα και έκφραση της εν γένει πνευματικής ζωής και δράσεως αυτής, επειδή η άσκηση της φιλανθρωπίας συνδεόταν κατά το πλείστον μετά της κατά Κυριακήν τελέσεως της αναιμάκτου θυσίας. Εξάλλου, ο όρος «κοινωνία» χρησιμοποιείται όχι μόνο για να εκφράσει την κοινή μυστηριακή ζωή των πιστών, αλλά ήταν δηλωτική της συναντιλήψεως και της βοήθειας υπέρ των πτωχών και των ενδεών<sup>310</sup>. Η Εκκλησία λοιπόν, μερίμνησε ιδιαίτερα για τις χήρες και τα ορφανά, καθώς πρόκειται για πρόσωπα τα οποία έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη για προστασία και χρήζουν βοήθειας<sup>311</sup>.

Για το χριστιανό, η Εκκλησία αποτελεί τη φιλόστοργη μητέρα όλων των πιστών και έρχεται με την παρουσία της, τη χάρη του Θεού και τη βοήθεια των ανθρώπων που την υπηρετούν πιστά να αναπληρώσει τα κενά που δημιουργούνται στη ζωή και κυρίως στα παιδιά<sup>312</sup>. Μάλιστα, στην πρώτη Εκκλησία αναφέρεται χαρακτηριστικά το γεγονός, πως στην καθημερινή διακονία της πρώτης χριστιανικής κοινότητας στα Ιεροσόλυμα παραθεωρούνταν οι χήρες των ελληνιστών. Αυτό φανερόνεται και από τα λεγόμενα του ιερού Χρυσοστόμου ο οποίος αναφέρει πως υπήρχε καθημερινή φροντίδα και μέριμνα της Εκκλησίας για τις χήρες: *«Ἐγένετο, φησί, γογγυσμός, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. Ἄρα καθημερινῇ διακονία ἦν ταῖς χήραις. Καὶ ὄρᾳ, πὼς καὶ οὗτος διακονίαν καλεῖ, καὶ οὐ ταχέως ἐλεημοσύνην ἅμα καὶ τοὺς δίδοντας, καὶ τοὺς λαμβάνοντας διὰ τοῦ ἐπαίρων»*<sup>313</sup>.

Ο ιερός Χρυσόστομος είχε προσωπική εμπειρία για το θέμα της ορφάνιας και της χηρείας, καθώς η μητέρα του, Ανθούσα, έμεινε χήρα στα είκοσι χρόνια της και για αυτό το λόγο ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητος<sup>314</sup>. Παρατηρούμε, ότι ο ίδιος αναφέρει όλες τις περιπτώσεις της χηρείας στις ομιλίες του και επίσης αφιερώνει και τρεις

---

<sup>309</sup> Στο ίδιο, σελ. 95.

<sup>310</sup> Πράξ. 2, 42, Ρωμ. 15, 26, Β' Κορ. 8, 4 και 9, 13, Εβρ. 13, 16.

<sup>311</sup> Βάντσου Χρήστου, *Ἡ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὰ ὀρφανά καὶ τίς χῆρες. Απόψεις Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας*, Αθήνα 1991, σελ. 83.

<sup>312</sup> Στο ίδιο, σελ 84.

<sup>313</sup> Πράξ. 6, 1.

<sup>314</sup> Ελευθεριάδη Α. Ευθύμιου, «Ἡ θεομητορολογία του ιερού Χρυσοστόμου», *Πρακτικά ΙΣΤ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου με θέμα «Ο ιερός Χρυσόστομος»*, Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 131 και πρβλ. Βάντσος ό.π., σελ. 98.

ειδικές ομιλίες στις οποίες εξετάζεται το θέμα σφαιρικά. Πρόκειται για τις ομιλίες: «*Ὁμιλία εἰς νεωτέραν χηρέσασαν*»,<sup>315</sup> «*Περὶ μονανδρίας*»<sup>316</sup> και «*Ὁμιλία εἰς τὸ χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλλάπτων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα*»<sup>317</sup>.

Ὁ Πατέρας αναφέρεται στην κατάσταση της χηρείας και λέει ὅτι η χηρεία δεν πρέπει να λαμβάνεται σαν συμφορά αλλά σαν τιμὴ και δόξα, γιατί μπορεί η χήρα γυναίκα να μην ἔχει ἄνδρα, ἔχει ὅμως τον Χριστό σαν συγκάτοικο, χάρη του ὁποῖου μπορεί να αποκρούει ὅλα τα δεινά, τις συμφορές της καθημερινῆς ζωῆς αλλά και τις πνευματικὲς συμφορές ἀπὸ τις εφόδους των δαιμόνων που καιροφυλακτοῦν για να την πλήξουν πνευματικά: «*Το γὰρ τῆς χηρείας ὄνομα δοκεῖ μὲν εἶναι συμφορᾶς ὄνομα, οὐκ ἔστι δέ, ἀλλ' ἀξίωμα καὶ τιμὴ καὶ δόξα μεγίστη· οὐκ ὄνειδος, ἀλλὰ στέφανος. Εἰ γὰρ καὶ ἄνδρα οὐκ ἔχει συνοικοῦντα ἢ χήρα, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν ἔχει συνοικοῦντα, τὸν πάντα ἀποκρουόμενον τὰ ἐπιόντα δεινά*»<sup>318</sup>.

Ἡ ποιμαντικὴ φροντίδα και μέριμνα του ἱεροῦ Χρυσοστόμου για τα ὀρφανά και τις χήρες, φαίνεται ἤδη ἀπὸ την εποχὴ που ἦταν πρεσβύτερος στην Αντιόχεια<sup>319</sup>. Προτρέπει, λοιπόν, τους κατοίκους της εν λόγω περιοχῆς να μεριμνήσουν για τις χήρες και τα ὀρφανά, προσφέροντας ἓνα χέρι βοηθείας, καθὼς ο πόνος της χήρας εἶναι μεγάλος και ο μόνος προστάτης που της ἔχει ἀπομείνει πια εἶναι ο Θεός. Τούτου δοθέντος, οι συνάνθρωποι θα πρέπει και αυτοί με τη σειρά τους να βοηθούν, προσφέροντας ἀσφάλεια και φιλανθρωπώντας με ὅποιο τρόπο δύνανται: «*Γενώμεθα τοίνυν και ἡμεῖς καθαροὶ μάθωμεν καλὸν ποιεῖν· Τι δέ ἐστὶ τὸ καλόν; Κρίνετε ὀρφανῶ, και δικαιώσατε χήραν· και δεῦτε και διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος. Πολύς οὗτος ὁ λόγος ἐν ταῖς Γραφαῖς τῶν χήρων και τῶν ὀρφανῶν...Και γὰρ ἀπροστατευτον ἢ χήρα· διὰ τοῦτο πολλήν ὑπὲρ αὐτῆς ποιεῖται σπουδὴν. Και γὰρ παρὸν δευτέρους ὀμιλήσαι γάμοις, διὰ τὸν τοῦ θεοῦ φόβον τὰ ἀπὸ τῆς χηρείας ὑπομενοῦσι δεῖνα. Ὁρέγομεν τοίνυν αὐταῖς χεῖρα ἅπαντες και ἄνδρες και γυναῖκες, ἵνα μὴ πότε ὑποστῶμεν τὰ τῆς χηρείας δεινά. Κἂν ὑποστῶμεν, πολλήν ἀποθώμεθα φιλανθρωπίας ἡμῶν ἀφορμὴν. Οὐ μικρὰ δύναμις τῶν δακρύων τῆς χήρας ἐστίν, ἀλλὰ και αὐτὸν τὸν οὐρανὸν διανοίξει δύναται. Μὴ τοίνυν αὐταῖς ἐπεμβαίνωμεν, μηδὲ χεῖρονα ποιῶμεν τὴν συμφορὰν, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ βοηθῶμεν. Ἄν οὕτω ποιῶμεν, πολλήν ἑαυτοῖς περιβαλοῦμεν ἀσφάλειαν, και κατὰ τὸν*

<sup>315</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς νεωτέραν χηρέσασαν*, PG 48, 599-610.

<sup>316</sup> Του ἰδιοῦ, *Περὶ μονανδρίας*, PG 48, 609-620.

<sup>317</sup> Του ἰδιοῦ, *Εἰς τὸ, «χὴρα καταλεγέσθω μὴ ἐλλάπτων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα»*, PG 51, 321-338.

<sup>318</sup> Στο ἴδιο, α', PG 51, 321.

<sup>319</sup> Βάντσου Χρήστου, ὀ.π., σελ. 98.

παρόντα καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Οὐ γάρ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἡμῶν προσθήσονται, τὰ πλείονα τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν διὰ τῆς εἰς αὐτὰς εὐεργεσίας ὑποτεμνόμεναι καὶ μετὰ παρρησίας ποιούσαι παραστήναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ»<sup>320</sup>.

Ο ἱερός Χρυσόστομος προέτρεπε τους πλούσιους της Αντιόχειας να βοηθήσουν αυτούς που ἔχουν ἀνάγκη και μεταξύ αὐτῶν τις χήρες. Μιλᾷ για ἓναν κατάλογο χηρῶν που εἶχε καταρτιστεῖ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία και στον οποίο ἀπαριθμοῦνταν 3.000 χήρες, «καὶ γὰρ εἰς τῶν τρισχιλίων ἀριθμὸν ὁ κατάλογος αὐτῶν ἔφθασε»<sup>321</sup>. Προφανῶς, δεν πρόκειται για κατάλογο του συνόλου των χηρῶν της Αντιόχειας, ἀλλὰ για κατάλογο ἐκείνων των χηρῶν που βοηθοῦνται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία της Αντιόχειας. Ο ἱερός Πατήρ, μέσα σε αὐτὸ το φάσμα, προτρέπει διαρκῶς τους πλουσίους να βοηθοῦν τις χήρες και τα ορφανὰ<sup>322</sup>. Ἐρμηνεύοντας το χωρίο ἀπὸ τὴν ἐπιστολή του Ἰακώβου, ὅπου γίνεται λόγος για βοήθεια των χηρῶν και των ορφανῶν, ωθεῖ ὅσους ἔχουν τὴ δυνατότητα, να ἐπισκέπτονται τις χήρες και τα ορφανὰ, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ θρησκεία που διατηρεῖ τον κόσμον καθαρὸ· ἡ συμμετοχὴ στα κοινὰ και ἡ προσφορά βοήθειας στον πλησίον: «Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου»<sup>323</sup>. Τονίζει δε, ὅτι ο πιστὸς που ἐλεεῖ ἐξισώνεται κατὰ κάποιον τρόπο με τον ἐλεήμονα Θεό, «Τοῦτό ἐστίν ὃ ἐξισούσθαι δυνάμεθα τῷ Θεῷ τῷ ἐλεῖν καὶ οἰκτεῖρειν. Ὅταν οὖν τοῦτο μὴ ἔχωμεν τοῦ παντὸς ἀπεστερήμεθα. Οὐκ εἶπεν ἂν νηστεύσητε ὁμοιοὶ τῷ Πατρὶ»<sup>324</sup>.

Ὅσο βρισκόταν στην Αντιόχεια, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ἀντιμετώπισε ἀποτελεσματικὰ τὸ πρόβλημα της φτώχειας: ὀργάνωσε τα ἐξόδα της Ἐκκλησίας και με αὐτὰ ἐξυπηρετοῦσε τα τρεῖς χιλιάδες ορφανὰ και τις χήρες, καθὼς και ἄλλες περιπτώσεις που προέκυπταν. Ὅταν πῆγε στην Κωνσταντινούπολη, ἐνὼ οραματίζεται και προτείνει μια οἰκογενειακὴ συμβίωση ὅλων των χριστιανῶν, με τὴν ἐκούσια ἀποδοχὴ της κοινοκτημοσύνης, «Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ὑπογράψωμεν τοῦτο τῷ λόγῳ, καὶ πάντες τὰ αὐτῶν πωλείτωσαν πάντα, καὶ φερέτωσαν εἰς μέσον, τῷ λόγῳ λέγω· μηδεὶς θορυβεῖσθω, μήτε πλούσιος, μήτε πέννης.»<sup>325</sup> τὸ μόνον που κατάφερε ἦταν ἡ ὀργάνωση

<sup>320</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, Ο', γ, PG 59, 384-386.

<sup>321</sup> Του ἰδίου, Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, ΞΣΤ', γ', PG 58, 630.

<sup>322</sup> Βάντσου Χρήστου, ὁ.π., σελ. 98.

<sup>323</sup> Ἐπιστολή Ἰακώβου, 1, 27.

<sup>324</sup> Βάντσου Χρήστου, ὁ.π., σελ. 98.

<sup>325</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ΙΑ', γ', PG 60, 97.



συσσιτίων. Όμως, δεν οργάνωσε την «αγγελική πολιτεία», εξαιτίας του γεγονότος ότι οι περιστάσεις δεν ευνοούσαν κάτι τέτοιο, επομένως εξορίστηκε και από την Κωνσταντινούπολη<sup>326</sup>.

Αναφερόμενος στην κατάσταση της χηρείας ο ιερός Χρυσόστομος διευκρινίζει ποια είναι η πραγματική χήρα<sup>327</sup>. Δεν είναι αυτή που λόγω κατάστασης εννοείται, δηλαδή αυτή που έχασε τον άντρα της, αλλά αυτή που γνωρίζει πώς να τιμά την κατάστασή της. Η γυναίκα, αναφέρει, είναι δυνατόν να μην έχει άνδρα και να μην είναι χήρα. Στην περίπτωση αυτή, δεν εννοεί βέβαια την άγαμη, γιατί, όπως συμπληρώνει, και αυτήν δεν την χαρακτηρίζει η αποχή και μόνο από το γάμο, αλλά και πολλά άλλα πράγματα. Το αξίωμα της χηρείας στην χήρα το δίνει η υπομονή που συνδέεται με τη σωφροσύνη: *«Χήρας τίμα,....τὰς ὄντως χήρας, φησίν. Ἄρα ἐστὶ μὴ ἔχειν μὲν ἄνδρα, μὴ εἶναι δὲ χήραν. Ὡσπερ γὰρ τὴν παρθένον οὐ τοῦτο ποιεῖ παρθένον, τὸ μὴ ὠμιληκέναι γάμῳ ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἐτέρων δεῖ, τοῦ ἀμέμπτου, οὐ εὐπροσέδρου· οὕτω καὶ χήραν οὐχ ἢ τοῦ ἀνδρὸς ἐρημία ποιεῖ ἀπλῶς, ἀλλ' αἷ μετὰ σωφροσύνης ὑπομονή, ἢ ἐκ πάντων μόνωσις. Τὰς τοιαύτας χήρας τιμᾶν παραίνει, εἰκότως»*<sup>328</sup>. Ο Χρυσόστομος αναφέρεται και σε ένα άλλο είδος χήρας, λέγοντας ότι υπάρχει και η χήρα που έχασε τον άνδρα της και η οποία δεν έχει παιδιά τα οποία θα την βοηθήσουν στο υπόλοιπο της ζωής και έτσι έχει εναποθέσει τις ελπίδες της στο Θεό<sup>329</sup>: *«Πολλῆς γὰρ δέονται τιμῆς μεμονωμένοι· ἄνδρας οὐκ ἔχουσι τοὺς προστησομένους· τὸ πρᾶγμα ἐπονείδιστον εἶναι δόκει καὶ δυσσιώνιστον παρὰ τοῖς πολλοῖς. Διὰ τοῦτο πολλῆς αὐτὴν βούλεται παρὰ τοῦ ἱερέως ἀπολαύειν τιμῆς· οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀξία ἐστίν. Εἰ δὲ τις χήρα τέκνα ἢ ἐκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις»*<sup>330</sup>.

Οι παράγοντες οι οποίοι κάνουν τη χήρα «ὄντως χήρα», εκτός από το γεγονός αυτό καθ' αυτό, είναι επίσης και ο τρόπος της ζωής της. Η χήρα δεν πρέπει να ζει κοσμική ζωή, αλλά πρέπει να διακρίνεται για την πίστη της στο Θεό, για την υπομονή και τη σωφροσύνη της. Ένας άλλος παράγοντας είναι η οικονομική της κατάσταση,

<sup>326</sup> Μπουγάτσου Νικόλαου, *Κοινωνική Διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*, σελ. 35-36.

<sup>327</sup> Βάντσου Χρήστου ό.π., σελ. 100.

<sup>328</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον*, ΙΓ', β', PG 62, 566.

<sup>329</sup> Βάντσου Χρήστου, ό.π., σελ. 100.

<sup>330</sup> Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον*, ΙΓ', β', PG 62, 566.

δηλαδή εκείνη που πράγματι είναι πτωχή και χρειάζεται βοήθεια και τέλος η έλλειψη προστασίας από μέρους δικών της ανθρώπων, των παιδιών και των εγγονών της<sup>331</sup>.

Ο Χρυσόστομος, αναφέρεται και στη σημασία της ηλικίας των χηρευόντων γυναικών ερμηνεύοντας τα χωρία Α΄ Τιμ. 5, 9 «*χήρα καταλεγέσθω μή ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα*» και Α΄ Τιμ. 5, 11 «*νεωτέρας δέ χήρας παραιτοῦ*». Κι αυτό γιατί η ηλικία των γυναικών διαδραμάτιζε σπουδαιότατο ρόλο στην απόκτηση αξιωμάτων μέσα στο χώρο της Εκκλησίας, αξιωμάτων όχι φυσικά λειτουργικών, αλλά επικουρικών, βοηθώντας τους ποιμένες στο φιλανθρωπικό τους ἔργο: «*ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἔνηψεν*»<sup>332</sup>. Αυτές οι χήρες, επισημαίνει ο ἅγιος Πατέρας, θα πρέπει να βρίσκονται σε ηλικία ἄνω των ἐξήντα ἐτῶν για να εἶναι ἀπαλλαγμένες ἀπὸ κινδύνους ἠθικῆς φύσεως, που προκαλεῖ πολλές φορές η νεότητα, «*εἰς δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς χήρας, καὶ τὸν χορόν, καὶ τὴν τάξιν οὐκ ἀφήσιν αὐτὴν εἰσελθεῖν, ἕως ἂν ἐξηκοστὸν ἔτος παρέλθῃ, μονονουχί λέγων*»<sup>333</sup>.

Δεν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς χηρείας και τῆς ορφάνιας παραμένει αἰώνιο πρόβλημα. Ωστόσο, σήμερα προσλαμβάνει διαφορετικὲς διαστάσεις ἀνάλογα με τὴν ἀλλαγὴ τῆς δομῆς τῆς κοινωνίας, τὶς ἀντιλήψεις για τὸ γάμο και τὴν οἰκογένεια και γενικά τὶς σχέσεις τῶν δύο φύλων. Ἡ νέα ἀντιμετώπισή τους ἀποδίδεται στὴν οικονομικὴ ἀνεξαρτησία τῶν γυναικῶν και στὴν ἐξάπλωση τῆς τεχνολογίας σε παγκόσμιο ἐπίπεδο, ἐπιτρέποντας τὴν ἐπικοινωνία μεταξύ προσώπων ἀνὰ πάσα στιγμή και ἐπαναπροσδιορίζοντας τὸ νόημα και τὴ μορφή τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων.

---

<sup>331</sup> Βάντσου Χρήστου, ὀ.π., σελ. 100.

<sup>332</sup> Α΄ Τιμ. 5, 10.

<sup>333</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸ «χήρα καταλεγέσθω μή ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα»*, δ΄, PG 51, 325.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι ο Χρυσόστομος υπήρξε μια πολυσύνθετη προσωπικότητα με πολλαπλά, ουσιώδη και βαθιά ενδιαφέροντα. Ευαισθητοποιήθηκε όσο κανένας άλλος στο θέμα της κοινωνικής δικαιοσύνης που απασχολούσε την κοινωνία της εποχής του και εργάστηκε όσο κανένας άλλος για την ανακούφιση της κοινωνίας από την αδικία. Κήρυττε και ασκούσε τη φιλανθρωπία, ιδρύοντας νοσοκομεία και ορφανοτροφεία που αποτελούσαν ουσιαστικό αρωγό σε φτωχούς και απόρους. Επεδίωξε να ανακτήσει το πνεύμα της άσκησης της αγάπης παράλληλα με τη δημιουργία περισσότερων δραστηριοτήτων και υποχρεώσεων μεταξύ των χριστιανών. Ο Χριστιανισμός, γι' αυτόν, ήταν ακριβώς «η Οδός». Ο ιερός Πατέρας ήταν πάντα ενάντια σε όλους τους συμβιβασμούς, ενάντια στην πολιτική του κατευνασμού και της ρύθμισης. Αποτέλεσε τον προφήτη ενός ακέραιου Χριστιανισμού.

Ο άγιος Πατήρ υπήρξε μάρτυρας της ζωντανής πίστης και για αυτόν τον λόγο η φωνή του ακούστηκε και στην Ανατολή και στη Δύση. Υπήρξε κορυφαίος ποιμένας και καθοδηγητής των κοινωνικά αδυνάτων, ο οποίος με την παραμυθία του θέλησε να αποτελέσει οδοδείκτη και να γεμίζει με ελπίδα όσους γεννήθηκαν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Ο μόνος δρόμος για τον Άγιο Πατέρα προς την ευημερία του μέλλοντος ήταν η πίστη στο Θεό και τη μετέπειτα ζωή. Γι' αυτόν, η πίστη ήταν ένας κανόνας της ζωής και όχι μόνο μια θεωρία. Κήρυττε το Ευαγγέλιο της σωτηρίας, τα καλά θέματα της νέας ζωής. Δεν ήταν ιεροκήρυκας της ανεξάρτητης ηθικής, αλλά κήρυξε το Χριστό, τον Εσταυρωμένο και τον Αναστάντα, τον αμνό και τον αρχιερέα. Η σωστή ζωή ήταν η μόνη αποδοτική δοκιμή των σωστών πεποιθήσεων. Η πίστη ολοκληρώνεται στις πράξεις της φιλανθρωπίας και της αγάπης. Χωρίς πίστη και αγάπη, το σχέδιο και το όραμα των μυστηρίων του Θεού είναι αδύνατα.

Ο Χρυσόστομος πρόσεχε την απελπισμένη προσπάθεια για την αλήθεια στην κοινωνία των ημερών του. Ενδιαφέρθηκε για τη διάσωση των ψυχών, μιλούσε στα άτομα και απευθυνόταν πάντα σε ένα ποίμνιο για το οποίο αισθανόταν ευθύνη ενδεδυμένη με φροντίδα, καθώς συζητούσε για συγκεκριμένες περιπτώσεις και καταστάσεις. Ένα από τα σταθερά και αγαπημένα θέματά του ήταν αυτό του πλούτου και της δυστυχίας. Έπρεπε να αντιμετωπίσει τη ζωή στις μεγάλες και επιβαρυνμένες πόλεις με όλες τις εντάσεις μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών. Θα

μπορούσε απλά να αποφύγει τα κοινωνικά προβλήματα με την αποσύνδεση του Χριστιανισμού από τη ζωή, αλλά τα κοινωνικά θέματα ήταν για αυτόν έντονα θρησκευτικά και ηθικά προβλήματα. Ενδιαφέρθηκε για τους τρόπους των Χριστιανών στον κόσμο, τα καθήκοντά τους και την κλίση τους.

Ο Χρυσόστομος δεν ανησυχεί μόνο για την άκαρπη πολυτέλεια της ζωής, αλλά και για τον πλούτο ως μόνιμο πειρασμό. Ο πλούτος παραπλανεί, παρόλο που ο ίδιος δεν έχει καμία αξία, αλλά είναι μια ενδυμασία, κάτω από την οποία κρύβεται το πραγματικό πρόσωπο του ατόμου. Όλες οι περιουσίες, όχι μόνο οι μεγάλες, είναι επικίνδυνες, εφόσον το άτομο μαθαίνει να στηρίζεται πάνω σε κάτι, το οποίο από τη φύση του είναι πλασματικό. Οι θησαυροί πρέπει να μαζευτούν στον ουρανό, και όχι στη γη υπό την έννοια ότι οι γήινοι θησαυροί είναι πλασματικοί και καταδικασμένοι στη δωροδοκία. Αυτοί που επιθυμούν τον πλούτο εμπίπτουν σε πειρασμό, έλεγε ο Χρυσόστομος. Είναι ακριβώς ένα φορτίο για την ψυχή και μάλιστα ένα επικίνδυνο φορτίο, το οποίο υποδουλώνει την ψυχή και την αποσπά από την υπηρεσία στο Θεό. Οι Χριστιανοί καλούνται να αρνηθούν την ύλη και να ακολουθήσουν το Χριστό με πλήρη αξιοπιστία και εμπιστοσύνη.

Ο Χρυσόστομος προχωρά τόσο πολύ ώστε να καταγγέλει ακόμη και τη λαμπρότητα των ναών. Η εκκλησία, αναφέρει, είναι θριαμβευτική επιχείρηση των αγγέλων και όχι ένα κατάστημα ενός αργυροχόου. Απαιτεί τις ανθρώπινες ψυχές και μόνο χάριν των ψυχών ο Θεός δέχεται οποιαδήποτε δώρα. Το ποτήριο που ο Χριστός προσέφερε στους Αποστόλους στο τελευταίο βραδινό δεν αποτελείτο από χρυσό, εντούτοις, ήταν πολύτιμο.

Ο Άγιος Ιωάννης φοβόταν ότι όλα αυτά που κρατήθηκαν κατά μέρος κλάπηκαν, κατά μία άποψη, από τους φτωχούς. Δεν μπορεί κάποιος να είναι πλούσιος, παρά μόνο με το κόστος άλλων φτωχών. Η ένδεια δεν είναι για τον Χρυσόστομο ακριβώς μια αρετή, αλλά σημαίνει ανάγκη και αίτημα, βάσανο και πόνο. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Χριστός μπορεί να βρεθεί μεταξύ των φτωχών και έρχεται σε εμάς με το πρόσχημα ενός επαίτη και όχι ανάμεσα στους πλούσιους ανθρώπους. Η ένδεια είναι μια ευλογία μόνο όταν γίνεται αποδεκτή χαρωπά για τη χάρη του Χριστού. Οι φτωχοί έχουν τη λιγότερη ανησυχία από τους πλουσίους και είναι περισσότερο ανεξάρτητοι ή μπορούν τουλάχιστον να είναι. Επίσης, ο Χρυσόστομος γνώριζε πλήρως ότι η ένδεια μπορεί να βάζει σε πειρασμό, όχι μόνο ως φορτίο, αλλά ως κίνητρο του φθόνου ή της απελπισίας. Τούτου ένεκα, θέλησε να την αντιμετωπίσει όχι μόνο για να διευκολύνει το βάσανο, αλλά για να αφαιρέσει εξίσου τους πειρασμούς.

Ο ιερός Χρυσόστομος, αναλύοντας τα κοινωνικά τεκταινόμενα της εποχής του, κατέληξε ότι αυτό που αποτελούσε το κυριότερο πλήγμα για την κοινωνία και τη συνοχή του λαού του Θεού δεν ήταν άλλο από την κοινωνική αδικία. Με βάση αυτή τη διαπίστωση, έκανε μια διάκριση του Θεού, στον οποίο πίστευαν οι ταπεινοί, και του θεού του χρήματος και της φιλαργυρίας, δηλαδή τον μαμωνά, ο οποίος επηρέαζε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας. Σήμερα, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για έναν άλλο σύγχρονο μαμωνά. Πρόκειται για την «αγορά» ή «τις αγορές» που κατά τον καιρό της παγκοσμιοποίησης εμφανίζονται ως παντοδύναμες, ενισχύοντας τον παγκόσμιο καπιταλισμό<sup>334</sup>. Η κυριαρχία των αγορών συνδέεται με:

- α) την αποθέωση των οικονομικών αξιών,
- β) τη συνένωση των ισχυρών οικονομικών, πολιτικών και στρατιωτικών δυνάμεων και τη σύμπραξη του κοινωνικού ορθολογισμού με την τεχνολογία,
- γ) την εκμετάλλευση, δουλεία, τοκογλυφία σε βάρος αδύναμων χωρών με στόχο την εξασφάλιση των συμφερόντων των ισχυρών και
- δ) την αποσύνθεση των κοινωνιών μέσα από μακροχρόνιους προγραμματισμούς που περιλαμβάνουν υπέρογκους δανεισμούς, γιγάντωση του χρέους, αδυναμία εξόφλησης, αχρήστευση δυνατοτήτων ανάπτυξης, διάλυση του κοινωνικού ιστού κι παραχώρηση της εθνικής κυριαρχίας<sup>335</sup>.

Αναφορικά με την πολυπολιτισμική κοινωνία της εποχής του, ο ιερός Πατήρ γνώριζε ότι η θεολογία του προσώπου αποτελεί ένα βασικό εφόδιο στον τρόπο προσέγγισης και κατανόησης του «άλλου». Είναι γεγονός ότι ο σεβασμός στην αξία του ανθρώπινου προσώπου μπορεί να «αποφορτίσει» συλλογικές ταυτότητες που είναι αρνητικά φορτισμένες και να συνεισφέρει πολλά και στην εποχή μας όπου κυριαρχεί πληθώρα πολυπολιτισμικών ταυτοτήτων. Εξάλλου, οι Πατέρες της Εκκλησίας μπορούν να αναγνωρίζουν τα ίχνη του Θεού σε όλες τις θρησκείες και τους πολιτισμούς<sup>336</sup>.

---

<sup>334</sup> Η παγκοσμιοποίηση είναι ένα πολύπλοκο φαινόμενο που εκτείνεται ταυτόχρονα στο οικονομικό, στο πολιτικό και στο πολιτισμικό πεδίο. Για περισσότερα, βλ. Παπαγεωργίου Νίκη, *Θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις: μια ορθόδοξη προσέγγιση*, Κληρονομιά, Τόμος 34, Ιούνιος-Δεκέμβριος 2002, Θεσσαλονίκη 2002, σελ.199-204.

<sup>335</sup> Νικολαΐδη Απόστολου, *Η κυριαρχία της αγοράς και η ευθύνη της Θεολογίας*, (ανάτυπο ΕΕΘΣΠΑ 2011), Αθήνα 2011, σελ. 225.

<sup>336</sup> Παπαγεωργίου Νίκη, *ό.π.*, σελ. 199-200.

Ενδιαφερόταν πάντα για τα ηθικά ζητήματα. Είχε το όραμα μιας δίκαιης κοινωνίας και η πρώτη προϋπόθεση ήταν, κατά την άποψή του, η ισότητα. Είναι η πρώτη αξίωση οποιασδήποτε γνήσιας αγάπης. Όμως, ο Χρυσόστομος θα πήγαινε πολύ πιο μακριά. Θεώρησε ότι υπήρξε μόνο ένας ιδιοκτήτης όλων των πραγμάτων στον κόσμο, ο Θεός ο ίδιος, ο δημιουργός των πάντων. Πρέσβευε ότι καμία ιδιωτική ιδιοκτησία δεν πρέπει να υπάρχει, μιας και όλα ανήκουν στο Θεό, όλα είναι δανεισμένα και δίνονται από το Θεό με εμπιστοσύνη στον άνθρωπο για λόγους του ίδιου του Θεού.

Η Εκκλησία δεν υπάρχει ως απομονωμένη θρησκευτική νησίδα και ο κόσμος δεν αποτελεί ένα αδιάφορο για αυτήν περιβάλλον. Όλες οι εθνότητες και όλοι οι πολιτισμοί είναι ευπρόσδεκτοι να προσέλθουν και να γνωρίσουν την εκκλησία του Χριστού. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γ. Ματζαρίδης, *«Η Εκκλησία είναι η κιβωτός της αγάπης και της ζωής. Είναι η νέα δημιουργία, η καινή κτίση, όπου σώζεται ολόκληρος ο κόσμος. Η Εκκλησία προέρχεται από τον Θεό και κατευθύνεται προς αυτόν. Την ίδια όμως αρχή και τον ίδιο προορισμό είχε εξαρχής και ο κόσμος. Αλλά ενώ ο κόσμος αυτονομείται και προχωρεί στην ασυναρτησία και την καταστροφή, η Εκκλησία τον επανασυνδέει με τον Θεό και δίνει νόημα και σκοπό στην ύπαρξή του»*<sup>337</sup>.

Σημαίνοντα ρόλο σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία διαδραματίζει ο εναγκαλισμός του κάθε συνανθρώπου, τόσο από την εκκλησία, όσο και από τον καθένα μας ξεχωριστά μέσω της διακονίας. Στο μέτρο που η Εκκλησία αντανακλά την αγιοτριαδική, αγαπητική κοινωνία, αντανακλά και το διαρκές ξεχείλισμα της αγάπης του Θεού προς κάθε ένα ον. Έτσι, η διακονία των άλλων δεν είναι παρά ο τρόπος ύπαρξης του χριστιανού. Ο ίδιος επισημαίνει ότι: *«Η Εκκλησία ελευθερώνει τον άνθρωπο από την κοσμική αναγκαιότητα και τον εισάγει στην ζωή. Σε αυτήν συγκροτείται η θεανθρώπινη κοινωνία. Ο άνθρωπος υπερβαίνει την ατομικότητά του και αναδεικνύεται πρόσωπο κατ' εικόνα του Τριαδικού Θεού»*<sup>338</sup>. Το να διακονούμε τον άλλον σημαίνει ότι παύουμε να υπάρχουμε ατομικά, υπάρχουμε τριαδικά, δηλαδή κοινωνικά. Η διακονία γίνεται οδός προς το συνάνθρωπο και προς το Θεό, οδός όπου το «πνευματικό» και το «κοινωνικό» δεν διακρίνονται και πολύ περισσότερο δεν δίστανται. Η διακονία αυτή, η *«πίστις δι' έργων ενεργουμένη»*, πραγματώνεται με ποικίλους τρόπους είτε μέσα από την προσωπική άσκηση της φιλανθρωπίας, είτε μέσα από πιο σύντομες προσπάθειες για κοινωνική δικαιοσύνη.

---

<sup>337</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, *Χριστιανική Ηθική*, Π. Σ.Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 157.

<sup>338</sup> Στο ίδιο σελ. 157.

Η αδιάκριτη και καθολική αγάπη, η οποία παίρνει σάρκα και οστά στην καθημερινή ζωή, αποτέλεσε από την αρχή το ειδικό βάρος της εισόδου της Εκκλησίας στην κοινωνική πραγματικότητα και όπως αναφέρει στη συνέχεια ο Γ. Μαντζαρίδης, «*Η αληθινή αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει ως ανθρώπινο έργο ή επίτευγμα. Μπορεί να υπάρξει μόνο ως κοινωνία της θείας αγάπης. Και η κοινωνία αυτή πραγματοποιείται στην Εκκλησία, όπου οι πιστοί ενοποιούνται εν Χριστώ, γιατί στον κάθε πιστό υπάρχει ο ένας και αδιαίρετος Χριστός*»<sup>339</sup>. Η αγάπη είναι «*το φάρμακο των ψυχικών μας τραυμάτων*», το οποίο «*θεραπεύει τόσο πολύ και εξαφανίζει τόσο πολύ τα τραύματα των ψυχών μας, ώστε δεν μένει ούτε ίχνος, ούτε σημάδι του τραύματος, πράγμα που είναι αδύνατον να γίνει προκειμένου για σωματικά τραύματα*»<sup>340</sup>. Η αγάπη εκδηλώνεται σαν προσωπική προσφορά και κοινωνική πρόνοια, σαν συμμετοχή στη θλίψη, στην αρρώστια και στη δοκιμασία του πλησίον και σαν άμεση επέμβαση στις ανάγκες του<sup>341</sup>: «*Οὐ γὰρ μικρὰ παράκλησις ἡμῖν καὶ παραμυθία καὶ τῆς ἐρημίας καὶ τῶν φόβων τῶν καθημερινῶν, τῶν ἀπὸ τῆς εφόδου γινομένων τῆς ληστρικῆς, καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀρρώστιας, καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων, τὸ μανθάνειν περὶ τῶν ἀγαπῶντων ἡμᾶς ὑμῶν, ὅτι τε ἔρρώσθητε, καὶ ὑγιαίνετε, καὶ κατὰ ῥοὴν ὑμῖν ἀπάντα φέρεται, κἄν μυρίους ἡμῖν λέγῃς χειμῶνας*»<sup>342</sup>.

Η πίστη και η αγάπη, γράφει ο Θεοφόρος Ιγνάτιος, είναι το παν και μας προτρέπει να παρατηρήσουμε προσεκτικά αυτούς που διδάσκουν κακοδοξίες και υποστηρίζουν ότι δεν τους ενδιαφέρει ούτε η αγάπη και η συμπόνια στις χήρες και στα ορφανά, ούτε αυτοί που υποφέρουν από πείνα και δίψα, «*ὧν οὐδέν προκέκριται. Καταμάθετε δέ τούς ἑτεροδοξοῦντας εἰς τὴν χάριν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν εἰς ἡμᾶς ἔλθοῦσαν, πῶς ἐναντιοὶ εἰσὶν τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ. Περί ἀγάπης οὐ μέλει αυτοῖς, οὐ περί χήρας, οὐ περί ὀρφανοῦ, οὐ περί θλιβομένου, οὐ περί δεδεμένου, οὐ περί λελυμένου, οὐ περί πεινῶντος ἢ διψῶντος*»<sup>343</sup>.

Ο άνθρωπος μέσα στη θλίψη, την αρρώστια, το πένθος, το διωγμό έχει την ανάγκη από παραμυθία, ζητά κάποιον, ο οποίος θα τον παρηγορήσει: «*...ἤλθον παρακαλέσαι αὐτόν, καὶ οὐκ ἤθελε παρακαλεῖσθαι λέγων ὅτι· καταβήσομαι πρὸς τὸν*

<sup>339</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, *Χριστιανική Ηθική*, σελ. 158.

<sup>340</sup> Χαρόνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Α', Αγαθότητα-Αχαριστία, Μερετιάκης Ελευθέριος, *Το Βυζάντιον*, Αθήνα 1993, σελ. 28.

<sup>341</sup> Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς Κυριακὸν Ἐπίσκοπον ἐν ἐξορίᾳ ὄντα*, PME', PG 52, 698.

<sup>342</sup> Στο ίδιο, PG 52, 698.

<sup>343</sup> Ιγνατίου Αντιοχείας, *Ἐπιστολή πρὸς Σμυρναίους*, PG 5, 712<sup>C</sup>.

υίόν μου πενθῶν εἰς ἄδου. Καὶ ἔκλαυσεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ...»,<sup>344</sup> «καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐληλύθεισαν πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν ἵνα παραμυθῆσονται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν»<sup>345</sup>. Οἱ ἄνθρωποι με τὰ λόγια τους καὶ τὶς τελετουργικὲς τοὺς πράξεις προσπαθοῦν νὰ παρηγορήσουν καὶ νὰ παρηγορηθοῦν, ὅταν μένουν μόνοι στὸν πόνο τους.

Ὁ Χρυσόστομος, ἔχοντας υπάρξει πρωτοπόρος ὡς πρὸς τὴ σύνθεση μιᾶς δίκαιης πρὸς ὅλους κοινωνίας, οραματιζόταν τὴν επανάληψη τῆς ιδιότυπης κοινοκτημοσύνης τῶν Ἱεροσολύμων ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς κοινότητες τῆς ἐποχῆς του. Κατὰ τὸν Γ. Μαντζαρίδη, ἡ κοινοκτημοσύνη παρουσιάσθηκε ἀρχικὰ ὡς αὐθόρμητη κοινωνικὴ ἐκδήλωση τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ διατηρεῖται ὡς σήμερα στὸν κοινοβιακὸ μοναχισμό<sup>346</sup>. Ἡ χριστιανικὴ κοινοκτημοσύνη στηρίζεται στὴν ἐλεύθερη καὶ αὐθόρμητη συγκατάθεση, ἐνῶ ἡ κομμουνιστικὴ στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιβολὴ καὶ τὸν καταναγκασμό<sup>347</sup>. Επιπρόσθετα, ἡ χριστιανικὴ ἐκούσια παραίτηση ἀπὸ τὰ υλικά ἀποκτήματα στὸ ὄνομα τῆς ἀγάπης ὄχι μόνο δὲν καταργεῖ τὸν πολιτισμὸ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἐντείνει τὸν ἀγῶνα γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ πλησίον<sup>348</sup>.

Καθίσταται, λοιπὸν σαφές, τόσο μέσα ἀπὸ τὰ πάντα ἐπίκαιρα λεγόμενα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη ὅσο καὶ μέσα ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς ὅτι στὸ χριστιανικὸ ἦθος δὲν ἔχουν θέση ἀποκλεισμοὶ καὶ ἀπαγορεύσεις, ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο λίθο καὶ τὸ ἀπαραίτητο κριτήριό τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ μέσα στὶς ἀναφορὲς τῶν Πατέρων δὲν ἀπουσιάζει οὔτε ἡ ἐπιλογή τῆς κτήσης οὔτε καὶ ἡ ἐπιλογή τῆς ἀκτημοσύνης. Εἶναι ὡστόσο προφανές ὅτι ἡ ἀκτημοσύνη συνοδεύεται ἀπὸ λιγότερα προβλήματα καὶ ἀνοίγει προσφορότερους δρόμους

---

<sup>344</sup> Γέν. 37, 35.

<sup>345</sup> Ἰωάν. 11, 19.

<sup>346</sup> Ἡ χριστιανικὴ κοινοκτημοσύνη δὲν ταυτίζεται με τὴν κομμουνιστικὴ κοινοκτημοσύνη, Ἐξίωμα στὸν Χριστιανισμό εἶναι, «καθετὶ ποῦ μου ἀνήκει εἶναι καὶ δικό σου», ἐνῶ τὸ ἐξίωμα στὸν Κομμουνισμό εἶναι, «καθετὶ ποῦ σου ἀνήκει εἶναι καὶ δικό μου». Βλ. Μαντζαρίδη Γ. Γεωργίου, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, σελ. 386.

<sup>347</sup> Στὸ ἴδιο, σσ. 386-387.

<sup>348</sup> Δεληκωσταντὴ Κωνσταντίνου, «Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου: μόνιμη πρόκληση γιὰ τὶς θρησκείες», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Τόμος ΛΖ', Ἀθήνα 2002, σελ. 455.



συνάντησης με το Θεό και το συνάνθρωπο από ότι η κτήση<sup>349</sup>. Στην εκκλησιαστική γλώσσα, οι λέξεις «φτωχός» και «πλούσιος» ανασηματοδοτούνται ή για να ειπωθεί καλύτερα αντιστρέφεται το νοηματικό τους περιεχόμενο.

Τέλος, θέλουμε για ακόμη μια φορά να τονίσουμε ότι για τον Χρυσόστομο, αυτό που συνιστά τα μέγιστα στη συνάντηση λαών και πολιτισμών δεν είναι άλλο από τη θεολογία του προσώπου της Ορθόδοξου Εκκλησίας. Έτσι, παρατηρούμε ότι η εξέχουσα θέση του προσώπου απορρέει από την προσωποκεντρική θεώρηση του Τριαδικού Θεού. Η πρόσληψη όλων των ανθρώπων, πιστών και μη, στο σώμα του Χριστού καταργεί τις διακρίσεις και τις ανισότητες. Ο "άλλος" αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο «*ὕπὲρ οὐ Χριστὸς ἀπέθανε*», επειδή η πίστη στον Τριαδικό Θεό οδηγεί στην υπέρβαση της διαιρέσεως των ανθρώπων. Έτσι, ο άνθρωπος καλείται να μιμηθεί το Θεό και να καλλιεργήσει την ανιδιοτελή αγάπη στη ζωή του. Μόνο τότε ο "άλλος" παύει να είναι έτερος, ξένος, αλλά διαφορετικός που προσεγγίζεται με αγάπη<sup>350</sup>.

Τα χαρακτηριστικά της αγάπης είναι η τάση για ένωση, η αλληλοπεριχώρηση και η θυσία. Και ως αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η πιστότητα, η χαρά και η ειρήνη<sup>351</sup>. Τα χαρακτηριστικά αυτά παραμένουν το ζητούμενο σε μια ανθρώπινη κοινωνία στην οποία αναιρούνται διαρκώς. Καταλήγοντας, η πρόσληψη του ανθρώπινου γένους στο σώμα του Χριστού συμπεριλαμβάνει όλα τα έθνη.<sup>352</sup> Συνεπώς, όλα τα έθνη χαρακτηρίζονται «*συγκληρονόμα και σύσσωμα και συμμετοχα της επαγγελίας του Θεού εν Χριστώ δια του Ευαγγελίου*»<sup>353</sup>.

Καθίσταται, λοιπόν, προφανές ότι ο ιερός Χρυσόστομος υπερασπίστηκε σθεναρά την δικαιοσύνη και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ανήκει στην κατηγορία εκείνων οι οποίοι επέδρασαν και συνεχώς επιδρούν στα άτομα, στις κοινωνίες αλλά και σε ολόκληρη την ανθρωπότητα. Όπως όλοι οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας, παρόμοια και εκείνος έθεσε στην ιστορία της εποχής του την σφραγίδα της δικής του προσωπικότητας και του δικού του κύρους. Με το κύρος και την πνευματική

<sup>349</sup> Νικολαΐδη Αποστόλου, *Από την Οικονομία στην Ειδωλολατρία*, Θεολογία, Τόμος 83, Τεύχος 4, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2012, Αθήνα 2012, σελ. 63.

<sup>350</sup> Παπαγεωργίου Νίκη, *Θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις: μια ορθόδοξη προσέγγιση*, Κληρονομιά, Τόμος 34, Ιούνιος-Δεκέμβριος 2002, Θεσσαλονίκη, 2002.ό.π., σελ. 198.

<sup>351</sup> Μαντζαρίδη Ι. Γεωργίου, *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 205.

<sup>352</sup> Παπαγεωργίου Νίκη, ό.π., σελ. 198.

<sup>353</sup> *Εφ.* 3, 6.

ακτινοβολία ανθρώπων, όπως ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Χριστιανισμός πάντοτε θα αποτελεί την κινητήρια δύναμη της παγκόσμιας ιστορίας και του ανθρώπινου πολιτισμού<sup>354</sup>.

---

<sup>354</sup> Σιώτη Μάρκου, «Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ως πνευματικός ηγέτης», *Τιμητικός Τόμος επί τῷ Ἰωβηλαίῳ* τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων-Νεαπόλεως-Θάσου Χρυσοστόμου, Καβάλα 1960, σελ. 30-31.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΠΗΓΕΣ

#### Ιωάννου Χρυσοστόμου,

- *Πρός πιστόν πατέρα*, PG 47, 349-386.
- *Εἰς νεωτέραν χηρεύσασαν*, PG 48, 599-610.
- *Περί μονανδρίας*, PG 48, 609-620.
- *Περί Ἱερωσύνης*, PG 48, 641-660.
- *Πρός τε Ἰουδαίους καί Ἑλληνας ἀπόδειξις*, PG 48, 813- 838.
- *Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον*, PG 48, 963-982.
- *Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον*, PG 48, 981-992.
- *Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον*, PG 48, 991-1006.
- *Εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον*, PG 48, 1027-1044.
- *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, PG 49, 15-34.
- *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, PG 49, 33-48.
- *Εἰς τοὺς Ἀνδριάντας*, PG 49, 81-92.
- *Κατήχησις Β΄*, 231-240.
- *Πρός τοὺς λέγοντας, ὅτι δαίμονες τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσι*, Ὁμιλία Α΄, PG 49, 241-258.
- *Περί Μετανοίας*, PG 49, 277-284.
- *Περί ἐλεημοσύνης καί εἰς τὰς δέκα παρθένοισι*, Ὁμιλία Γ΄, PG 49, 291-300.
- *Πρός τοὺς ἀπολυμπανομένους τῶν θείων συνάξεων*, PG 49, 363-372.
- *Περί τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως*, PG 50, 417-432.
- *Κατὰ μεθυόντων, καί εἰς τὴν ἀνάστασιν*, PG 50,433-442.
- *Εἰς τὴν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, PG 50, 450-464.
- *Εἰς τὴν Ἁγίαν Πεντηκοστήν*, PG 50, 463-470.
- *Εἰς τοὺς Ἁγίους Μάρτυρας*, PG 50, 645-655.
- *Πρός τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σύναξιν τῆς Ἐκκλησίας*, PG 51, 66-76.
- *Εἰς Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλαν*, Ὁμιλία Β΄, PG 51, 195-208.

- *Εἰς το, «δεῖ καί αἰρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα καί οἱ δόκιμοι φανεροί γένωνται», PG 51, 251-260.*
- *Εἰς τό, « ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως», PG 51, 289-302.*
- *Εἰς το, «χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα», PG 51, 321-338.*
- *Περὶ τοῦ μὴ δημοσιεύειν τὰ ἁμαρτήματα, PG 51, 353-364.*
- *Εἰς Εὐτρόπιον εὐνοῦχον, πατρίκιον καὶ ὕπατον, PG 52, 391-396.*
- *Εἰς το, «Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὐρεθεὶς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη», PG 52, 397-414.*
- *Ἐπιστολὴ τοῖς ἐγκεκλεισμένοις ἐπισκόποις, πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν δεσμοτηρίῳ δι' εὐσέβειαν, PG 52, 541-542.*
- *Πρὸς Κυριακὸν Ἐπίσκοπον ἐν ἐξορίᾳ ὄντα, PG 52, 681-712.*
- *Εἰς τὴν Γένεσιν, PG 53, 69-76.*
- *Εἰς τὴν Γένεσιν, PG 53, 341-350.*
- *Εἰς τὴν Γένεσιν, PG 54, 593-598.*
- *Περὶ Ἄννης, PG 54, 631-643.*
- *Περὶ Ἄννης, PG 54, 669 -676.*
- *Εἰς τὸν Δ' ψαλμόν, PG 55, 39-60.*
- *Εἰς τὸν ΣΤ' ψαλμόν, PG 55, 71-80.*
- *Εἰς τὸν Θ' ψαλμόν, PG 55, 121-140.*
- *Εἰς τὸν ΜΗ' ψαλμόν, PG 55, 499-518.*
- *Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν, PG 56, 11- 27.*
- *Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν, PG 56, 39-54.*
- *Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν, PG 56, 129-135.*
- *Εἰς τό, «ἔπαινος τῶν ἀπαντησάντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ περὶ εὐταξίας», PG 56, 97-107.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 57, 39-54.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 57, 55-62.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 57, 237-254.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 57, 293-300.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 57, 463-472.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 58, 503-510.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 58, 509-518.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 58, 549-558.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 58, 573-584.*
- *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον, PG 58, 625-632.*

- *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ματθαῖον*, PG 58, 661-668.
- *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην*, PG 59, 23-30.
- *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην*, PG 59, 29-38.
- *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην*, PG 59,73-78.
- *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην*, PG 59, 381-386.
- *Υπόμνημα εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην*, PG 59, 413-420.
- *Εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 41-50.
- *Εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 93-100.
- *Εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 127-134.
- *Εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, PG 60, 251-258.
- *Εἰς τήν πρός Ρωμαίους*, PG 60, 395-400.
- *Εἰς τήν πρός Ρωμαίους*, PG 60, 493-508.
- *Εἰς τήν πρός Ρωμαίους*, PG 60, 523-540.
- *Εἰς τήν πρός Ρωμαίους*, PG 60, 613-622.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 39-48.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 107-114.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 249-258.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 285-286.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 321-332.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 333-348.
- *Υπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους Α΄ ἐπιστολῆς*, PG 61, 349-354.
- *Εἰς τήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, PG 62, 55-70.
- *Εἰς τήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, PG 62, 77-80.
- *Εἰς τήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, PG 62, 105-112.
- *Εἰς τήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, PG 62, 135-150.
- *Εἰς τήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, PG 62, 157-164.
- *Εἰς τήν πρός Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, PG 62, 189-198.
- *Εἰς τήν πρός Φιλιππησίους ἐπιστολήν*, PG 62, 255-264
- *Υπόμνημα εἰς τήν πρός Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν*, PG 62, 343-352.
- *Υπόμνημα εἰς τήν πρός Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν*, PG 62, 365-374.
- *Υπόμνημα εἰς τήν Α΄ πρός Θεσσαλονικεῖς*, PG 62, 405-416.
- *Υπόμνημα εἰς τήν Β΄ πρός Θεσσαλονικεῖς*, PG 62, 469-472.
- *Υπόμνημα εἰς τήν Β΄ πρός Θεσσαλονικεῖς*, PG 62, 473-480.
- *Υπόμνημα εἰς τήν Β΄ πρός Θεσσαλονικεῖς*, PG 62, 493-500.

- *Υπόμνημα εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον*, PG 62, 501-600.
- *Υπόμνημα εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον*, PG 62, 557-564.
- *Υπόμνημα εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον*, PG 62, 563-572.
- *Υπόμνημα εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον*, PG 62, 585-590.
- *Εἰς Τίτον*, Ὁμιλία Ε΄, PG, 687-696.
- *Εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα*, PG 62, 701-720.
- *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, PG 63, 83-90.
- *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, PG 63, 127-134.
- *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, PG 63, 135-138.
- *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, PG 63, 175-178.
- *Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους*, PG 63, 233-236.
- *Περὶ πλοῦτου καὶ πενίας*, PG 63, 637- 646.
- *Περὶ πλεονεξίας*, PG 63, 665-672.
- *Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφόρων λόγων*, PG 63, 863-867.
- *Στο Αντωνίου μοναχοῦ, Περὶ πλουσίων*, PG 136, 885-889.

## ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΠΗΓΕΣ

### **Γρηγόριου Θεολόγου,**

– *Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, PG 36, 133-172.

– *Εἰς τήν Πεντηκοστήν*, PG 36, 427-452.

### **Θεοδώρου Τριφυθούτου,**

– *Περί τοῦ βίου καί τῆς ἐξορίας καί τῶν θλίψεων Ἰωάννου τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Χρυσοστόμου*, PG 47, LI-LXXXVIII.

### **Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας,**

– «*Υπόμνημα εἰς το κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*», PG 124, 9-318.

### **Ιγνατίου Αντιοχείας,**

– *Πρός Σμυρναίους*, PG 5, 707-718.

### **Κυρίλλου Ιεροσολύμων,**

– *Εἰς ἐν Ἅγιον Πνεῦμα*, PG 33, 917-964.

### **Μεγάλου Βασιλείου,**

– *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 329-354.

– *Κατά ὀργιζομένων*, PG 31, 353-372.

### **Παλλαδίου Ελενοπόλεως,**

– *Διάλογος ἱστορικός γενόμενος πρός Θεόδωρον, διάκονον Ρώμης περί βίου καί πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου*, PG 47, 5-82.

### **Σωκράτη Σχολαστικού,**

– *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, PG 67, 33-842.

### **Ψευδο-Μαρτυρίου Αντιοχείας,**

– *Ἐκ τοῦ ἐγκωμίου εἰς τόν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως τόν Χρυσόστομον*, PG 47, XLIII-LII.

## **ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ**

1. Βάντσου Χρήστου, *Ἡ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τά ὄρφανά καί τίς χῆρες. Απόψεις Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας*, Αθήνα 1991.
2. Βεργωτή Γεωργίου, «Ἡ κοινωνιολογία του κηρύγματος», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 29, Θεσσαλονίκη 1986-1989.
3. Δαμαλά Νικόλαου, *Το κατά Ἰωάννην Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1940.
4. Δεληκωσταντή Κωνσταντίνου, «Τα δικαιώματα του ανθρώπου: μόνιμη πρόκληση για τις θρησκείες», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Τόμος ΛΖ', Αθήνα 2002.
5. Ελευθεριάδη Ελ. Ευθυμίου, «Ἡ θεομητορολογία του ιερού Χρυσοστόμου», *Πρακτικά ΙΣΤ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου με θέμα «Ο ιερός Χρυσόστομος»*, Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σ.133.
6. Ζωσίμου, *Ιστορία νέα*, ΣΤ' (F. Paschoud, Zosime, 1971 *Histoire nouvelle*, Paris).
7. Holzner Joseph, *Παῦλος (Μετάφρασις ὑπό Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος)*, Αθήνα 1967.
8. Θεοδωρήτου, *Εκκλησιαστική ιστορία*, Ε' 27-36 (L. Parmentier, 1911, *Theodoret Kirchengeschichte*, Leipzig, 328-339).
9. Θεοδώρου Ευαγγέλου, *Ο ιερός Χρυσόστομος ως σκαπανεύς της εκκλησιαστικῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καί διακονίας*, Εκκλησία, τεύχ. 8, ἐτ. ΠΔ', Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2007, Αθήνα 2007.
10. *Μελάνη*, ΘΗΕ Τόμος 8<sup>ος</sup>, Μαρτίνοσ, Αθήνα 1966.
11. Ιεροθέου, Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Αγ. Βλασίου, χ.χ., *Οι Δεσποτικῆσ εορτέσ, Εισοδικό στο Δωδεκάορτο καί την Ορθόδοξη Χριστολογία*, β' ἐκδ., Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Αθήνα 2013.
12. Ιωαννίδη Βασιλείου, «Οἱ θεῖοι παράγοντες ἐν τῇ ἀγία ζωῇ τοῦ Ἰ. Χρυσοστόμου», *Επιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν*, Αθήνα 1957.
13. Του ἴδιου, *Το Ευαγγέλιον καί το κοινωνικόν πρόβλημα*, Εκδόσεις Ἐκθεσις Χριστιανικοῦ Βιβλίου, Αθήνα 1957.
14. Raymond Janin, στη ΘΗΕ, Τόμος 6<sup>ος</sup>, Εκδ. Μαρτίνοσ, Αθήνα 1965.
15. Καλλίνικου Κωνσταντίνου, «Ο Μ. Βασίλειος ως εκκλησιαστικὸσ πολιτικὸσ», στο *Εκκλησία καί θεολογία*, Τόμος 4, Λονδίνο 1982.



16. Κασσομενάκη Ιωάννη & Κόμπου Αντώνιου, *Εγχειρίδιον Δογματικής της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1968.
17. Καστανά Θεόδωρου, «*Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καί αἱ κοινωνικαί τάξεις*», *Γρηγόριος Παλαμάς*, Θεσσαλονίκη 1931.
18. Κορδάτου Ιωάννη, *Ἡ ἀνοδος καί ἡ πτώση του Βυζαντίου*, Αθήνα 1955.
19. Κοσμοπούλου Αλέξανδρου, *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του προσώπου*, Γρηγόρης, Αθήνα 2000, σσ. 265-266.
20. Levtschenko Mitrofan Vasilevich, *Ἱστορία της Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας (ἀπ' τις ἀρχές της ὡς τα 1453)*, Αθήνα 1955.
21. Μαντζαρίδη Ι. Γεώργιου, «*Ἡ Χριστιανική Κοινωνία καί ὁ κόσμος*», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. 12<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1967.
22. Του ἴδιου, «*Ἡ φύση της κοινωνικῆς διδασκαλίας μέσα στα πλαίσια της Ορθοδοξίας*», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. 22<sup>ος</sup>, Θεσσαλονίκη 1977.
23. Του ἴδιου, *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμοῦ*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1996.
24. Του ἴδιου, *Χριστιανική Ἠθική*, Π. Σ.Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000.
25. Του ἴδιου, *Ὁ τόκος κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας*, περιοδικό *Σύναξη*, Τεύχος 129, Αθήνα 2014.
26. Μπουγάτσου Νικόλαου, *Κοινωνική Διδασκαλία Ἑλλήνων Πατέρων*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1980.
27. Του ἴδιου, *Ἡ πολιτική ζωή καί ἡ σκέψη των Ἑλλήνων Πατέρων*, Μήνυμα, Αθήνα 1986.
28. Νικολαΐδη Απόστολου, *Κοινωνικοπολιτική Επανάσταση καί Πολιτική Θεολογία*, Κατερίνη 1987.
29. Του ἴδιου, *Θέματα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*, Τεύχος Α', Αθήνα 1994.
30. Του ἴδιου, *Κριτική Θεωρία καί Κοινωνική Λειτουργία της Θρησκείας*, Αθήνα 1996.
31. Του ἴδιου, «*Ἡ θεολογία της ευγένειας καί ἡ ευγένεια της θεολογίας*», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνών*, Τόμος ΛΔ', Αθήνα 1999.
32. Του ἴδιου, «*Ὁ ἄλλος ὡς πλησίον. Μετακοινωνική προσέγγιση της ετερότητας*», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνών*, Τόμος ΛΘ', Αθήνα 2004.
33. Του ἴδιου, «*Ἐλευθερία καί ανελευθερία*», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνών*, Τόμος ΜΓ', Αθήνα 2008.

34. Του ίδιου, «Ιερός κλήρος και συνδικαλισμός», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΜΕ', Αθήνα 2010.
35. Του ίδιου, «Η κυριαρχία της αγοράς και η ευθύνη της Θεολογίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, Τόμος ΜΣΤ', Αθήνα 2011.
36. Του ίδιου, «Από την Οικονομία στην Ειδωλολατρία», *Θεολογία*, Τόμος 83, Τεύχος 4, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2012, Αθήνα 2012.
37. Ορθόδοξος Κυψέλη (εκδ.), *Περί Ελεημοσύνης, Αγάπης και Φιλανθρωπίας*, Τόμος Β'. 1995.
38. Παπαγεωργίου Νίκη, «Θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις: μια ορθόδοξη προσέγγιση», *Κληρονομιά*, Τόμος 34, σσ. 189-204, Ιούνιος-Δεκέμβριος 2002, Θεσσαλονίκη 2002.
39. Παπαδόπουλου Γ. Στυλιανού, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Τόμος Α', Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 1999.
40. Του ίδιου, *Γάμος και Παρθενία στον Ιερό Χρυσόστομο*, Αρμός, Αθήνα 1996.
41. Του ίδιου, *Πατρολογία Γ'*, Γρηγόρης, Αθήνα 2010.
42. Παύλου Yazigi, Μητροπολίτη Χαλεπίου, Βεροίας και Αλεξανδρέττας *Εσχατολογία και Ηθική*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 350.
43. Του ίδιου, Μητροπολίτη Χαλεπίου, Βεροίας και Αλεξανδρέττας, *Ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος και η Αντιόχεια*, Διεθνές Επιστημονικόν Συνέδριον επί τη 1600 επετείων Ιωάννου του Χρυσοστόμου Κωνσταντινουπόλει, 13-18 Σεπτεμβρίου 2007, (Χαλέπι) - Συρία 2007.
44. Περσυνάκη Εμμανουήλ, «Οι τρεις Ιεράρχες για την εξουσία», *Ερώ*, Τεύχος 9<sup>ο</sup>, Ιαν-Μαρτ. 2012, Κέντρο Ενότητας και Μελέτης Προβολής Των Αξιών Μας, Θεσσαλονίκη 2012.
45. Runciman Steven, «Ο Ευσέβειος Καισαρείας και η χριστιανική Αυτοκρατορία», *Δευκαλίων*, 14 (Ιουν. 1975), Κέντρο Φιλοσοφικών Ερευνών, Αθήνα.
46. Σιώτη Μάρκου, «Ο Ίωάννης ό Χρυσόστομος ως πνευματικός ηγέτης», *Τιμητικός Τόμος επί τῷ Ίωβηλαίῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων-Νεαπόλεως-Θάσου Χρυσοστόμου*, Καβάλα 1960.
47. Στεφανίδης Βασίλειος, *Ο Μ. Κωνσταντίνος και η λατρεία των αυτοκρατόρων*, ΕΕΒΣ, 8, Αθήνα 1931.
48. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική ιστορία*, Η' 2-28 (J. Bidez, *SosomenusKirchengeschichte*, Berlin 1960, 349-388).

49. Τσιτσιγκου Κ. Σπυρίδωνος, *Η ψυχή του ανθρώπου. Πατερική Θεώρηση*, Εκδόσεις Tremendum, Αθήνα 2014.
50. Van Ommeslaeg, he Fl, εις *AB 97* (1979) σσ.131-151 και σελ. 99(1981) σσ. 329-339.
51. Vasiliev Alexander Alexandrovich, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1954.
52. Φειδά Ι. Βλασίου, *Η Α Οικουμενική Σύνοδος, Προβλήματα περί την σύγκλησιν, την συγκρότησιν και την λειτουργίαν της Συνόδου*, Αθήνα 1974.
53. Του ίδιου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Τόμος Α΄, Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα 1998.
54. Φλωρόφσκυ Γεωργίου, *Θέματα Εκκλησιαστικής ιστορίας*, Π. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 1989.
55. Φούγια Γ. Μεθόδιου, *Το κοινωνικόν μήνυμα των Ομιλιών του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αθήνα 1968.
56. Του ίδιου, *Το κοινωνικόν μήνυμα των Ομιλιών του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Θεολογικά και Ιστορικά μελέται, Συλλογή δημοσιευμάτων, Τόμος 6<sup>ος</sup>, Αθήνα 1984.
57. Χαρώνη Δ. Βασιλείου, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Α΄, Αγαθότητα - Αχαριστία, Ελευθέριος Μερετάκης “Το Βυζάντιον”, Αθήνα 1993.
58. Του ίδιου, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Β΄, Β-Ευαγγέλιο, Ελευθέριος Μερετάκης “Το Βυζάντιον”, Αθήνα 1994.
59. Του ίδιου, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου*, Τόμος Γ΄, Κείμενα: Μουσική - Ωραίο, Αθήνα 2004.
60. Του ίδιου, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Αγ. Ιω. Χρυσοστόμου*, Τόμος Δ΄ Πλεονεξία-Ψυχολογία, Ελευθέριος Μερετάκης «Το Βυζάντιον», Αθήνα 1996.
61. Χρήστου Κ. Παναγιώτη, *Ελληνική Πατρολογία*, Τόμος Δ', Περίοδος θεολογικής ακμής Δ' και Ε' αιώνες, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1989, ΣΣ. 237,259.
62. Του ίδιου, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, Τόμος Α΄, Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003.
63. Ψευδο-Μαρτυρίου Αντιοχείας, *Βίος Ιωάννου Χρυσοστόμου*, [ανέκδοτος], 1981. Βλ. όμως περίληψη από Fl. Van Ommeslaeghe εις *AB 97* (1979) 131-151 και 99 329-339.
64. *Ωρολόγιον τό Μέγα*, Έκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήνα 1998.

## **ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ**

1. Bainton Roland, *Christian Attitude towards War and Peace*, Hodder and Stoughton, London 1961.
2. Bury B. John, *History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395-800 A.D.)*, vol. I New York 1889.
3. Του ίδιου, *History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian (A.D. 395 to A.D. 565)*, London 1923.
4. Cameron Averil, *The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395-600*, London and New York 1993.

*Υπεύθυνα δηλώνεται ότι, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από τον υπογράφοιτα και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η εργασία αυτή, έχοντας εκπονηθεί από τον υπογράφοιτα, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές του απόψεις επί του θέματος. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο.*